

บทที่ 2

เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

การพัฒนาหลักสูตรฝึกอบรมคุณธรรมและจริยธรรมสำหรับนักเรียนระดับชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 3 กรณีศึกษาโรงเรียนมกุฏเมืองราชวิทยาลัย จังหวัดระยอง ในครั้งนี้ ผู้วิจัยได้รวบรวมและศึกษาแนวคิด ทฤษฎี เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องเพื่อใช้เป็นแนวทางกำหนดกรอบแนวคิดพื้นฐานในการดำเนินการวิจัยและพัฒนาหลักสูตร ดังต่อไปนี้

1. แนวคิด ทฤษฎี และงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับคุณธรรมและจริยธรรม

1.1 ความหมายของคุณธรรมและจริยธรรม

1.2 องค์ประกอบของคุณธรรมและจริยธรรม

1.3 คุณธรรมและจริยธรรมที่ต้องการหาความต้องการจำเป็นสำหรับนักเรียนระดับชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 3 กรณีศึกษาโรงเรียนมกุฏเมืองราชวิทยาลัย จังหวัดระยอง

1.4 แนวคิดและทฤษฎีการพัฒนาคุณธรรมและจริยธรรม

1.5 เกณฑ์การตัดสินคุณธรรมและจริยธรรม

1.6 ค่านิยมเชิงคุณธรรมและจริยธรรม

2. แนวคิดเกี่ยวกับการพัฒนาหลักสูตร

2.1 หลักสูตรและหลักสูตรฝึกอบรม

2.2 การพัฒนาหลักสูตร

2.3 แนวคิดทฤษฎี ปรัชญา และความรู้ที่เกี่ยวข้องกับการสร้างหลักสูตรฝึกอบรม

2.4 การเรียนรู้แบบการวิจัยเชิงปฏิบัติการ

3. การวิจัยเชิงคุณภาพ

3.1 การวิจัยพหุกรณีศึกษา (Multiple Case Study Research)

3.2 เทคนิคการวิจัยภาคสนาม

3.3 การวิเคราะห์ข้อมูล

4. งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

4.1 งานวิจัยในประเทศ

4.2 งานวิจัยต่างประเทศ

แนวคิด ทฤษฎีและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับคุณธรรมและจริยธรรม

การศึกษาแนวคิด ทฤษฎี และงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับคุณธรรมและจริยธรรม ผู้วิจัยแบ่งการศึกษาออกเป็น 6 แนวทาง คือ ความหมายของคุณธรรมและจริยธรรม องค์ประกอบของคุณธรรมและจริยธรรม คุณธรรมและจริยธรรมที่ต้องการจำเป็น แนวคิดและทฤษฎีการพัฒนาคุณธรรมและจริยธรรม เกณฑ์การตัดสินคุณธรรมและจริยธรรม ค่านิยมเชิงคุณธรรมและจริยธรรม รายละเอียดมีดังนี้

ความหมายของคุณธรรมและจริยธรรม

คุณธรรมและจริยธรรมเป็นเครื่องมือสำคัญในการจัดระเบียบสังคมให้บุคคลอยู่ร่วมกันได้ในสังคมอย่างสันติสุข รู้จักเสียสละ รู้จักปฏิบัติหน้าที่ด้วยความเรียบร้อย การอยู่ร่วมกันได้ในสังคมอย่างมีสันติสุขนั้น เป็นเป้าหมายอันสูงสุดของชีวิต ได้มีนักปราชญ์ นักการศึกษา นักจิตวิทยา และผู้ที่เกี่ยวข้องอีกหลายคนได้ให้ความหมายของคุณธรรมและจริยธรรมไว้แตกต่างกัน ซึ่งผู้วิจัยได้รวบรวมความหมายไว้ ดังนี้

คุณธรรมและจริยธรรมตามแนวคิดสาขาสังคมวิทยา

ดวงเดือน พันธุมนาวิน (2543, หน้า 115) กล่าวว่า คุณธรรม หมายถึง สิ่งที่บุคคลยอมรับว่าเป็นสิ่งที่ดีงาม มีประโยชน์มากและมีโทษน้อย สิ่งที่เป็นคุณธรรม ในแต่ละสังคม อาจจะแตกต่างกัน เพราะการเห็นสิ่งใดสิ่งหนึ่งว่าเป็นสิ่งที่ดี หรือไม่ดีนั้น ขึ้นอยู่กับวัฒนธรรม เศรษฐกิจ ศาสนา และการศึกษาของคนในสังคมนั้น

ธวัชชัย ชัยจิรฉายากุล และวราพรรณ น้อยสวน (2546, หน้า 67) กล่าวว่า

ในทางพุทธศาสนา พระโคตมพุทธเจ้า และพุทธธรรม กล่าวว่า คุณธรรม หมายถึง ความรัก ความรู้คิด สรุปได้ว่า คุณธรรม หมายถึง สิ่งที่ดีงามยอมรับว่าเป็นสิ่งที่ดีงาม ซึ่งเกิดจากส่วนรวม และการศึกษา การปฏิบัติ ฝึกอบรม การกระทำจนเคยชิน เกิดเป็นลักษณะนิสัย เป็นสิ่งที่ดี มีคุณประโยชน์ต่อตนเอง ต่อผู้อื่น และต่อสังคม

สุกัญญา สดบรรทัด (2540) กล่าวว่า จริยธรรม โดยทั่วไปมีความหมายใกล้เคียง

กับจริยศาสตร์ (Ethics) ในเรื่องของปรัชญา ซึ่งเป็นเรื่องที่ค้นหาความจริงเกี่ยวกับคุณค่าของ ความประพฤติในสังคม ว่าอย่างไรถือว่าถูก หรือดี ควรประพฤติ และอย่างไรถือว่าผิด ถือว่าชั่ว ไม่ควรประพฤติ แล้ววางหลักกำหนดเป็นมาตรฐาน

ดวงเดือน พันธุมนาวิน (2543, หน้า 113) กล่าวว่า จริยธรรม หมายถึง ระบบ

การทำความดี ละเว้นความชั่ว

ธวัชชัย ชัยจิรฉายากุล และวราพรรณ น้อยสวน (2546, หน้า 69) กล่าวว่า จริยธรรม

ว่า เป็นคำที่ใช้ควบคู่กับคุณธรรม เพราะมีความหมายสัมพันธ์กันใกล้เคียงกัน

สรุปได้ว่า คุณธรรมและจริยธรรม หมายถึง การประพฤติปฏิบัติ การกระทำของบุคคลที่ดีอันสูงสุดที่ปลูกฝังอยู่ในอุปนิสัยอันดีงามของคน ตลอดจนความรู้สึกรู้สึกนึกคิดอันถูกต้องของบุคคลที่ควรในสิ่งนั้นๆ เพื่อให้เกิดความเจริญรุ่งเรืองแก่ตนเองและบุคคลอื่นโดยทั่วไป ในสังคมซึ่งอยู่ในจิตสำนึก อยู่ในความรับผิดชอบชั่ว หรือดีของบุคคลนั้น ๆ อันเป็นเครื่องเหนี่ยวรั้ง และควบคุมความประพฤติของบุคคลที่แสดงออกเพื่อสนองในสิ่งที่ปรารถนา เช่น ความซื่อสัตย์ ความสามัคคี ความมีวินัย ความกตัญญูกตเวทีและความเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่

พนัส หันนาคินท์ (2523, หน้า 122) ได้ให้ความหมายของจริยธรรมว่า หมายถึง คุณสมบัติทางความประพฤติ (Conduct) ที่สังคมมุ่งหวังให้สมาชิกของสังคมนั้นประพฤติตาม จริยธรรมเกี่ยวข้องโดยตรงกับความถูกต้องในความประพฤติซึ่งหมายถึง การกระทำอย่างเสรีภายในขอบเขตของมโนธรรม อันได้แก่ ความสำนึกในความบังควรที่จะกระทำหรือเป็นหน้าที่ที่จะต้องกระทำของสมาชิกแต่ละคนในสังคมนั้นๆ ความเปลี่ยนแปลงของจริยธรรมย่อมเกิดขึ้นได้เสมอ ในเมื่อสภาวะการณ์ของการดำเนินชีวิตเปลี่ยนแปลงไปย่อมทำให้ทัศนคติที่มีต่อจริยธรรมเดิม ได้รับการพิจารณาใหม่ เกิดแนวคิดขึ้นใหม่ขึ้น จริยธรรมเดิมอาจจะเปลี่ยนแนวทาง หรือได้รับการเพิ่มเติม ขยายความให้กว้างขวาง พอเพียงให้สอดคล้องกับสภาวะการณ์ อันเปลี่ยนไป

สาโรช บัวศรี (2526) ได้อธิบายถึงความหมายจริยธรรมว่า จริยธรรมเป็นเครื่องมือสำคัญอย่างหนึ่งของมนุษย์ เป็นเครื่องมือควบคุมให้ความประพฤติของมนุษย์ได้เป็นไปในทางสันติสุข และเป็นเครื่องมืออย่างหนึ่งที่ทำให้มนุษย์แตกต่างจากสัตว์ จริยธรรมจึงเป็นเครื่องคุ้มครองโลก จริยธรรมนั้นเป็นค่านิยมที่ดีในระดับต่างๆ ที่สังคม หรือบุคคลจำเป็นต้องยึดมั่นถือมั่น ผู้ที่มีจริยธรรมนั้นจะต้องยึดมั่นในคำทั้ง 2 ประการคือ ค่านิยมที่เป็นศีลธรรม (Morality) ซึ่งเป็นค่านิยมที่เป็นศีลธรรมโดยเฉพาะ และค่านิยมที่เป็นข้อตกลง (Convention) เป็นค่านิยมที่บุคคลในสังคมได้ร่วมตกลงเห็นชอบกำหนดขึ้นเอง

สมบุญ ชิตพงศ์ (2544, หน้า 6 - 7) ได้ให้ความหมายของจริยธรรม คือสิ่งที่ปฏิบัติแล้วเกิดความดี ความงาม ความสวย เป็นสิ่งที่เกี่ยวเนื่องและซ้อนทับกับคุณธรรมซึ่งหมายถึงสิ่งที่ปฏิบัติแล้วเกิดประโยชน์ต่อตนเองและผู้อื่น จริยธรรมจะเน้นในสิ่งที่เหนือกว่าคุณประโยชน์ การกำหนด จริยธรรมนั้นจะต้องดูที่เจตนาของผู้กระทำ ผู้กระทำรู้เองคนเดียว การให้คนมีจริยธรรมก็คือ การทำให้คนมีศีลธรรม (Moral) ซึ่งหัวใจของศีลธรรมของทุกศาสนาก็คือ การทำดี ละเว้นความชั่ว การสอนให้บุคคลเกิดจริยธรรมก็คือ สอนให้รู้จักทำความดี ละเว้นความชั่วตามฐานะ หรือ บทบาทที่บุคคลนั้นเป็น เช่น เป็นลูก นักเรียน สมาชิกในสังคม ในโรงเรียน

ฤกษ์ชัย คุณูปการ (2539, หน้า 3) ได้สรุปความหมายของผู้มีจริยธรรมว่า หมายถึง ผู้ที่มีพฤติกรรมที่พึงประสงค์ มีความดีงาม มีคุณธรรมและศีลธรรมประจำใจ เมื่อแสดงพฤติกรรมแล้วจะได้รับความพึงพอใจ หรือภาคภูมิใจในตนเองที่ได้กระทำในสิ่งที่ถูกต้อง เป็นธรรม เป็นประโยชน์ต่อผู้อื่นและสังคม

คุณธรรมและจริยธรรมตามแนวคิดทางศาสนา

พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตโต) (2546, หน้า 7) อธิบายว่า ความหมายทางจริยธรรมเป็นเรื่องใหญ่ ซึ่งขอแปลว่า เรื่องของการดำเนินชีวิต การดำเนินชีวิตนี้ หมายถึง เรื่องของชีวิตที่เป็นอยู่ทั้งหมด ถ้าพูดตามหลักศาสนา หมายถึง เรื่องของความสัมพันธ์กับโลกภายนอกด้วยกาย วาจา และด้วยอินทรีย์ต่าง ๆ คือ ตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ การเห็น การได้ยิน ฯลฯ แยกออกไป คือ ความสัมพันธ์กับสิ่งแวดล้อมทางวัตถุอย่างหนึ่ง ความสัมพันธ์กับสิ่งแวดล้อมทางสังคมอย่างหนึ่ง เรื่องของจิตใจ เรื่องของปัญญา ความรู้ ความคิด

พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตโต) (2541, หน้า 164) ได้ให้ทัศนะเกี่ยวกับจริยธรรมในสังคมไทยไว้ว่า จริยธรรมมาจากคำว่า พรหมจรรย์ ซึ่งในพุทธศาสนา หมายถึง มรรค คือ วิธีการปฏิบัติสายกลาง ประกอบด้วยองค์ประกอบ 8 ประการ บางครั้งเรียกว่า ไตรสิกขา คือ การศึกษา 3 ประการ อันได้แก่ ศีล สมาธิ ปัญญา จริยธรรม หรือพรหมจรรย์ มรรค และ ไตรสิกขา ทั้งหมดนี้เป็นทางปฏิบัติเพื่อนำมนุษย์ไปสู่จุดหมายของชีวิต

จริยธรรมเป็นเรื่องของคุณค่า เป็นเรื่องความคิดความชั่วเป็นเรื่องที่เกี่ยวข้องกับบัญญัติธรรม และสังฆธรรม เพราะบัญญัติธรรมคือสิ่งที่มนุษย์บัญญัติขึ้นเพื่อกำหนดให้มนุษย์ได้ปฏิบัติตามส่วน จริยธรรมคือความประพฤติที่ดีที่ควร ส่วนเรื่องความคิดความชั่วเป็นภาวะซึ่งเป็นความจริงในฝ่ายสังฆธรรม เมื่อประพฤติชั่ว พุคฺติ พุคฺชั เป็นเรื่องของจริยธรรมและจะโยงไปสู่กฎเกณฑ์ที่ชุมชนและสังคมกำหนดวางขึ้นเป็นแนวทางให้เกิดความมั่นใจว่าคนจะประพฤติดีมีจริยธรรมจึงเป็นเรื่องของนามบัญญัติ

พระเมธีธรรมากรณ์ (2534, หน้า 88) ได้กล่าวถึงความหมายของจริยธรรมไว้ว่า หมายถึง แนวทางของการประพฤติหรือข้อปฏิบัติตนเป็นคนดี เพื่อประโยชน์สุขของตนเองและส่วนรวม

เสฐียรพงษ์ วรรณปก (2533, หน้า 20) ได้สรุปความหมายจริยธรรม ว่าเป็นหลักสำหรับให้คนเรายึดถือในการปฏิบัติตน จริยธรรมดัดสันให้เราเป็นคนดี มีความประพฤติดี สะวนความชั่วในบางกรณีเราสามารถบอกได้ว่า ความประพฤติใดดี ความประพฤติใดชั่ว แต่ในบางกรณีเราจะต้องพิจารณาก่อนที่จะบอกได้ว่า อะไรดี อะไรชั่ว และสุนน อมรวิวัฒน์ (2534, หน้า 19) กล่าวว่า จริยธรรมหมายถึง แบบแผนของความประพฤติและการปฏิบัติซึ่งยึดหลักของศีลธรรม

นอกจากนั้น ยังมีนักการศึกษาได้แก่ วีระ บำรุงรักษ์ (2523, หน้า 131) ได้ให้ความหมายไว้ว่า จริยธรรม (Morality) คือแบบแผนความประพฤติ ซึ่งตั้งอยู่บนหลักคุณธรรม (Virtue) และเป็นมาตรฐานของวัฒนธรรม และ น้อย พงษ์สนธิ (2520, หน้า 92) ได้กล่าวว่า จริยธรรม (Morality) มีความหมายถึง หลักปฏิบัติอันดีว่าเป็นความดีงามในการอยู่ร่วมกัน อันเป็นผลอันได้มาจากความขัดแย้งในใจของมนุษย์ระหว่างธรรมชาติฝ่ายสูงและธรรมชาติฝ่ายต่ำ และเป็นไปเพื่อควบคุมแรงผลักดัน อันเป็นธรรมชาติฝ่ายต่ำนั้น ให้เป็นไปในแนวทางที่มนุษย์เห็นว่าดี เป็นหลักความประพฤติที่มนุษย์ส่วนใหญ่ยอมรับ หรืออาจกล่าวได้อีกอย่างหนึ่งว่าเป็นหลักที่ควรประพฤติในการอยู่ร่วมกันเพื่อการอยู่อย่างสันติสุข

คุณธรรมและจริยธรรมแนวพฤติกรรมศาสตร์

ดวงเดือน พันธุมนาวิน (2524, หน้า 107) ได้ให้ความหมายจริยธรรม (Morality) ว่า หมายถึง ลักษณะทางสังคมหลายลักษณะของมนุษย์ รวมถึงการกระทำของมนุษย์ด้วย ซึ่งเกี่ยวข้องกับคุณสมบัติ 2 ประการคือ จริยธรรมหมายถึงลักษณะที่ก่อให้เกิดประโยชน์ต่อคนอื่น เป็นสำคัญ เป็นลักษณะที่สังคมต้องการ และส่วนใหญ่สังคมจะให้การส่งเสริมสนับสนุนหรือทำให้ผู้กระทำรู้สึกว่าการกระทำในสิ่งที่ถูกต้องและเหมาะสม จนเกิดความพอใจในตนเอง ผู้มีจริยธรรมสูงคือผู้ที่มีลักษณะและการกระทำที่กล่าวมานี้ ประการที่สอง คือ การหลีกเลี่ยงหรือควั่นที่จะกระทำการอันก่อให้เกิดโทษต่อตนเองและต่อผู้อื่น โดยปราศจากเหตุผลอันสมควร เป็นลักษณะที่สังคมรังเกียจและลงโทษเมื่อมีผู้กระทำเช่นนั้น และเมื่อกระทำแล้วผู้กระทำส่วนใหญ่จะรู้สึกผิด และมีความอับอายหรือละอายเกิดขึ้น

คุณธรรมและจริยธรรมตามแนวคิดของนักวิชาการชาวตะวันตก

แนวคิดของนักวิชาการชาวตะวันตกได้ให้ความหมายของจริยธรรม ซึ่งสามารถสรุปได้ดังต่อไปนี้

ฮินแมน (Hinman, 1998, p. 5) ได้ให้ความหมายของจริยธรรมว่า เป็นการแสดงให้เห็นสภาวะ หรือการสะท้อนกลับอย่างมีจิตสำนึกเกี่ยวกับความเชื่อทางด้านศีลธรรม (Moral Beliefs) หรือหลักศีลธรรมในสังคมที่ใช้ควบคุมพฤติกรรมบุคคลในสังคม โดยมีจุดประสงค์เกี่ยวกับการปรับปรุง การเสริมสร้าง หรือการถ่วงดุลความเชื่อ หรือกฎทางสังคมนั้น ได้ให้ความหมายของจริยศาสตร์ (Ethics) ไว้ว่า หมายถึงการศึกษาปรัชญาที่เกี่ยวข้องกับจริยธรรม และ จริยธรรม (Morality) หมายถึง สิ่งที่เกี่ยวข้องกับพฤติกรรมที่ถูกต้อง เหมาะสม พฤติกรรมที่อยู่ในศีลธรรม ข้อตกลง เจื่อนใจ ความรับผิดชอบ ความยุติธรรมทางสังคม และธรรมชาติของชีวิตที่ดี

นอกจากนั้น อาร์บัทโนและฟาร์นัส (Arbuthno & Faust, 1981, p. 22) ได้สรุปว่า จริยธรรมคือหลักแห่งความยุติธรรม ความเสมอภาคและการรู้จักสิทธิและหน้าที่ส่วน อินแมน กล่าวว่า จริยธรรม หมายถึง สิ่งที่เกี่ยวข้องกับค่านิยมในการกระทำที่เกี่ยวกับสิ่งที่ดีงาม ถูกต้อง เหมาะสม เป็นประโยชน์ต่อบุคคลในสังคมซึ่งมีความสัมพันธ์กับธรรมชาติ รวมทั้งจารีต ประเพณี ศาสนาและวัฒนธรรม

ชอว์ (Shaw, 1999, หน้า 3) ได้กล่าวถึงจริยธรรมว่าเกี่ยวข้องกับสิ่ง ต่อไปนี้

1. เป็นคุณลักษณะของบุคคล ซึ่งเป็นสิ่งแสดงออกว่าเป็นคนดี
2. กฎทางสังคมที่ควบคุมและจำกัดพฤติกรรมของมนุษย์ เป็นกฎหมายสูงสุดที่เกี่ยวข้องกับสิ่งที่ถูกต้องหรือไม่เหมาะสม

ริง (Wring, 2000, pp. 662 - 663) ได้กล่าวถึงการศึกษาทางจริยธรรมว่าเป็นสิ่งที่ซับซ้อน การศึกษาเกี่ยวกับจริยธรรมนั้น เกี่ยวข้องกับการประพฤติดนไม่ถูกต้องที่ชัดเจน (Blatant Misdemeanours) การพัฒนาคุณธรรม (Developing Virtues) การพัฒนาทักษะในการให้เหตุผลทางจริยธรรม (Developing Skill in Moral Reasoning) การสอนให้ใส่ใจ (Teaching to Care) การกระตุ้นให้บุคคลเลือกใช้ชีวิตอย่างคุ้มค่า (Choosing a Worthwhile Way of Life)

องค์ประกอบของคุณธรรมและจริยธรรม

จากการศึกษาเอกสารที่เกี่ยวข้องกับคุณธรรมและจริยธรรมพบว่า ได้มีผู้กล่าวถึง องค์ประกอบของคุณธรรมและจริยธรรม ซึ่งแบ่งออกเป็นหลายๆ ด้าน ดังต่อไปนี้

กรมวิชาการ (2544, หน้า 15) ได้กำหนด องค์ประกอบของจริยธรรม (Moral Elements) ไว้ว่า จริยธรรมเป็นเครื่องมือกำหนดหลักปฏิบัติในการดำรงชีวิต เป็นแนวทางในการอยู่ร่วมกันอย่างสงบเรียบร้อย ประกอบด้วยองค์ประกอบดังต่อไปนี้

1. ระเบียบวินัย (Discipline) เป็นองค์ประกอบสำคัญยิ่ง การหย่อนระเบียบวินัย เป็นการละเมิดสิทธิ และหน้าที่ตามบทบาทของแต่ละคน
2. สังคม (Society) การรวมกลุ่มกันประกอบกิจกรรมอย่างมีระเบียบแบบแผน ก่อให้เกิดขนบธรรมเนียมประเพณีที่ดีงาม มีวัฒนธรรมอันเป็นความมีระเบียบเรียบร้อย และศีลธรรมอันดีของประชาชน

3. อิสระเสรี (Autonomy) ความมีสำนึกในมโนธรรมที่พัฒนาเป็นลำดับ ก่อให้เกิดความอิสระ สามารถดำรงชีวิตจากสิ่งที่ได้เรียนรู้จากการศึกษา และประสบการณ์ในชีวิต มีความสุขอยู่ในระเบียบวินัย และสังคมของตน เป็นค่านิยมสูงสุดที่คนได้รับการจัดเกล้าแล้วสามารถบำเพ็ญตนตามเสรีภาพเฉพาะตนได้อย่างอิสระ สามารถปกครองตนเอง และชักนำตนเองให้อยู่ในทำนองครองธรรม

สำเร็จ บุญเรืองรัตน์ (2544, หน้า 18 - 20) กล่าวถึง องค์ประกอบของจริยธรรมที่เกี่ยวข้องกับมนุษย์นั้นแบ่งได้ ดังนี้

1. ความรู้เกี่ยวกับจริยธรรม หมายถึง ความรู้ต่าง ๆ ที่เกี่ยวกับจริยธรรมของสังคมนั้น เป็นความรู้ของมนุษย์ที่ได้รับการอบรมสั่งสอน หรือเรียนรู้กันไว้ว่า การกระทำชนิดใดที่ควรกระทำ ทำแล้วได้รับการยกย่องสรรเสริญ ทำแล้วไม่เป็นอันตรายต่อตนเอง และผู้อื่น รวมไปถึงความรู้ ความประพฤติ ว่าสิ่งใดไม่ควรกระทำ ไม่ควรประพฤติดีกด้วย

2. ทักษะเกี่ยวกับจริยธรรม หมายถึง ความรู้สึกรู้สีกของบุคคลเกี่ยวกับลักษณะ หรือ พฤติกรรมเชิงจริยธรรมต่าง ๆ ว่าชอบ หรือไม่ชอบ เห็นด้วย หรือไม่เห็นด้วยเพียงใด

3. เหตุผลเชิงจริยธรรม หมายถึง การที่บุคคลใช้เหตุผลในการเลือกที่จะกระทำ หรือ ไม่กระทำพฤติกรรมอย่างใดอย่างหนึ่ง เหตุผลที่กล่าวนี้ จะแสดงให้เห็นถึงเหตุผลใจ หรือแรงจูงใจ ที่อยู่เบื้องหลังการกระทำต่าง ๆ ของบุคคล การศึกษาเชิงจริยธรรมจะทำให้ทราบว่า บุคคลมี จริยธรรมในระดับต่าง ๆ กัน

สรุปได้ว่า องค์ประกอบของคุณธรรมและจริยธรรมเป็นเครื่องมือกำหนดแนวทาง ในการอยู่ร่วมกันอย่างมีความสุขและเป็นแบบแผนในการประพฤติที่พึงงามของบุคคลในสังคม ดวงเดือน พันธุมนาวิน และเพ็ญแข ประจักษ์ (2520, หน้า 4 - 6) ได้แบ่งลักษณะ ทางจริยธรรมของบุคคลออกเป็น 4 ประเภท ดังต่อไปนี้

1. ความรู้เชิงจริยธรรม หมายถึง การมีความรู้เกี่ยวกับสังคมและสามารถบอกได้ว่า การกระทำชนิดใดดีและควรกระทำ การกระทำชนิดใดเลว และไม่ควรกระทำ พฤติกรรมลักษณะใด เหมาะสม หรือไม่เหมาะสมมากนักน้อยเพียงใด ความรู้เชิงจริยธรรมหรือความรู้เกี่ยวกับค่านิยม ทางสังคม จึงเปลี่ยนแปลงไปตามระดับอายุ ระดับการศึกษา พัฒนาการทางสติปัญญาและความรู้ เกี่ยวกับกฎเกณฑ์ทางสังคมและศาสนา

2. เจตคติเชิงจริยธรรม หมายถึง การมีความรู้หรือความรู้สึกต่อพฤติกรรมเชิง จริยธรรมต่าง ๆ ในทางที่ชอบ หรือไม่ชอบมากนักน้อยเพียงใด เจตคติเชิงจริยธรรมของบุคคลมักจะ สอดคล้องกับค่านิยมของสังคม และการทำนายพฤติกรรมเชิงจริยธรรมของบุคคลนั้น ควรทำนาย ตามเจตคติเชิงจริยธรรม ซึ่งสามารถทำนายได้เที่ยงตรงมากกว่าการทำนายตามความรู้เชิงจริยธรรม

3. เหตุผลเชิงจริยธรรม หมายถึง เหตุผลที่บุคคลใช้เป็นเกณฑ์ในการเลือก หรือไม่เลือก กระทำพฤติกรรมอย่างใดอย่างหนึ่ง เหตุผลเชิงจริยธรรมจึงเป็นเหตุผลใจซึ่งอยู่เบื้องหลังการกระทำ ของบุคคล อย่างไรก็ตามบุคคลที่มีเหตุผลเชิงจริยธรรมในระดับที่แตกต่างกันอาจมีการกระทำที่ คล้ายคลึงหรือมีการกระทำที่แตกต่างกันก็ได้และเหตุผลเชิงจริยธรรมยังมีความสัมพันธ์กับพัฒนา การทางสติปัญญาและอารมณ์ด้วย

4. พฤติกรรมเชิงจริยธรรม หมายถึง การแสดงพฤติกรรมที่พึงประสงค์ของสังคมและปฏิเสธรการแสดงพฤติกรรมที่ไม่พึงประสงค์ของสังคม พฤติกรรมเชิงจริยธรรมมีความสำคัญต่อความสงบสุขและความมั่นคงของสังคมอย่างยิ่ง จึงเป็นหน้าที่ของสมาชิกในสังคมที่จะต้องอบรมและปลูกฝังเยาวชนให้เป็นผู้มีพฤติกรรมเชิงจริยธรรมอย่างมั่นคง โดยเฉพาะพฤติกรรมที่สังคมยอมรับเช่น การให้ทาน การเสียสละ ซื่อตรง ซื่อสัตย์ ไม่เอารัดเอาเปรียบผู้อื่น ส่วนพฤติกรรมที่สังคมไม่ยอมรับควรควรงดเว้น

จากแนวคิดและความหมายของจริยธรรมที่กล่าวมา สรุปได้ว่า จริยธรรม หมายถึง แนวทางแบบแผนในการประพฤติที่พึงงามของบุคคลในสังคม โดยยึดค่านิยมที่พึงประสงค์ ซึ่งก่อให้เกิดประโยชน์สุขทั้งส่วนบุคคลและสังคมและเป็นการประพฤติปฏิบัติอย่างเสรีภายในขอบเขตของมโนธรรมซึ่งเป็นความสำนึกในความบังควรที่จะกระทำหรือเป็นหน้าที่ที่จะต้องกระทำของบุคคลซึ่งเป็นสมาชิกแต่ละคนในสังคมนั้นๆ โดยที่องค์ประกอบของจริยธรรม ได้แก่ ความรู้เชิงจริยธรรม เจตคติเชิงจริยธรรมเหตุผลเชิงจริยธรรม และพฤติกรรมเชิงจริยธรรม

คุณธรรมและจริยธรรมที่สมควรได้รับการพัฒนาส่งเสริมสำหรับนักเรียนระดับมัธยมศึกษาชั้นได้มีผู้วิเคราะห์เกี่ยวกับคุณธรรมจริยธรรมที่ควรส่งเสริม ซึ่งได้มาจากการศึกษาไว้อย่างหลากหลายดังต่อไปนี้

สำนักงานรับรองมาตรฐานและประเมินคุณภาพการศึกษา (องค์การมหาชน) (2549, หน้า 11) ได้กำหนดมาตรฐานการศึกษา และตัวบ่งชี้ เพื่อการประเมินคุณภาพภายนอกระดับการศึกษาขั้นพื้นฐาน รอบที่ 2 (พ.ศ. 2549 - 2553) โดยกำหนดมาตรฐานด้านคุณภาพผู้เรียนไว้ 8 มาตรฐาน และมาตรฐานที่ 1 กำหนดว่า ผู้เรียนมีคุณธรรม จริยธรรม และค่านิยมที่พึงประสงค์ประกอบด้วย 6 ตัวบ่งชี้ คือ

1. ผู้เรียนมีวินัย มีความรับผิดชอบ และปฏิบัติตามหลักธรรมเบื้องต้นของศาสนาที่ตนนับถือ
2. ผู้เรียนมีความซื่อสัตย์สุจริต
3. ผู้เรียนมีความกตัญญูกตเวที
4. ผู้เรียนมีความเมตตากรุณา เอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ และเสียสละเพื่อส่วนรวม
5. ผู้เรียนมีความประหยัด รู้จักใช้สิ่งของส่วนตน และส่วนรวมอย่างคุ้มค่า
6. ผู้เรียนภูมิใจในความเป็นไทย เห็นคุณค่าภูมิปัญญาไทย นิยมไทย และดำรงไว้ซึ่งความเป็นไทย

สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ (2544, หน้า 7) ได้กำหนดคุณลักษณะที่พึงประสงค์ของนักเรียนชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 1 - 6 ได้แก่

1. ความใฝ่รู้ใฝ่เรียน ได้แก่ มีความกระตือรือร้น กล้าแสดงความคิดเห็น ศึกษาค้นคว้าด้วยตนเอง มีนิสัยรักการอ่าน และใช้เวลาว่างให้เกิดประโยชน์

2. ความรับผิดชอบ ได้แก่ ประหยัด อดออม ตรงต่อเวลา มีวินัยในตนเอง มีระเบียบ และรู้จักบทบาทหน้าที่ของตนเอง

3. การเห็นคุณค่าของตนเองและผู้อื่น ได้แก่ การรับฟังความคิดเห็นของผู้อื่น เคารพกฎ กติกาของสังคม ทำงานร่วมกับผู้อื่นได้ มีความเสียสละ มีความสุภาพ อ่อนโยน มีสัมมาคารวะ และมีความสามัคคี

4. การอดทน อดกลั้น ได้แก่ ให้อภัยผู้อื่น กล้ายอมรับในสิ่งที่ผิดพลาด และมีความขยันหมั่นเพียร

5. ความคิดริเริ่มสร้างสรรค์ ได้แก่ สร้างผลงานด้วยตนเอง สามารถแก้ปัญหาเฉพาะหน้าได้ คิดสิ่งแปลกใหม่ที่เป็นประโยชน์ และถ่ายทอดความรู้เดิมไปสู่ความรู้ใหม่

6. คิดอย่างมีวิจารณญาณ ได้แก่ วิเคราะห์วิจารณ์อย่างมีเหตุผล มีความรอบคอบ ในการคิดแยกแยะสิ่งผิด สิ่งถูกได้เหมาะสม และเลือกปฏิบัติตามค่านิยมที่ดีงาม

กรมวิชาการ (2544, หน้า 15 - 16) ได้สรุปผลการประชุมวิชาการเกี่ยวกับจริยธรรมไทย สรุปว่า จริยธรรมของบุคคลมีองค์ประกอบ 3 ประการ คือ

1. ด้านความรู้ (Moral Reasoning) คือ ความเข้มแข็งทางจิตใจในเหตุผลของความถูกต้องดีงาม สามารถตัดสินใจแยกความถูกต้องออกจากความไม่ถูกต้องได้ด้วยการคิด

2. ด้านอารมณ์ (Moral Attitude and Belief) คือ ความพึงพอใจ ศรัทธาเลื่อมใส ความนิยมยินดีที่จะรับจริยธรรมมาเป็นแนวทางในการประพฤติปฏิบัติ

3. ด้านพฤติกรรม (Moral Conduct) คือ การกระทำ หรือการแสดงออกของบุคคล ในสถานการณ์ต่าง ๆ ซึ่งเชื่อว่าเกิดจากอิทธิพลของสององค์ประกอบข้างต้น

พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตโต) (2544, หน้า 94) อธิบายว่า ถ้ามุขยัชาดศีลธรรม หรือจริยธรรมเสียอย่างเดียว แทนที่จะก่อคุณอย่างที่เราคาดหวัง วิทยาศาสตร์ และเทคโนโลยีมักจะกลายเป็นช่องทาง และเป็นเครื่องมือเสริมกำลังสำหรับทวีโทษภัยให้แก่มนุษย์ และโลกทั้งหมด

คณะกรรมการการศึกษาจริยธรรมไทย โครงการศึกษาจริยธรรมไทย ได้เสนอจริยธรรมหลักที่สำคัญ (สำเร็จ บุญเรืองรัตน์, 2540, หน้า 60) ได้แก่

1. การใฝ่สัจธรรม คือ การแสวงหาความจริง ยึดถือแต่ความจริง เชื่อแต่ในสิ่งที่มิมีเหตุผล
2. ความไม่ประมาท คือ การปฏิบัติตนด้วยการวางแผนอย่างรอบคอบ รู้จักยับยั้งชั่งใจ และควบคุมได้ในสถานการณ์ต่าง ๆ

3. การใช้ปัญญาในการแก้ปัญหา คือ ความสามารถในการแก้ปัญหอย่างมีระบบด้วยการรู้สภาพปัญหา สาเหตุ กำหนดเป้าหมายที่จะขจัดปัญหาและรู้วิธีการแก้ปัญหา

4. เมตตากรุณา คือ การเสียสละส่วนตนเพื่อเกื้อกูลบุคคลอื่น กระทำที่เป็นประโยชน์ต่อสังคม

5. สติสัมปชัญญะ คือ การระลึกรู้ตัวอยู่เสมอว่า ตนกำลังทำอะไร มีความห่วงใยในการตัดสินใจ ปฏิบัติตนด้วยความรอบคอบและระมัดระวังอยู่เสมอ

6. ความซื่อสัตย์สุจริต คือ การไม่ประพฤติดัด คำนับชีวิตด้วยความจริง ด้วยความถูกต้อง รักษาความสัตย์ ปฏิบัติหน้าที่ด้วยความรับผิดชอบตามระเบียบและกฎเกณฑ์ทางสังคม

7. ความขยันหมั่นเพียร คือ การปฏิบัติหน้าที่ด้วยใจจดจ่อไม่ย่อท้อ ขยันอดทน เพื่อให้งานบรรลุผลตามเป้าหมาย

8. หิริโอตตปละ คือ ความละอายและเกรงกลัวต่อการทำผิดไม่ซื่อสัตย์

สำนักงานสภานโยบายการอุดมศึกษา วิทยาศาสตร์ วิจัยและนวัตกรรมแห่งชาติ (สอวช.) ได้ให้แนวคิด และแนวปฏิบัติที่กำหนดไว้ในแนวทางการปฏิรูปการศึกษาของกระทรวงศึกษาธิการ พ.ศ. 2539 - 2550 เพื่อพัฒนาคุณลักษณะของผู้สำเร็จการศึกษาในทุกระดับที่กระทรวงศึกษาธิการรับผิดชอบนั้น

กระทรวงศึกษาธิการมุ่งหวังให้ผู้สำเร็จการศึกษามีคุณลักษณะ ดังนี้

8.1 ความซื่อสัตย์

8.2 ความเสียสละ

8.3 ความรับผิดชอบ

8.4 ความขยัน-สู้งาน

8.5 ความเชื่อมั่นในตนเอง

8.6 ความเป็นประชาธิปไตย

8.7 ความสามารถทางวิชาชีพ

8.8 ความสามารถทางวิชาการ

8.9 ความสามารถคิดเชิงเหตุผล

8.10 ความสามารถในการใช้เทคโนโลยี

8.11 ความสามารถในการทำงานร่วมกับผู้อื่น

8.12 ความเป็นผู้ใฝ่รู้ และสามารถหาความรู้

8.13 ความสามารถในการใช้ภาษาเพื่อการสื่อสาร

8.14 ความรักในเพื่อนมนุษย์และสิ่งแวดล้อม

เสริมศรี ไชยศรี (2539, หน้า 132 - 133) ได้วิเคราะห์จริยธรรมที่ควรเร่งพัฒนาส่งเสริมให้เกิดขึ้นในระดับประถมศึกษา ควรพัฒนาจริยธรรม 3 ประการ คือ ความเมตตา กรุณา ความซื่อสัตย์สุจริต และความขยันหมั่นเพียร ส่วนระดับมัธยมศึกษาควรพัฒนาทั้ง 3 ระดับ และเพิ่มจริยธรรมอีก 2 อย่าง คือการใฝ่สัจธรรม และการใช้ปัญญาในการแก้ปัญหาซึ่ง กรมวิชาการได้กำหนดพฤติกรรมจริยธรรมต่าง ๆ ไว้ ดังต่อไปนี้

1. การใฝ่สัจธรรม ได้แก่ พฤติกรรมที่เกี่ยวข้องกับเลือกแนวทางความเชื่อที่มีเหตุผล การแสดงความพอใจกับคำกล่าวที่มีเหตุผล การแสดงความพอใจกับการขี้ดื้อ และยอมรับความจริง การแสดงความพอใจกับการแสวงหาความจริง การซักถาม ค้นคว้า เพื่อตอบข้อสงสัย การซักถาม ค้นคว้า เพื่อหาความรู้ถ้าอธิบายเพิ่มเติม
 2. การใช้ปัญญาแก้ปัญหา ได้แก่ พฤติกรรมทางด้านการเลือกแนวทางแก้ปัญหา หรือดำเนินงานอย่างมีเหตุผล การวิเคราะห์ตามกระบวนการวิทยาศาสตร์ได้ การพอใจแนวทางแก้ปัญหา หรือแนวปฏิบัติที่มีเหตุผล การปฏิบัติงานแก้ปัญหา เช่น ทำแบบฝึกหัด ทำรายงาน ค้นคว้า สืบค้นเป็นที่น่าสนใจ การตอบคำถามที่ขึ้นต้นด้วยคำว่า “ทำไม” “เราควรทำอะไร” ได้อย่างมีเหตุผล
 3. ความเมตตา กรุณา เป็นพฤติกรรมเกี่ยวกับนิยมนการช่วยเหลือแบ่งปันไม่เบียดเบียนผู้อื่นพอใจในการเป็นผู้ให้เพื่อผู้อื่นเป็นสุขไม่รบกวนให้ผู้อื่นเดือดร้อนด้วยคำพูดไม่รบกวนให้ผู้อื่นเดือดร้อนด้วยการกระทำ
 4. ความซื่อสัตย์สุจริต ได้แก่ พฤติกรรมทางด้านนิยมนการปฏิบัติตรงต่อความจริง และความถูกต้อง ไม่ละเมิดฝ่าฝืนระเบียบของห้องเรียน ส่งงานตามกำหนดเวลา ไม่ลอกงาน หรือแอบอ้างผลงานจากเพื่อน
 5. ความขยันหมั่นเพียร เป็นความพอใจในระเบียบ พยายามทำงานให้ลุล่วง ทำการบ้าน หรืองานอื่น ที่ครูมอบหมายครบถ้วน ร่วมกิจกรรมในชั้นเรียนด้วยความสนใจและเอาใจใส่
- หลักสูตรการศึกษาขั้นพื้นฐาน พุทธศักราช 2544 บัญญัติในส่วนของหลักสูตร มัธยมศึกษาตอนต้นว่า ให้ผู้เรียนสามารถจำแนกค่านิยมเชิงจริยธรรมที่ต้องการให้เกิดคุณลักษณะที่พึงประสงค์ ดังต่อไปนี้

1. สาระการเรียนรู้ภาษาไทย ได้แก่ ความรับผิดชอบ ความอดทน ความเพียรพยายาม รักการเขียน รักการอ่าน ความสามัคคี
2. สาระการเรียนรู้คณิตศาสตร์ ได้แก่ มีเหตุผล ทำงานอย่างเป็นระบบ มีระเบียบ มีวินัย มีความรอบคอบ มีความรับผิดชอบ มีวิจารณญาณ มีความเชื่อมั่นในตนเอง ตระหนักถึงคุณค่า และมีเจตคติที่ดีต่อคณิตศาสตร์ มีความคิดริเริ่มสร้างสรรค์

3. สาระการเรียนรู้วิทยาศาสตร์ ได้แก่ ความสนใจใฝ่รู้ ความมุ่งมั่น อดทน รอบคอบ กระตือรือร้น ความซื่อสัตย์ ประหยัด การร่วมแสดงความคิดเห็น และยอมรับฟังความคิดเห็นของผู้อื่น ความมีเหตุผล การทำงานร่วมกับผู้อื่นได้อย่างสร้างสรรค์ ใช้กระบวนการแก้ปัญหา มีความเมตตา กรุณา ดูแลรักษาโลกธรรมชาติ มีความพอใจ ซาบซึ้ง ความสุขในการสืบเสาะหาความรู้ และรักการเรียนรู้ตลอดชีวิต

4. สาระการเรียนรู้สังคมศึกษา ศาสนา และวัฒนธรรม ได้แก่ รู้จักตนเอง พึ่งตนเอง ซื่อสัตย์สุจริต มีวินัย มีความกตัญญู รักเกียรติภูมิแห่งตน เป็นผู้ผลิตที่ดี มีความพอดีในการบริโภคเห็นคุณค่าของการทำงาน รู้จักคิดวิเคราะห์ ทำงานเป็นกลุ่ม เคารพสิทธิของผู้อื่น เสียสละ เห็นแก่ประโยชน์ส่วนรวม รักท้องถิ่น รักประเทศชาติ เห็นคุณค่าและอนุรักษ์ ศิลปวัฒนธรรม ศรัทธาในหลักธรรมของศาสนา ยึดถือวิถีประชาธิปไตย

5. สาระการเรียนรู้สุขศึกษา และพลศึกษา ได้แก่ มีวินัย เคารพสิทธิ กฎ กติกา มีน้ำใจ นักกีฬา เห็นคุณค่า และมีทักษะในการสร้างเสริมสุขภาพ มีความรับผิดชอบ เคารพสิทธิของตนเอง และผู้อื่น ให้ความร่วมมือกับผู้อื่น และทำงานร่วมกลุ่ม

6. สาระการเรียนรู้การงานอาชีพและเทคโนโลยี ได้แก่ มีความรับผิดชอบ ซื่อสัตย์ ขยัน อดทน รักการงาน ประหยัด อดออม ตรงต่อเวลา เอื้อเฟื้อ เสียสละ มีวินัยในการทำงาน เห็นคุณค่าความสำคัญของงาน และอาชีพสุจริต

7. สาระการเรียนรู้ศิลปะ ได้แก่ รักความสวยงาม รักความเป็นระเบียบ เห็นคุณค่า ความสำคัญของศิลปะ ธรรมชาติ สิ่งแวดล้อม ศิลปวัฒนธรรม และภูมิปัญญาของชาติ มีจินตนาการ ความคิดสร้างสรรค์ ความเชื่อมั่นในการพัฒนาตนเอง มีสมาธิ มีระเบียบวินัย ได้รับความรับผิดชอบทำงานร่วมกับผู้อื่นได้อย่างมีความสุข

8. สาระการเรียนรู้ภาษาต่างประเทศ ได้แก่ รักการเขียน รักการอ่าน ซื่อสัตย์ มีระเบียบวินัย ขยันทำงานเป็นกลุ่ม ยึดวิถีประชาธิปไตย มีความคิดริเริ่มสร้างสรรค์ ภาคภูมิใจในความเป็นไทย

สรุปได้ว่า องค์ประกอบของคุณธรรมจริยธรรมที่ควรพัฒนา และส่งเสริมให้นักเรียนในระดับมัธยมศึกษา นั้น สามารถเลือกพัฒนาคุณธรรมจริยธรรมตามความต้องการทางสังคม โดยมีแนวคิดที่เป็นหลักในการพัฒนาคุณธรรมจริยธรรมไว้ งานวิจัยนี้ศึกษามาตรฐานด้านผู้เรียนของสำนักงานรับรองมาตรฐานและประเมินคุณภาพการศึกษา (องค์การมหาชน) หรือ สมศ. แนวคิดของผู้ทรงคุณวุฒิ และความต้องการจำเป็นของผู้ที่มีส่วนเกี่ยวข้องกับการพัฒนาคุณธรรมจริยธรรมของนักเรียนโรงเรียนมัธยมศึกษาเอกชน ได้คุณธรรมจริยธรรมที่ต้องการจำเป็นสำหรับนักเรียนโรงเรียนมัธยมศึกษาเอกชน ประกอบด้วย ความมีวินัย ความรับผิดชอบ ความซื่อสัตย์ ความประหยัด และความขยันหมั่นเพียร

**คุณธรรมและจริยธรรมที่ต้องการหาความต้องการจำเป็นสำหรับนักเรียนระดับชั้น
มัธยมศึกษาปีที่ 3 กรณีศึกษา โรงเรียนมกุฏเมืองราชวิทยาลัย จังหวัดระยอง**

ความหมายของควมมีวินัย

กรมวิชาการ (2543, หน้า 55) บันทึกว่า ความมีวินัย หมายถึง คุณลักษณะจิตใจและพฤติกรรมที่ช่วยให้บุคคลนั้นสามารถควบคุมตนเอง และปฏิบัติตามระเบียบ กฎ กติกาของสังคม เพื่อประโยชน์สุขของตนเอง และของส่วนรวม พฤติกรรมที่บ่งชี้ถึงควมมีวินัย มีดังนี้

1. สนใจใฝ่รู้
2. ควบคุมตนเอง
3. รับผิดชอบ
4. มีเหตุผล
5. ซื่อสัตย์
6. ขยัน
7. ตรงต่อเวลา
8. เชื้อมั่นในตนเอง
9. อดทน
10. เป็นผู้นำ
11. ความร่วมมือ
12. การรับฟัง/ เคารพความคิดเห็นผู้อื่น
13. การเคารพในสิทธิของผู้อื่น
14. การช่วยเหลือพึ่งพาตนเอง
15. การยอมรับการกระทำของตน
16. การรู้จักเสียสละ และเห็นอกเห็นใจผู้อื่น
17. การช่วยเหลือผู้อื่นและส่วนรวม
18. การทำตามข้อตกลง
19. ความเชื่อมั่นในตนเองและผู้อื่น
20. การมีวินัยในการเรียนรู้

เสริมศักดิ์ วิศาลาภรณ์ (2545, หน้า 101) กล่าวไว้ว่า คำว่า “วินัย” เป็นคำที่มีความหมายได้หลายอย่าง ผู้บริหารแต่ละคนก็อาจมีความคิดเห็นในเรื่องของวินัยไม่ตรงกัน บางคนอาจเข้าใจว่า วินัย หมายถึง ความสามารถที่จะควบคุมความประพฤติของนักเรียน บางคนอาจเข้าใจว่า วินัย หมายถึง การทำโทษนักเรียน ในอดีตวินัยมักจะหมายถึง การทำโทษนักเรียนที่ประพฤติผิดไปจาก

แบบแผนของโรงเรียน วินัยกลายเป็นการบังคับให้นักเรียนปฏิบัติในสิ่งที่ครูเห็นว่าเป็นของดีงาม ในปัจจุบัน วินัยถือว่าเป็นกระบวนการอย่างหนึ่งของการศึกษาในการที่จะปรับปรุง และส่งเสริม ความประพฤติของนักเรียน แม้ว่า วินัยอาจเกี่ยวข้องกับการปฏิบัติตนตามกฎหมายหรือข้อบังคับ ของโรงเรียน แต่ไม่ใช่เป็นการขู่เข็ญบังคับ แต่วินัยมุ่งที่จะให้นักเรียนควบคุมตนเอง (Self-Control) มีวินัยในตนเอง (Self-Discipline) และรู้จักปกครองตนเอง นักการศึกษาในปัจจุบันอาจ ยอมรับว่าวินัยยังคงเกี่ยวข้องกับการสร้างกฎข้อบังคับ แต่นักการศึกษาส่วนใหญ่ก็เน้นในการศึกษา เพื่อจะให้เกิดวินัยในตนเอง สังคมปัจจุบันเป็นสังคมที่ซับซ้อน จึงเห็นเป็นหน้าที่ของโรงเรียนที่จะ พัฒนาความประพฤติ ให้นักเรียนมีวินัยในตนเอง ควบคุมตนเองจากภายใน (Within) มากกว่าที่จะ ให้ออกกฎเกณฑ์ หรือสิ่งแวดลอมเป็นตัวบังคับของความประพฤติ

วินัยโรงเรียนที่สอดคล้องกับแนวคิดข้างต้น อาจมีคุณลักษณะ ดังนี้

1. พฤติกรรมของนักเรียนส่วนใหญ่เป็นการควบคุมตนเอง
2. อำนาจที่ใช้ น่าจะขึ้นกับหลักของเมตตาธรรมมากกว่าที่จะขึ้นกับตัวบุคคล
3. การเชื่อฟังและปฏิบัติตามคำสั่ง หรือระเบียบควรจะขึ้นกับความเข้าใจในเหตุผล มากกว่าที่จะยอมรับ โดยปราศจากเหตุผล
4. กิจกรรมของโรงเรียนและประสบการณ์ในชั้นเรียนควรจะสร้างขึ้นเพื่อเปิดโอกาสให้ นักเรียนได้พัฒนาพฤติกรรมที่สังคมยอมรับและปรารถนา
5. ในการแก้ปัญหาเกี่ยวกับความประพฤติของนักเรียนนั้นควรจะคำนึงถึงภูมิหลัง ของนักเรียนด้วย

ปรีชา ธรรมา (2545, หน้า 33) ให้ความหมายว่า วินัยแห่งตน (Self-Discipline) หมายถึง การควบคุมพฤติกรรมของบุคคลด้วยความสามารถของตนเองได้เป็นผลสำเร็จตาม เป้าหมาย อันเป็นที่ยอมรับ โดยคนเว้น หรือระงับยับยั้งการกระทำอันไม่เหมาะสม และนำตนไปสู่ การกระทำอันเหมาะสมยิ่งขึ้น

สรุปว่า ความมีวินัย หมายถึง การปฏิบัติตนอย่างถูกต้อง และเหมาะสมตามกฎระเบียบ ข้อตกลงที่สังคมกำหนดให้บุคคลประพฤติปฏิบัติเพื่อให้บุคคลอยู่ร่วมกันในสังคมได้อย่างมี ความสุข

ปัญหาทางวินัย

พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต) (2544, หน้า 207) ให้ทัศนะไว้ในหนังสือวาทะธรรม เพื่อการพัฒนาคนว่า “ถ้าเราไม่สามารถสร้างวินัยให้แก่คนในชาติได้ การพัฒนาประชาธิปไตย

ก็หวังผลสำเร็จได้น้อย เพราะว่า ในประเทศประชาธิปไตยนั้นสังคมอยู่ได้ด้วยกฎเกณฑ์และกติกาคงต้องเคารพหลักการ กฎเกณฑ์ และกติกาของสังคมนั้น ก็คือความหมายอย่างหนึ่งของการมีวินัย ถ้าไม่มีวินัย ไม่มีความเคารพกฎเกณฑ์กติกาของสังคม ประชาธิปไตยก็ขาดรากฐานที่สำคัญ”

เสริมศักดิ์ วิศาลาภรณ์ (2545, หน้า 102 - 105) กล่าวถึง สาเหตุของปัญหาทางวินัยว่า สิ่งที่พึงปรารถนาเกี่ยวกับวินัยในโรงเรียน คือ การมีวินัยในตนเอง ตามแนวคิดทางสังคมวิทยาและจิตวิทยา ถือว่า วินัยเป็นกระบวนการเรียนรู้ที่บุคคลสามารถเรียนรู้ได้โดยการพัฒนาทักษะการควบคุมตนเอง และระลึกเสมอถึงความรับผิดชอบของตนที่เป็นส่วนหนึ่งของสังคม

เสริมศักดิ์ วิศาลาภรณ์ (2545, หน้า 102 - 105) อธิบายว่า บรรยากาศของโรงเรียนมีอิทธิพลอย่างยิ่งต่อปัญหาวินัยในโรงเรียน ถ้าหากโรงเรียนมีบรรยากาศที่เอื้อต่อการเรียนการสอน ปัญหาทางวินัยในโรงเรียนจะลดน้อยลง โรงเรียนที่มีปัญหาทางวินัยค่อนข้างรุนแรงมักมีลักษณะดังนี้

1. ครู - อาจารย์ไม่ค่อยเอาใจใส่ติดตามพฤติกรรมของนักเรียน
2. การให้นักเรียนปฏิบัติตามกฎระเบียบเป็นไปอย่างไม่สม่ำเสมอมีการเลือกปฏิบัติ
3. นักเรียนไม่ทราบว่าโรงเรียนคาดหวังในความประพฤติของนักเรียนในลักษณะใดบ้าง
4. คณะครูรับรู้ตนเองไม่ได้รับการสนับสนุนจากฝ่ายบริหาร
5. ผู้บริหาร ไม่กล้าตัดสินใจในกรณีที่นักเรียนมีปัญหาด้านวินัยอย่างร้ายแรง

เสริมศักดิ์ วิศาลาภรณ์ (2545, หน้า 102 - 105) ให้ความเห็นว่าปัญหาทางวินัยอาจเกิดจากเหตุผลหลาย ๆ อย่าง สาเหตุสำคัญ ๆ เช่น

1. ความบกพร่องทางการฝึกหัด และการพัฒนาการ
2. ขาดความสนใจในวิชาการเรียน
3. กระบวนการสอนไม่ดี (Poor Teaching)
4. การบริหารโรงเรียนไม่ดีและขาดประสิทธิภาพ
5. มีปัญหาทางครอบครัว
6. มีความบกพร่องในการปรับตัวให้เข้ากับสังคม
7. กบเพื่อนที่เลว
8. มีความบกพร่องทางร่างกาย
9. ขาดความรับผิดชอบ
10. มีปัญหาในการปรับตัวเมื่อเข้าสู่วัยรุ่น

สาเหตุของวินัยดังได้กล่าวข้างต้น การขาดความรับผิดชอบจะเป็นเรื่องสำคัญสำหรับในโรงเรียนมัธยมศึกษา การปรับตัวเข้าสู่วัยรุ่นเป็นปัญหาที่สำคัญไม่น้อยเลย

เสริมศักดิ์ วิศาลาภรณ์ (2545, หน้า 102 - 105) อธิบายให้เห็นว่า ปัญหาของวินัย มีสาเหตุสำคัญ 3 ประการดังนี้

1. ปัญหาที่เกิดจากโรงเรียน ปัญหาประเภทนี้เกิดจาก

- 1.1 การสอนไม่ดี ไม่มีคุณภาพ
- 1.2 หลักสูตรไม่ตอบสนองความต้องการของผู้เรียน
- 1.3 ตารางสอนขาดความยืดหยุ่น
- 1.4 โปรแกรมการเรียนไม่เหมาะสมกับพื้นฐานของนักเรียน

2. ปัญหาที่เกิดจากตัวนักเรียน ปัญหาประเภทนี้เกิดจาก

- 2.1 นักเรียนไม่เข้าใจ กฎ ระเบียบ ข้อบังคับต่าง ๆ
- 2.2 นักเรียนไม่เข้าใจว่าทำไมต้องมีระเบียบนั้น ๆ
- 2.3 พื้นฐานทางการศึกษาของนักเรียนไม่ดี
- 2.4 สัมพันธภาพระหว่างเพื่อนไม่ดี
- 2.5 นักเรียนถูกกระทบกระเทือนทางจิตใจ
- 2.6 บุคลิกภาพระหว่างครูกับนักเรียนขัดแย้งกัน

3. ปัญหาที่เกิดจากบ้านและสิ่งแวดล้อมของชุมชน ปัญหาประเภทนี้เกิดจาก

- 3.1 บิดา มารดา ใช้อำนาจมากกว่าเหตุผล
- 3.2 บ้านอยู่ในสภาพแวดล้อมที่ไม่เหมาะสม มีอาชญากรรมบ่อย ๆ
- 3.3 นักเรียนต้องทำงานหนักหลังเลิกเรียนแล้ว หรือต้องทำงานจนดึกเกินไป

โดยสรุปแล้ว ปัญหาทางวินัยในโรงเรียนเกิดจากสาเหตุสำคัญ ดังนี้

1. บรรยากาศในโรงเรียนไม่เอื้อต่อการเรียนการสอน
2. นักเรียน อาจเป็นผลมาจากการเปลี่ยนแปลงทางร่างกาย จิตใจ อารมณ์
3. กลุ่มเพื่อน เพื่อนที่ไม่ดีย้อมสร้างปัญหาได้เสมอ
4. ครู อาจเป็นผลมาจากการสอนที่ไม่ดี ครูมีทัศนคติที่ไม่ดีต่อนักเรียน ครูไม่ให้ความเป็นธรรมแก่นักเรียน

5. บ้าน อาจเป็นผลมาจากขาดความอบอุ่นภายในบ้าน บ้านตั้งอยู่ในสภาพแวดล้อมไม่ดี

6. สังคม อาจเป็นเพราะสังคมโดยทั่วไปขาดระเบียบวินัย บุคคลในสังคมไม่เคารพกฎ กติกา ไม่มีวินัยในตนเอง

แนวทางการพัฒนาวินัย

พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตโต) (2544, หน้า 271) ให้ทัศนะไว้ในหนังสือวาทะธรรม เพื่อการพัฒนาตนว่า ความหมายของการมีวินัยเปลี่ยนไปตามการพัฒนาของมนุษย์ คนที่ยังไม่พัฒนา ไม่มีการศึกษา ก็มองวินัยเป็นเรื่องของการบังคับ พอเริ่มมีการพัฒนา ก็มองว่าเป็นเครื่องมือฝึกเพื่อชีวิตในสังคมที่ดีงาม รับการฝึกด้วยใจยินดี เพื่อให้ชีวิตเจริญพัฒนา และสังคมมีสันติสุข พอพัฒนาดีแล้ววินัยก็กลายเป็นเครื่องหมายร่วมกันสำหรับการเป็นอยู่ร่วมในสังคม เพื่อให้ชีวิต และสังคมประสานสอดคล้อง และเกื้อกูลกลมกลืน

กรมวิชาการ (2544, หน้า 58) ให้แนวคิดว่าการสร้างวินัยให้ได้ผลต้องใช้ระบบ สัมพันธ์ขององค์รวม คือ

1. ด้านพฤติกรรม คือ ให้มีพฤติกรรมดีด้วยความเคยชิน
2. ด้านจิตใจ คือ มีความสุข ความพึงพอใจในการทำพฤติกรรมนั้น
3. ด้านปัญญา คือ มีความสุข ความเข้าใจเหตุผล เห็นคุณค่าของการกระทำ

จะสนับสนุนให้จิตใจต้องการทำพฤติกรรมนั้นๆ มากยิ่งขึ้น การพัฒนาต้องเสริมสร้างให้ได้ องค์ประกอบสัมพันธ์พร้อมกันทั้ง 3 ด้าน ปังจัยในการเสริมสร้างวินัย ได้แก่

3.1 กัลยาณมิตร ซึ่งเป็นบุคคลใกล้ชิด เช่น พ่อ แม่ ครู ญาติ เพื่อที่จะได้เป็นต้นแบบของพฤติกรรม ให้ความรัก ความอบอุ่น สรรพทา จิตใจ ตลอดจนความสุขทางชี้นำเหตุผลให้ใช้ปัญญาพิจารณา

3.2 การเสริมสร้างจิตใจให้มีอุดมคติมุ่งมั่นประพฤติโดยใช้ปัญญาไตร่ตรองเมื่อปฏิบัติแล้วเกิดความภาคภูมิใจ

สรุปได้ว่า การพัฒนาวินัย ต้องได้รับการฝึกด้วยใจยินดี เพื่อให้ชีวิตเจริญเป็นคนมีวินัย ในการดำเนินชีวิต และอยู่ร่วมกันในสังคมได้อย่างมีความสุข

ความรับผิดชอบ

ความหมายของความรับผิดชอบ

อมรรัตน์ แก้วผ่อง (2542, หน้า 65) สรุปความหมายของ ความรับผิดชอบว่า ความรับผิดชอบ หมายถึง ความสนใจ ความตั้งใจของบุคคลในการปฏิบัติหน้าที่ด้วยความเพียรพยายาม และละเอียดรอบคอบเพื่อให้บรรลุเป้าหมาย การรักษาสิทธิหน้าที่ของตนเอง ยอมรับผล การกระทำของตนทั้งในด้านที่เป็นผลดี และผลเสียทั้งพยายามปรับปรุงการปฏิบัติหน้าที่ให้ดียิ่งขึ้น ทั้งต่อตนเอง และต่อสังคม

สมศรี ทองนุช (2542, หน้า 465 - 468) กล่าวว่า ความรับผิดชอบ หมายถึง คุณลักษณะหนึ่งของบุคคลที่แสดงออกในลักษณะของการมีความตั้งใจที่จะปฏิบัติหน้าที่การงาน

ที่ได้รับมอบหมายด้วยความเอาใจใส่ มีความละเอียด รอบคอบ มีการวางแผน มีความซื่อสัตย์สุจริต อดทน เพื่อให้งานนั้นบรรลุผลสำเร็จตามเป้าหมาย และทันเวลา ยอมรับผลของการกระทำ ไม่ว่าจะเป็นผลดี หรือผลเสีย และพร้อมที่จะปรับปรุงแก้ไขงานของตนเองให้ดียิ่งขึ้น

มารีสา วรรตจิวงส์ (2549, หน้า 11 - 12) กล่าวว่า การมีวินัยในตนเองนั้นสามารถปรับพฤติกรรมในการแสดงออกให้เกิดการมีความรับผิดชอบเกิดขึ้นในตนเอง โดยมีความมุ่งมั่น ตั้งใจที่จะปฏิบัติหน้าที่ด้วยความพากเพียร ละเอียดรอบคอบเอาใจใส่ต่องาน เคารพระเบียบและยอมรับผลของการกระทำของตนเอง

สรุปได้ว่า ความรับผิดชอบ หมายถึง การปฏิบัติตามหน้าที่ด้วยความเพียรพยายาม และละเอียดรอบคอบ อดทนเพื่อให้งานบรรลุเป้าหมายที่กำหนด และทันเวลา ยอมรับผลของการกระทำของตนเอง และพร้อมที่จะปรับปรุงแก้ไขตนเองให้ดีขึ้น

ลักษณะของผู้ที่มีความรับผิดชอบ

นภดล กวนะวิเชียร (2540, หน้า 70 - 71) กล่าวถึง ลักษณะพฤติกรรมหลักที่แสดงถึงความรับผิดชอบว่าประกอบด้วยพฤติกรรมหลัก 5 ประการ คือ

1. ตระหนักถึงความสำคัญของหน้าที่ ประกอบด้วยพฤติกรรมต่าง ๆ ดังนี้
 - 1.1 รับผิดชอบต่อสิ่งที่กระทำ
 - 1.2 ยอมรับว่าหน้าที่เป็นสิ่งที่ตนต้องทำ
 - 1.3 รู้สึกชอบต่อการกระทำหน้าที่
 - 1.4 รู้สีกว่าหน้าที่ของตนเป็นสิ่งสำคัญ
2. ทำหน้าที่ด้วยความเต็มใจโดยไม่ต้องมีการบังคับมีพฤติกรรม ดังนี้
 - 2.1 สนุกใจทำหน้าที่
 - 2.2 ควบคุมตนเองได้
3. ทำหน้าที่ด้วยความตั้งใจ เอาใจใส่ พฤติกรรมส่วนนี้มีพฤติกรรมเสริม คือ
 - 3.1 วางแผนในการทำหน้าที่ของตน
 - 3.2 มีระเบียบวินัย
 - 3.3 มีความซื่อสัตย์
 - 3.4 มีความละเอียดรอบคอบ
 - 3.5 มีสติ
4. ทำหน้าที่ต่อเนื่องจนงานเสร็จ พฤติกรรมเหล่านี้มีพฤติกรรมเสริม คือ
 - 4.1 ความอดทน
 - 4.2 มีความเพียร

4.3 มีการเตรียมการ และแก้ไขปัญหที่เกิดขึ้น

4.4 มีมนุษยสัมพันธ์

4.5 รักษาสุขภาพให้แข็งแรง

5. ยอมรับผลการกระทำของตน ประกอบด้วยพฤติกรรม ดังนี้

5.1 ติดตามผลการกระทำของตนเอง

5.2 มีเหตุผล

5.3 ปรับปรุงการทำงานของตน

สมศรี ทองนุช (2542, หน้า 465 - 468) ให้ทัศนะว่า บุคคลที่มีความรับผิดชอบ มีลักษณะดังต่อไปนี้

1. มีความซื่อตรงต่อหน้าที่
2. สำนึกรู้สึกรับผิดชอบต่อภาวะ และฐานะของตน
3. รู้จักวางแผน และดำเนินงานอย่างเป็นระบบ
4. มุ่งมั่นตั้งใจในวิชาความรู้ และความสามารถปฏิบัติหน้าที่การงานทุกประการ
5. ยอมรับผลสำเร็จ และความล้มเหลวแห่งการกระทำในการปฏิบัติงานทุกอย่าง
6. พยายามปรับปรุงแก้ไขในการปฏิบัติหน้าที่การงานที่บกพร่องให้สมบูรณ์ยิ่งขึ้น
7. พยายามปฏิบัติงานในหน้าที่ให้สำเร็จ รวดเร็ว เรียบร้อยด้วยความเต็มใจ

และจริงใจเสมอ

8. เคารพในสิทธิเสรีภาพ และความคิดเห็นของคนอื่นเป็นปกติวิสัย

สรุปได้ว่า ความรับผิดชอบเป็นคุณลักษณะพื้นฐานที่สำคัญที่ทำให้บุคคลประสบความสำเร็จในการเรียน และการทำงานบุคคลที่มีความรับผิดชอบจะมีความตั้งใจในการปฏิบัติงาน มีความเพียรพยายาม อดทนไม่ย่อท้อต่ออุปสรรค มีความปรารถนาที่จะทำงานให้ดีขึ้น มีการวางแผนในการทำงาน มีความละเอียดรอบคอบ รู้จักตั้งจุดมุ่งหมายในการทำงาน และสามารถปฏิบัติงานให้สำเร็จลุล่วงได้ตามเป้าหมายที่ตั้งไว้

ประเภทของความรับผิดชอบ

กรมวิชาการ (2546, หน้า 181 - 182) บัญญัติว่า มีผู้แบ่งประเภทของความรับผิดชอบไว้หลากหลาย สามารถสรุปไว้ 2 ประเภท คือ

1. ความรับผิดชอบต่อตนเอง หมายถึง การขจัดปัญหาที่ทำให้ตนเองเป็นทุกข์ เช่น ป้องกันตนเองให้ปลอดภัยจากอันตราย จากโรคภัยไข้เจ็บให้ร่างกายแข็งแรง รู้จักหน้าที่ของตนเอง และปฏิบัติหน้าที่การงานของตนให้ลุล่วงไปอย่างมีประสิทธิภาพ ทันเวลากำหนด ตรงต่อเวลา

2. ความรับผิดชอบต่อสังคมหรือส่วนรวม หมายถึง รู้จักฐานะหน้าที่ความรับผิดชอบของตนเองที่มีต่อสังคม ได้แก่ ความรับผิดชอบต่อครอบครัว โรงเรียน ชุมชน ประเทศชาติ และบุคคลที่เกี่ยวข้อง โดยปฏิบัติอย่างถูกต้อง เหมาะสม เกิดประโยชน์แก่สังคมส่วนรวม

พฤติกรรมของคนที่มีความรับผิดชอบ

1. ตรงต่อเวลา
2. พยายามทำงานให้เสร็จ
3. ติดตามผลงานอยู่เสมอ
4. ยอมรับความผิดพลาด ผลจากการพิจารณา
5. รักษาชื่อเสียง ถือศักดิ์ศรี
6. เห็นแก่ประโยชน์ส่วนรวมมากกว่าส่วนตัว
7. ชอบทำงานร่วมกับผู้อื่น
8. มีความซื่อสัตย์
9. รักษาคำพูด
10. ตั้งใจทำงาน
11. มีระเบียบวินัย
12. รู้จักวางแผน
13. เติบโตทำงาน
14. ขยันหมั่นเพียร
15. เชื่อมั่นในตนเองเป็นตัวของตัวเอง
16. ปฏิบัติตามหน้าที่โดยเคร่งครัด
17. รู้จักหน้าที่ และทำตามหน้าที่เป็นอย่างดี
18. มีอารมณ์หนักแน่นเมื่อเผชิญกับปัญหา
19. ปรับปรุงงานในหน้าที่ให้ดียิ่งขึ้นทั้งตนเอง และสังคม
20. ยึดมั่นในกฎเกณฑ์

มาริสา วรรตรุจิวงศ์ (2549, หน้า 12 - 13) จำแนกความรับผิดชอบได้เป็น 4 ด้าน ดังนี้

1. ความรับผิดชอบในการศึกษาเล่าเรียน หมายถึง การที่นักเรียนเล่าเรียนจนประสบความสำเร็จตามที่มุ่งหมาย ด้วยความขยันหมั่นเพียร อดทน เข้าห้องเรียนและส่งงานที่ได้รับมอบหมายตรงตามเวลาที่นัดหมาย เมื่อมีปัญหา หรือไม่เข้าใจบทเรียนก็พยายามศึกษาค้นคว้าซักถามอาจารย์ให้เข้าใจ เมื่อทำแบบฝึกหัดผิดก็ยอมรับว่าผิด แล้วพยายามแก้ไขปรับปรุงให้ถูกต้องด้วยตนเองอยู่เสมอ มีผลการเรียนผ่านในทุกวิชาทุกภาคเรียน

2. ความรับผิดชอบต่อสถานศึกษา หมายถึง การที่นักเรียนมีส่วนร่วมในกิจกรรมต่าง ๆ ของสถานศึกษา รักษาผลประโยชน์ เกียรติยศ ชื่อเสียงของสถานศึกษา ช่วยกันรักษาความสะอาดของโรงเรียน ไม่ขีดเขียนโต๊ะเรียน ผนังห้องเรียน ห้องน้ำ แต่งเครื่องแบบนักเรียนเรียบร้อย ไม่ทะเลาะวิวาทกับนักเรียนโรงเรียนอื่น คอยดักเตือนเพื่อนนักเรียนที่หลงผิด อันจะทำให้โรงเรียนเสียชื่อเสียง เมื่อโรงเรียนต้องการความร่วมมือหรือความช่วยเหลือก็เต็มใจให้ความร่วมมืออย่างเต็มที่เข้าร่วมกิจกรรมต่าง ๆ ของโรงเรียนตามความสนใจและความสามารถของตน เพื่อสร้างชื่อเสียงให้กับโรงเรียน เช่น เป็นนักกีฬา นักแต่งคำขวัญ เรียงความและอื่น ๆ

3. ความรับผิดชอบต่อครอบครัว หมายถึง การที่นักเรียนมีความตั้งใจช่วยเหลืองานต่าง ๆ ภายในบ้าน เพื่อแบ่งเบาภาระซึ่งกันและกันของครอบครัว ช่วยแก้ปัญหาการที่สมาชิกในครอบครัวไม่เข้าใจกัน เมื่อมีปัญหาปรึกษาให้พ่อแม่ทราบปัญหาของคนทุกเรื่อง ช่วยครอบครัวประหยัดไฟฟ้า น้ำ อาหาร สิ่งของเครื่องใช้ภายในบ้าน

4. ความรับผิดชอบต่อสังคม หมายถึง การที่นักเรียนมีส่วนร่วมในกิจกรรมต่าง ๆ ของชุมชน และสังคมบำเพ็ญประโยชน์ และสร้างสรรค์ความเจริญให้ชุมชนอย่างเต็มความสามารถ ช่วยสอดส่องพฤติกรรมของบุคคลที่จะเป็นภัยต่อสังคม ให้ความรู้ ความสนุกเพลิดเพลินแก่ประชาชนตามความสามารถของตน ช่วยคิด และแก้ปัญหาต่าง ๆ ของสังคม เช่น ความสกปรก การรักษาสาธารณสุขสมบัติ และการรับบริการจากสถานบริการต่าง ๆ ของรัฐ

สรุป ความรับผิดชอบมี 2 ประเภท คือ ความรับผิดชอบต่อตนเอง และความรับผิดชอบต่อสังคม หรือส่วนรวม บุคคลที่มีความรับผิดชอบจึงต้องมีทั้งความรับผิดชอบต่อตนเอง และความรับผิดชอบต่อสังคม หรือส่วนรวมจึงจะได้ชื่อว่า เป็นผู้มีความรับผิดชอบอย่างแท้จริง

ความซื่อสัตย์

ความหมายของความซื่อสัตย์

พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พุทธศักราช 2542 (ราชบัณฑิตยสถาน, 2542, หน้า 382) บันทึกความหมายของ ความซื่อสัตย์ หมายถึง การประพฤติตรงและจริงใจ ไม่คิดคดทรยศ ไม่คดโกง และไม่หลอกลวง

ธีรบุษ สุนทร (2549, หน้า 14) ให้ความหมายไว้ว่า ความซื่อสัตย์ หมายถึง การประพฤติอย่างเหมาะสมและตรงความเป็นจริง ประพฤติปฏิบัติอย่างตรงไปตรงมาทั้งกาย วาจา ใจ ต่อตนเอง และผู้อื่น

สรุป ความซื่อสัตย์ หมายถึง การประพฤติปฏิบัติตนอย่างเหมาะสมตรงไปตรงมาตามความเป็นจริงทั้งทางกาย วาจา ใจ โดยมีเจตนาที่บริสุทธิ์ทั้งต่อตนเอง ต่อผู้อื่น และต่อประเทศชาติ

ลักษณะและประเภทของความซื่อสัตย์

บุรุษ ศิริมหาสาคร (2546, หน้า 53 - 55) กล่าวว่า ความซื่อสัตย์สุจริตเป็นคุณธรรมที่จำเป็นในการอยู่ร่วมกันในสังคม เพราะถ้าทุกคนมีความซื่อสัตย์สุจริตต่อตนเอง และผู้อื่น สังคมย่อมมีความสุข พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวภูมิพลอดุลยเดช รัชกาลที่ 9 ทรงเน้นถึงความซื่อสัตย์สุจริตมาก ดังจะเห็นได้จากพระบรมราโชวาทซึ่งพระราชทานแก่ปวงชนชาวไทย

4 ประการ คือ

1. การรักษาความสัตย์ ความจริงใจต่อตัวเอง ที่จะประพฤติปฏิบัติแต่สิ่งที่เป็นประโยชน์และเป็นธรรม
2. การรู้จักข่มใจตนเอง ฝึกใจตนเองให้ประพฤติปฏิบัติอยู่ในความสัตย์
3. การอดทน อดกลั้น และอดออมที่จะไม่ประพฤติปฏิบัติล่วงความสัตย์สุจริตไม่ว่าจะด้วยเหตุประการใด
4. การรู้จักละวางความชั่ว ความทุจริต และรู้จักเสียสละประโยชน์ส่วนน้อยของตนเพื่อประโยชน์ส่วนใหญ่ของบ้านเมือง

ธีรบุษ สุนทร (2549, หน้า 14) ได้วิเคราะห์โครงสร้างของความซื่อสัตย์ว่าแบ่งออกเป็น

4 ลักษณะ คือ

1. ความซื่อสัตย์ต่อตนเอง คือ ความรู้สึกรับผิดชอบชั่วดี มีความละเอียด และเกรงกลัวต่อการกระทำผิด พฤติกรรมที่บุคคลแสดงออก คือ
 - 1.1 ไม่สับปลับกลั่นกลอก
 - 1.2 ไม่เคลื่อนย้ายตามพวกที่ลาก หรือจะไปในทางที่เสื่อมเสีย
 - 1.3 มั่นคงต่อการกระทำดีของตน
 - 1.4 ไม่คดโกงมีความตั้งใจจริง
 - 1.5 ประพฤติตรงตามที่พูดและคิด
2. ความซื่อสัตย์ต่อหน้าที่การงาน พฤติกรรมที่บุคคลแสดงออก คือ
 - 2.1 ไม่เอาเวลาทำงานในหน้าที่ไปใช้ทำประโยชน์ส่วนตัว
 - 2.2 ไม่ใช้อำนาจหน้าที่ทำประโยชน์ส่วนตัว
3. ความซื่อสัตย์ต่อบุคคล คือ มีความซื่อตรงต่อผู้อื่น ต่อมิตร ต่อหัวหน้างาน ต่อผู้มีพระคุณ พฤติกรรมที่แสดงออก คือ
 - 3.1 ประพฤติตรงไปตรงมา ไม่คิดคดต่อผู้อื่น
 - 3.2 ไม่ชักชวนไปในทางที่เสื่อมเสีย
 - 3.3 ไม่สอพลอเพื่อหาประโยชน์ส่วนตัว

3.4 ยินดีในความสำเร็จของผู้อื่น ไม่คิดริษยา หรือกลั่นแกล้ง

4. ความซื่อสัตย์ต่อหมู่คณะ สังคม และประเทศชาติ พฤติกรรมของบุคคลที่แสดงออก
คือ

4.1 ร่วมมือร่วมใจกันทำงานด้วยความบริสุทธิ์ใจ

4.2 ไม่เห็นแก่ประโยชน์ของตน หรือเอาดีเข้าตน

4.3 ไม่ร่วมกันทำงานใด ๆ ที่ผิดกฎหมาย หรือผิดระเบียบข้อบังคับของสังคม หรือ
หมู่คณะ

สรุปได้ว่า ลักษณะ และประเภทของความซื่อสัตย์ ประกอบด้วย ความซื่อสัตย์ต่อตนเอง
ความซื่อสัตย์ต่อหน้าที่การงาน ความซื่อสัตย์ต่อบุคคล และความซื่อสัตย์ต่อสังคมและประเทศชาติ
ความประหยัด

ความหมายของความประหยัด

ภัทรพันธุ์ หรุ่นรักวิทย์ (2545, หน้า 76) ให้ความหมาย พฤติกรรมการประหยัด
หมายถึง การแสดงออกของนักเรียนในเรื่องของการใช้เงิน เวลา และสิ่งของเครื่องใช้ของตนเอง
และส่วนรวมให้เกิดประโยชน์ และคุ้มค่าที่สุด ขอบข่ายความหมายของการประหยัด มีดังนี้

1. การประหยัดทรัพย์ ได้แก่ การรู้จักออม ซื่อในสิ่งที่จำเป็นโดยเสียค่าใช้จ่าย
น้อยที่สุด แต่ได้รับประโยชน์มากที่สุด รู้จักวางแผนการใช้จ่ายเงินให้เกิดประโยชน์คุ้มค่าที่สุด
ยับยั้งความต้องการของตนเองอันมีผลทำให้ใช้เงินอยู่ในขอบเขตที่เหมาะสม
2. การประหยัดเวลา ได้แก่ การรู้จักวางแผนใช้เวลาของตนเองให้เกิดประโยชน์คุ้มค่าที่สุด
ที่สุด คือ การใช้เวลาเดินทางไปโรงเรียน เดินทางกลับบ้าน ศึกษาเล่าเรียน ทำแบบฝึกหัด
ทบทวนบทเรียน หาความรู้เพิ่มเติม การพักผ่อน การทำงานอดิเรก ช่วยเหลือครอบครัวและสังคม
3. การประหยัดสิ่งของเครื่องใช้ ได้แก่ การรู้จักใช้สิ่งของเครื่องใช้ของตน
และส่วนรวมให้เกิดประโยชน์คุ้มค่าที่สุด รักษาซ่อมแซมสิ่งของเครื่องใช้ให้ใช้งานได้อยู่เสมอ
ไม่ใช้อย่างฟุ่มเฟือยเกินความจำเป็น รวมไปถึงการใช้ทรัพยากรธรรมชาติส่วนรวมอย่างคุ้มค่า
ได้แก่ ไฟฟ้า น้ำประปา

อุดมพร อมรธรรม (2549, หน้า 36 - 37) ท่านพุทธทาส ที่ให้ข้อคิดเรื่องความประหยัด
ว่า “เมื่อพูดถึงเรื่องความประหยัด คนส่วนมากก็จะคิดไปว่า ไม่จำเป็นจะต้องอาศัยหลักพุทธ
ศาสนา” ที่พูดนี้ก็หมายความว่า เขาไม่รู้หลักพุทธศาสนา ก็คือเรื่อง ประหยัดอย่างยิ่ง
อยู่ด้วย ก็ขอให้ดูเรื่องต่างๆ ของวินัยในหลักธรรมะ วินัยปาติโมกข์ และอภิสมจรรย์นั้นแหละ
มีหลายข้อที่พระภิกษุที่ไม่ประหยัด ผู้หยาบคายต่อเครื่องใช้ไม่สอย ไม่ประหยัดเวลา ไม่ประหยัด
เรี่ยวแรง ไม่ประหยัดสิ่งที่เป็นประโยชน์ให้คุ้มกัน กระทั่งว่า มีวินัยห้ามไม่ให้ล่าขูจระเข้ด้วย

แบ่งแรง นี่ก็เป็นเรื่องประหยัด ประหยัดในฐานะที่เราเป็นคนยากจน ไม่มีหยูภรรยาโรครักไข้เจ็บ แต่ก็ประหยัดโดยไม่ให้มันเกิดโรครักไข้เจ็บ เพราะว่าการถ่ายอุจจาระแบ่งแรงนั้น เป็นที่มาของโรครักไข้เจ็บหลายอย่างชนิด โดยเฉพาะอย่างยิ่ง ก็โรคริดสีดวงที่เกิดที่ทวารเป็นต้น “ขอพูดว่า “ประหยัด” มันต้องพูดเลยไปถึงคำว่า “สันโดษ” ด้วย เพราะสันโดษนั้นเป็นรากฐานของการประหยัด

สรุปได้ว่า ความประหยัด หมายถึง การประพฤติปฏิบัติตนในการดำเนินชีวิตอย่างพอเพียงใช้ทรัพยากรอย่างประหยัดคุ้มค่า และวางแผนการใช้จ่ายในชีวิตประจำวันให้เกิดประโยชน์คุ้มค่ามากที่สุด

ลักษณะและประเภทของการประหยัด

อุดมพร อมรรธรรม(2549, หน้า 63-64) กล่าวว่า ปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว เป็นของดีที่คนไทยทุกคนควรใส่ใจ และควรหาทางนำมาประพฤติปฏิบัติกันให้ได้เพื่อความสุขความเจริญของตัวเรา และสังคมของเรา แต่การนำมาประพฤติปฏิบัติให้ได้นั้น ควรทำเป็นแผนการสำหรับปฏิบัติในแต่ละวัน แต่ละเดือน แต่ละปี และทำไปจนกลายเป็นนิสัยประจำตัวการใช้วิถีชีวิตพอเพียง มีรูปแบบดังนี้

เจ็ดวิธีมีเงินเก็บออม

1. กำหนดเป้าหมายการเก็บออม (แต่ละเดือน แต่ละปี จะมีเงินออมเท่าไร)
2. กำหนดเป้าหมายการใช้จ่าย (แต่ละวัน แต่ละเดือน จะมีเงินเท่าไร เมื่อไร ต้องใช้เงินก้อนใหญ่)
3. ประหยัดรายจ่าย (จ่ายน้อยกว่าหรือเท่ากับเป้าหมายการใช้จ่าย เพื่อให้มีเงินเหลือมากขึ้น)
4. จ่ายคุ้มค่า (จ่ายเท่าเดิม แต่ได้ประโยชน์มากขึ้น)
5. ใช้เท่าที่จำเป็น (น้ำประปา ไฟฟ้า โทรศัพท์มือถือ)
6. พึงระวังค่าใช้จ่ายที่มักจะไม่ถึง (ค่าธรรมเนียมรายเดือน รายปี ค่าภาษี ค่าดอกเบี้ย บัตรเครดิต ค่าปรับจ่ายหนี้ช้า)
7. ไม่ก่อหนี้ โดยไม่จำเป็น และเกินกำลัง (หนี้มีได้แต่ต้อง ไม่เกินกำลัง และต้องชำระคืนให้หมดโดยเร็ว)

อุดมพร อมรรธรรม (2549, หน้า 109) กล่าวว่า การกินใช้อย่างประหยัดชีวิตพอเพียงตลอดกาล คำว่า กินใช้อย่างประหยัดนี้ หมายถึง กินใช้ตามสมควรแก่ฐานะของตนไม่ให้อึดอัดขาดแคลน ขณะเดียวกันก็ไม่ให้ฟุ่มเฟือยสุรุ่ยสุร่าย สมดังที่สุภาษิตสอนหญิงกล่าวไว้ว่า

“มีสติพึงบรรจบให้ครบบาท อย่าให้ขาดสิ่งของต้องประสงค์

จงมักน้อยกินน้อยค่อยบรรจง อย่าจ่ายลงให้มากจะยากนาน”

สรุปได้ว่า ลักษณะของความประหยัด คือ การรู้จักวางแผนการใช้จ่ายเงิน และทรัพยากรอย่างคุ้มค่า และเกิดประโยชน์ ประเภทของความประหยัด ได้แก่ การออม การกำหนดเป้าหมาย การใช้จ่าย การประหยัดรายจ่าย การจ่ายอย่างคุ้มค่า และเกิดประโยชน์ การใช้สิ่งของต่าง ๆ เท่าที่จำเป็น การพึงระวังค่าใช้จ่ายที่มักจะนึกไม่ถึง และการไม่ก่อหนี้

ความขยันหมั่นเพียร

ความหมายของความขยันหมั่นเพียร

ราชบัณฑิตยสถาน (2542, หน้า 166) บันทึกไว้ว่า ความขยันหมั่นเพียร หมายถึง การขยันทำงานอย่างเข้มแข็ง ไม่ปล่อยปละละเลย ทำหรือประพฤติเป็นปกติสม่ำเสมอ ไม่เกียจคร้าน

ไสว มาลาทอง (2542, หน้า 128) กล่าวว่า ผู้มีความขยันหมั่นเพียรต่อหน้าที่การงาน มีความมุ่งมั่นเพื่อให้งานที่ทำประสบความสำเร็จ มีความพยายามทำงานนั้น ๆ ด้วยความตั้งใจจริง โดยมีได้คำนึงถึงความเหนื่อยยากลำบาก ความหิวกระหาย อุปสรรคต่าง ๆ หรือแม้แต่ดินฟ้าอากาศ จะบีบคั้นด้วยความหนาว ความร้อน แม่น้ำจะตก แดดจะกล้าแสดเผาสักเพียงไร ก็ไม่ย่อท้ออดทน ทำไปโดยไม่เห็นแก่เหนื่อย หรือโดยการอ้างเอาสวรรค์ขึ้นมามีอ้างหวังแต่ความสำเร็จของงานเป็นสำคัญ

พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต) (2546, หน้า 844) อธิบายศัพท์ภาษาบาลีที่มีความหมายเกี่ยวกับความขยันหมั่นเพียรไว้ว่า วิริยะ (ในอิทธิบาท 4) ความเพียร ได้แก่ ความอาจหาญ แกล้วกล้า บากบั่น ก้าวไป ใจสู้ ไม่ย่อท้อ ไม่หวั่นกลัวต่ออุปสรรคและยากลำบาก เมื่อคนรู้ว่า สิ่งใดมีคุณค่าควรแก่การบรรลุถึง ถ้าวิริยะเกิดขึ้นแก่เขาแล้ว แม้ได้ย่นว่าจุดหมายนั้นจะลุล่วงได้ยากนัก มีอุปสรรคมาก หรืออาจใช้เวลายาวนานเท่านั้นเท่านี้เดือนเขาก็ไม่ท้อถอย กลับเห็นเป็นสิ่งที่ท้าทายที่เขาจะเอาชนะให้ได้ ทำให้สำเร็จ

สรุปได้ว่า ความขยันหมั่นเพียร หมายถึง ความตั้งใจ มุ่งมั่นในการปฏิบัติงานตามหน้าที่ที่ตนรับผิดชอบ โดยไม่ท้อถอยต่ออุปสรรค และปฏิบัติงานโดยมุ่งสู่ความสำเร็จของงานเป็นสำคัญ

ประเภทของความขยันหมั่นเพียร

พระมหาพิชิต เชนฐัมมย์ (2549, หน้า 13 - 14 อ้างถึงใน กรมวิชาการ, 2523, หน้า 61 - 63) ให้แนวคิดว่า ความขยันหมั่นเพียรเป็นธรรมชาติที่ช่วยเสริมสร้างความสำเร็จในชีวิต

ควรใช้ร่วมกับ “ปัญญา” และจริยธรรมหมวดอิทธิบาท 4 ที่เน้นความพอใจ ความมีน้ำใจ จดจ่อ และไตร่ตรอง การฝึกปฏิบัติควรเน้นการควบคุมตนเองอันเป็นที่มาของระเบียบวินัยด้วย และระบุลักษณะพฤติกรรมความขยันหมั่นเพียร ไว้ดังนี้

1. มาโรงเรียนสม่ำเสมอ ไม่ขาดถ้าไม่จำเป็น
2. กระตือรือร้น และรักที่จะมาโรงเรียนโดยไม่ต้องให้ใครเตือน
3. ตั้งใจทำงานที่ครู อาจารย์ กำหนดให้ และทำเสร็จภายในเวลาทุกครั้ง
4. อ่านหนังสือทุกครั้งที่มีเวลาว่าง
5. จัดของใช้ส่วนตัวให้เป็นระเบียบอยู่เสมอ
6. เข้าเรียนทุกวิชา ไม่ขาดถ้าไม่จำเป็น
7. พยายามแก้ข้อบกพร่องของตนเกี่ยวกับการเรียน
8. ทำงานที่ได้รับมอบหมายด้วยความขี้มั่งแ้ง อุดทน เอาธุระ ไม่ทอดย
9. มีความมานะ บากบั่น ที่จะทำงานให้คืบน้อยที่สุด
10. ชอบศึกษาค้นคว้า สอบถาม หากความรู้ความจริงอยู่เสมอ
11. ไม่ละเลยหรือทอดทิ้งธุระการงานของตนเอง
12. ทำงานต่าง ๆ เช่น อ่าน เขียนหนังสือ ถัดคำนวณ สังเกตสิ่งแวดล้อมเป็นกิจวัตร หรือ สม่่าเสมอ
13. ควบคุมตนเองให้ใช้เวลาในการทำงานได้ตามกำหนดเสมอ
14. มีความตื่นตัว และสม่ำเสมอในการทำงานทุกอย่าง
15. ทำงานที่ได้รับมอบหมายด้วยความตั้งใจ ไม่ละทิ้งหน้าที่ของตนเอง และพยายามทำจนสำเร็จ
16. ตรวจสอบวิธี ปรับปรุงวิธีทำงานให้มีประสิทธิภาพ และก้าวหน้าอยู่ตลอดเวลา
17. แสวงหาความรู้เพิ่มเติมอยู่เสมอ โดยเฉพาะในสายวิชาการของตน
18. ใช้เวลาว่างของตนทำงานที่เป็นประโยชน์
19. แนะนำเพื่อน หรือผู้ใกล้ชิดให้ขยันในการเรียน
20. ทำงานกลุ่มตามที่ได้รับมอบหมายด้วยความเต็มใจ
21. ช่วยเหลืองานครู อาจารย์ หรือเพื่อนเท่าที่จะช่วยได้ด้วยความเต็มใจ และพยายามทำให้ดีที่สุด
22. ช่วยทำงานบ้านเพื่อแบ่งเบาระของพ่อแม่ หรือผู้ปกครอง

23. เข้าร่วมทำงานกับหมู่คณะด้วยความเต็มใจ และตั้งใจทำให้ได้ดีที่สุด
 24. ช่วยเหลือในกิจการงานของบ้าน และทางโรงเรียนด้วยความเต็มใจ
 25. ช่วยแนะนำถ่ายทอดความรู้ให้แก่เพื่อนด้วยความเต็มใจ
 26. ให้ความคิดเห็น และร่วมมือในการทำงานของหมู่คณะด้วยความเต็มใจ
 27. ให้ความเอาใจใส่ คอยชวนช่วยช่วยเหลือกิจการงานของเพื่อนอย่างใกล้ชิด
- ให้สำเร็จลุล่วงด้วยดี โดยไม่หวั่นไหวต่ออุปสรรคใด ๆ
28. หมั่นดักเตือนเพื่อนร่วมงานให้ทำด้วยความเต็มใจ และอดทน
 29. ช่วยดูแลรักษาความสะอาดของห้องเรียน และบริเวณโรงเรียนให้สะอาดเสมอ
 30. ช่วยเหลือกิจการของหมู่คณะตามความรู้ความสามารถของตนอย่างสม่ำเสมอ
 31. ไม่เกี่ยง หรือเลื่องงานของส่วนรวม
 32. ช่วยดูแลทรัพย์สินสมบัติของส่วนรวม
 33. พร้อมเพรียงกันทำกิจกรรมทั้งหลายที่พึงกระทำร่วมกัน
 34. สนใจ และตั้งใจทำงานเพื่อส่วนรวมอย่างสม่ำเสมอ
 35. มีความเพียรพยายามที่จะนำชื่อเสียงมาสู่โรงเรียน
 36. มีความกระตือรือร้นทำงานส่วนรวมมากกว่าส่วนตัว
 37. อาสาสมัครทำงานที่เป็นประโยชน์ต่อส่วนรวม และชุมชน
 38. มีความพยายามอดทนในการทำงานที่มีคุณค่า และเป็นประโยชน์ส่วนรวม
 39. เสียสละ และไม่ทอดทิ้งเพื่อนของส่วนรวม และชุมชน
 40. เข้าร่วมกิจกรรมต่าง ๆ ที่สร้างประโยชน์ให้แก่ชุมชน
 41. มีความรับผิดชอบไม่ทอดทิ้งธุระ หรือหน้าที่ของตนที่มีต่อส่วนรวม
 42. ไม่เพิกเฉย ละเลยงานที่ก่อให้เกิดประโยชน์แก่ส่วนรวม และชุมชน
 43. ปรับปรุงงานในหน้าที่ให้ดียิ่งขึ้นทั้งของตน และสังคม
 44. ให้มีความร่วมมือ และความคิดเห็นข้อเสนอแนะต่อที่ประชุมหรือส่วนรวม
- ทุกครั้งที่มีโอกาส เพื่อให้การทำงานของส่วนรมนั้นมีอุปสรรคน้อยที่สุด
45. หมั่นประชุมกันเนืองนิตย์ เพื่อปรึกษาหารือกิจการงานโดยสม่ำเสมอ
- พระมหาพิชิต เชนฐ์ธัมมย์ (2549, หน้า 12 - 13) ได้กำหนดขอบข่ายของความขยันหมั่นเพียรไว้ 3 ประเภท คือ

1. ความขยันหมั่นเพียรในการศึกษาเล่าเรียน หมายถึง การที่นักเรียนมีความรัก ความตั้งใจ มุ่งมั่นศึกษาเล่าเรียน ไม่ย่อท้อแม้บางครั้งบทเรียนนั้นจะยาก หรือมีอุปสรรคต่าง ๆ

บางอย่างก็มานะทำจนกระทั่งสำเร็จ เมื่อเวลาว่างก็ใช้เวลานั้นให้เป็นประโยชน์ต่อการศึกษาเล่าเรียนของตน โดยอ่านหนังสือ ค้นคว้าจากแหล่งความรู้ต่าง ๆ เพิ่มเติม ทบทวนบทเรียนที่เรียนไปทุกวัน และเตรียมตัวศึกษาบทเรียนมาล่วงหน้าทุกครั้ง เมื่อมีปัญหาหรือสงสัยด้านการเรียน ก็พยายามศึกษาหาความรู้ด้วยวิธีการที่ถูกต้องเพื่อคลี่คลายปัญหาของตนเองอยู่เสมอ

2. ความขยันหมั่นเพียร ในการปฏิบัติงานของตนเอง หมายถึง การที่นักเรียนมีความตั้งใจที่จะทำงาน ศึกษางาน ฝึกฝนตนเองให้มีความสามารถ ความชำนาญในงานที่เกี่ยวข้องกับตนเอง ในด้านอาหาร (เช่น พยายามฝึกหัดปรุงอาหารรับประทานเอง) ที่อยู่อาศัย (เช่น พยายามจัด ตกแต่ง ซ่อมแซมรักษาความสะอาดเป็นประจำ) เครื่องนุ่งห่ม (เช่น พยายามซ่อมแซม ตัดแปลง และซักครีดยู่เสมอ) ใช้เวลาว่างศึกษาหาความรู้เพิ่มเติมในงานดังกล่าวอยู่เสมอและคิดสร้างสรรค์งานอันเป็นประโยชน์ต่อตนเอง

3. ความขยันหมั่นเพียร ในงานที่เป็นประโยชน์ต่อสังคมหรือชุมชน หมายถึง การที่นักเรียนมีความรักความตั้งใจร่วมทำงานสุจริต และเป็นประโยชน์ต่อสังคม มีความกระตือรือร้นที่จะทำงานดังกล่าวมาร่วมงานทุกครั้งด้วยความเต็มใจ และปรารถนาดี ไม่เลิ่อกงานหรือรังเกียจงานโดยยึดถือวัตถุ (เงิน สถานที่ ฯลฯ) หรือตัวบุคคล พยายามคิด ศึกษาและสร้างสรรค์งานที่ส่งผลประโยชน์ ต่อสังคม หรือชุมชนอยู่เสมอ

สรุปได้ว่า ประเภทของความขยันหมั่นเพียร ได้แก่ ความขยันหมั่นเพียรในการเล่าเรียนหนังสือ ความขยันหมั่นเพียร ในการปฏิบัติหน้าที่ของตนเอง และความขยันหมั่นเพียรในงานที่เป็นประโยชน์ต่อสังคม และประเทศชาติ

การปลูกฝังจริยธรรมด้านความขยันหมั่นเพียร

การปลูกฝังจริยธรรมด้านความขยันหมั่นเพียร แบ่งได้ ดังนี้ (วสันต์ จุลพล, 2540, หน้า 62 อ้างถึงใน กรมวิชาการ, 2544, หน้า 133)

แนวคิด

1. การปฏิบัติภาระย่อมมีอุปสรรค มีความยากลำบาก น่าเบื่อหน่าย ซึ่งอาจก่อให้เกิดความท้อถอยหมดกำลังใจ
2. ความขยันหมั่นเพียรเกิดจากความตั้งใจอย่างแรงกล้า ประกอบด้วย ความอดทน และสมาธิเป็นต้นทุน โดยอาจมีแรงจูงใจ และตัวเสริมแรงกำลังต่าง ๆ คอยหล่อเลี้ยง
3. ความขยันหมั่นเพียรเป็นบ่อเกิดแห่งความสำเร็จ
4. ความขยันหมั่นเพียรสามารถปลูกฝังให้เกิดขึ้นได้

หลักในการปลูกฝัง

การปลูกฝังความซื่อสัตย์มีหลัก ดังนี้ (วสันต์ จุลพล, 2540, หน้า 62
อ้างถึงใน กรมวิชาการ, 2544, หน้า 133)

1. ให้นักเรียนทราบว่าอุปสรรค และความยากลำบากเป็นเรื่องธรรมดาในการทำงานที่ทุกคนต้องประสบ เมื่อประสบแล้วต้องไม่ท้อถอย หรือหมดกำลังใจต่องาน หาแนวทางแก้ไขฟันฝ่าอุปสรรคให้ได้ด้วยความซื่อสัตย์
2. ฝึกหัดไม่หวั่นกลัวความยากลำบาก มองเห็นอุปสรรค หรือสิ่งขัดข้องต่าง ๆ เป็นเสมือนหนึ่งเครื่องสนับสนุนให้ก้าวไปสู่ความสำเร็จ
3. ฝึกให้รู้จักรักษานามัยแห่งร่างกาย เช่น กินเป็นเวลา นอนเป็นเวลา เล่นเป็นเวลา ตลอดจนรู้จักบริหารร่างกายให้ถูกวิธี รู้จักกินอาหารให้เป็นประโยชน์แก่ร่างกาย เพราะเมื่อร่างกายแข็งแรงดี ก็จะมีพลังเข้มแข็ง ซื่อสัตย์ และอดทนได้สะดวกขึ้น
4. ฝึกให้คนมีเหตุผล คิดหาทางช่วยเหลือตัวเองด้วยกำลังกาย และกำลังความคิด ให้ประสบความสำเร็จในกิจการด้วยความเข้มแข็งซื่อสัตย์ และอดทนไม่หวั่นกลัวความเจริญก้าวหน้าอย่างล้นหลาม ด้วยวิธีอ่อนน้อม บนบานบวงสรวง หรือด้วยวิธีทุจริต
5. ฝึกให้เป็นผู้มีจิตใจรักงาน สนุกกับงาน โดยใช้ความรักงาน ความสนุกกับงาน เป็นแรงจูงใจ ขณะปฏิบัติก็ให้มีสมาธิ มีจิตใจจดจ่ออยู่กับงาน และให้ยินดี พอใจ ภูมิใจในผลงานของตน โดยใช้ความสำเร็จ ความยินดี ความภูมิใจเป็นตัวเสริมกำลัง นอกจากนี้ยังต้องฝึกให้รู้จักประเมินผลงาน และหาหนทางแก้ไขปรับปรุงผลงานให้ดียิ่งขึ้นในโอกาสต่อไป

แนวคิดและทฤษฎีการพัฒนาคุณธรรมและจริยธรรม

การพัฒนาคุณธรรมและจริยธรรมนั้นเป็นสิ่งที่จำเป็นเพื่อการอยู่ร่วมกันอย่างสันติสุขของบุคคลในสังคมได้มีผู้เสนอแนวคิดและทฤษฎีที่เกี่ยวกับการพัฒนาคุณธรรมและจริยธรรมอยู่หลายทฤษฎีด้วยกัน ได้แก่

ทฤษฎีเกี่ยวกับต้นกำเนิด และพัฒนาการทางจริยธรรมบุคคลนั้น ดวงเคียน พันธุมนาวิน (2543, หน้า 40 - 41) แยกไว้ 3 ประเภท ดังต่อไปนี้

1. ทฤษฎีอิทธิพลของสังคมต่อการพัฒนาการทางจริยธรรม นักสังคมวิทยาเชื่อว่าสังคมมีส่วนในการทำให้มนุษย์มีลักษณะต่าง ๆ กัน ตามแต่ว่ามนุษย์นั้นจะอยู่ในกลุ่มใดในสังคม และนักทฤษฎีจิตวิเคราะห์ก็เล็งเห็นความสำคัญของสังคม ในการก่อตั้งลักษณะทางจริยธรรมให้แก่สมาชิกในสังคมนั้น โดยที่ทฤษฎีนี้ระบุว่า เด็กเล็ก ๆ จะเรียนรู้ว่าอะไรคืออะไรชั่วจากผู้ที่อยู่ใกล้ชิด ซึ่งเป็นตัวแทนของสังคมด้วยกระบวนการเทียบเคียง (Identification) เด็กจะใช้วิธีการเลียนแบบจากผู้ที่มีความน่าเชื่อถือ และผู้ที่ตนรัก จนในที่สุดเด็กจะยอมรับกฎเกณฑ์ของสังคมมาเป็นหลักปฏิบัติ

ของคนโดยอัตโนมัติ นักทฤษฎีส่วนมากยอมรับว่า จริยธรรมจะถูกปลูกฝังตั้งแต่บุคคลยังอยู่ในวัยทารก และวัยเด็กเล็ก เป็นวัยแห่งการเตรียมตัวเพื่อเข้าเป็นสมาชิกในสังคมใหญ่ ในช่วงแรกของชีวิตนี้เด็กจะได้รับการปลูกฝังทางจริยธรรมมากกว่าในช่วงอื่น ๆ ของชีวิต กลุ่มบุคคลที่รับผิดชอบในการปลูกฝังจริยธรรมให้เด็กมากที่สุดคือ สมาชิกในครอบครัวของเด็กเอง รองลงมา คือ โรงเรียน อนุบาล และประถมศึกษา นอกจากนี้ ในปัจจุบันก็ยังมีสื่อมวลชน เช่น โทรทัศน์ วิทยุ หนังสือพิมพ์ และวารสารต่าง ๆ

2. ทฤษฎีพัฒนาการลักษณะที่ส่งเสริมจริยธรรม นักทฤษฎีที่เชื่อว่าการพัฒนาทางสติปัญญา และอารมณ์ เป็นรากฐานของการพัฒนาทางจริยธรรมคือ เพียเจต์ (Piaget) และโคลเบอร์ก (Kohlberg) นักทฤษฎีทั้งสองท่านเชื่อว่าจริยธรรมของเด็กจะเจริญขึ้นตามความเจริญของความสามารถทางการเรียนรู้ (Cognitive Ability) สติปัญญา และอารมณ์ของเด็กในบุคคลปกติที่สติปัญญาไม่เจริญถึงขีดสุด จะมีจริยธรรมในขั้นสูงสุดไม่ได้เช่นกัน โคลเบอร์ก ได้พบความสัมพันธ์ระหว่างจริยธรรมกับลักษณะอื่น ๆ ของมนุษย์ในการศึกษาผลงานของนักวิจัยต่าง ๆ ที่สำคัญ คือ ความสัมพันธ์ระหว่างจริยธรรมกับระดับสติปัญญาทั่วไป และความสัมพันธ์ของจริยธรรมกับความสามารถที่จะรอผลได้ที่ดีกว่าในอนาคต นอกจากนั้น ผู้ที่มีจริยธรรมสูงยังเป็นผู้ที่มีสมาธิ มีความสามารถควบคุมอารมณ์ของตน และมีความภาคภูมิใจในตนเอง และสภาพแวดล้อมสูงกว่าผู้ที่มีจริยธรรมต่ำ โคลเบอร์ก จึงสรุปว่า ความเป็นผู้ที่มีจริยธรรมสูงเกิดจากความสามารถในการควบคุมตนเองในด้านต่าง ๆ โดยทั่วไปด้วย

3. ทฤษฎีการเรียนรู้ทางสังคม คือ ทฤษฎีที่อธิบายวิธีการ และขบวนการที่บุคคลได้รับอิทธิพลจากสังคม ที่ทำให้เกิดการยอมรับลักษณะทางกฎเกณฑ์ทางสังคมมาเป็นลักษณะของตนทฤษฎีประเภทนี้ได้นำเอาหลักการเสริมแรง (Principle of Reinforcement) และหลักการเชื่อมโยง (Principle of Association) มาใช้อธิบายปรากฏการณ์ทางสังคมในการอธิบายค่านิยม และการเปลี่ยนแปลงจริยธรรม ทฤษฎีการเรียนรู้ ได้เน้นการเรียนรู้ด้วยบังเอิญ และการเลียนแบบเป็นสำคัญ ซึ่งทำให้นุคคลมีพฤติกรรมที่แปลกใหม่ หรือแตกต่างไปจากเดิมได้โดยง่าย โดยทฤษฎีนี้ให้ความสำคัญแก่ลักษณะของสถานการณ์ ซึ่งจะเป็นเครื่องกระตุ้นให้บุคคลกระทำพฤติกรรมซ้ำ ๆ จนกลายเป็นลักษณะนิสัยของบุคคลนั้นไปในที่สุด สิ่งที่จะกระตุ้นให้บุคคลกระทำพฤติกรรมต่าง ๆ ได้ คือ การหวังความพอใจ และการหลบหลีกความทุกข์ และเลียนแบบลักษณะ และการกระทำของบุคคลอื่น เป็นบ่อเกิดของการยอมรับลักษณะทั้งที่ดีและไม่ดีจากบุคคลได้อย่างง่ายดาย และเกิดได้กว้างขวางในสถานการณ์ทั่วไป ตั้งแต่เด็กเลียนแบบบิดา มารดา เพื่อน วัยรุ่นเลียนแบบดารา เด็กเลียนแบบ พ่อ แม่ ผู้เลี้ยงดูที่ตนเองรักใคร่ จะทำให้เด็กเกิดความพอใจเหมือนว่าตนได้อยู่ใกล้ชิดผู้เลี้ยงดูในขณะนั้น เด็ก และวัยรุ่นเลียนแบบเพื่อน

ในวัยเดียวกัน เพื่อจัดความขัดแย้งในใจที่ตนเองมีลักษณะแตกต่างไปจากกลุ่ม การเลียนแบบคนแปลกหน้าเกิดขึ้นน้อยมาก แต่อาจเกิดขึ้นได้ ถ้าสังเกตเห็นว่า ตัวแบบมีพฤติกรรมใดก็ตามแล้วได้รับผลตอบแทนที่น่าพอใจ ผู้สังเกตเห็นก็อยากได้รับความพอนั้นด้วยก็จะยอมเลียนแบบตัวแบบนั้นบ้าง

ทฤษฎีแหล่งกำเนิดของจริยธรรมทั้งสามดังกล่าว มีลักษณะที่ไม่ขัดแย้งกันมากนัก แต่เป็นทฤษฎีที่ช่วยสร้างภาพการวิเคราะห์จริยธรรมให้ชัดเจน และสมบูรณ์ยิ่งขึ้น กล่าวคือ ทฤษฎีอิทธิพลของสังคมต่อการพัฒนาการทางจริยธรรมนั้น กล่าวถึง บทบาทของสภาพแวดล้อมทางสังคมของบุคคลที่มีต่อการปรุงแต่งลักษณะจริยธรรมของบุคคล ทฤษฎีพัฒนาการลักษณะที่ส่งเสริมจริยธรรมให้ความสำคัญกับพันธุกรรมในการมีส่วนส่งเสริม หรือจัดวางพัฒนาการทางจริยธรรมของบุคคลแต่ทฤษฎีทั้งสองก็ยังเน้นความสำคัญของสภาพแวดล้อมของบุคคลเช่นกัน สำหรับทฤษฎีการเรียนรู้ทางสังคม ช่วยอธิบายขบวนการยอมรับกฎเกณฑ์ทางสังคม เข้ามาเป็นส่วนหนึ่งของลักษณะบุคคล

ทฤษฎีพัฒนาการทางจริยธรรมของโคลเบอร์ก (Kohlberg)

โคลเบอร์ก (Kohlberg, 1969, p. 405) ได้ศึกษาพัฒนาการทางจริยธรรม โดยอาศัยทฤษฎีของเพียเจต์เป็นพื้นฐาน กลุ่มตัวอย่างเป็นทั้งเด็กวัยรุ่น และผู้ใหญ่ การศึกษาใช้ทั้งวิธีการสัมภาษณ์ และการเขียนตอบ โคลเบอร์ก ได้จัดลำดับเหตุผลที่ได้จากกลุ่มตัวอย่าง เป็น 6 พวก แล้วทำการตรวจสอบหลายครั้ง จึงสรุปว่า พัฒนาการทางจริยธรรมของคนมี 6 ขั้น ขั้นของจริยธรรมมีความสัมพันธ์กับอายุ และพัฒนาการทางสติปัญญา โคลเบอร์ก กำหนดขั้นของจริยธรรมโดยถือจากกลุ่มตัวอย่างส่วนใหญ่ว่าอยู่ในระดับอายุนี้ให้เหตุผลมีลักษณะเป็นแบบนี้ แต่ละขั้นจะแทนระบบความคิด ซึ่งได้จากส่วนใหญ่ว่ามีกระบวนการความคิดทางจริยธรรมอย่างไร แต่ละขั้นยังเป็นส่วนหนึ่งของขั้นที่สูงขึ้นไป ขั้นที่สูงกว่าจะแสดงถึงความเข้าใจที่เหนือกว่า มีการรับรู้ที่กว้างขวางลึกซึ้ง และเป็นนามธรรมมากกว่าการแก้ปัญหาที่มีหลักเกณฑ์มีเหตุผลมากกว่า พัฒนาการทั้ง 6 ขั้น จัดเป็น 3 ระดับ แต่ละระดับมี 2 ขั้น ดังนี้

1. ระดับก่อนกฎเกณฑ์ หรือระดับเริ่มมีจริยธรรม (Pre - Conventional Level)

เป็นระดับที่มีในเด็กส่วนมากที่อายุต่ำกว่า 10 ขวบ การตัดสินใจเลือกการกระทำในสิ่งที่เป็นประโยชน์แก่ตนเท่านั้น จะไม่คำนึงถึงผลที่จะเกิดแก่ผู้อื่น ในระดับนี้รางวัล และการลงโทษเป็นแรงกระตุ้นที่สำคัญ

ขั้นที่ 1 ขั้นหลบหลีกการลงโทษ (The Punishment and Obedience Orientation)

เด็กเล็กอายุต่ำกว่า 7 ขวบ ชอบใช้หลักการหลีกเลี่ยงมิให้ได้รับโทษเป็นเหตุผล ในการกระทำ หรือเขาจะเลือกกระทำในทางเกิดประโยชน์แก่ตัวเองมากกว่า แต่เนื่องจากเด็กเล็กนี้

ยังเป็นบุคคลที่ต้องพึ่งพา และอยู่ในอำนาจของผู้ใหญ่ จึงมีความจำเป็นต้อง ให้เด็กในขณะนี้เข้าใจ ความคิด ไปในความหมายว่าคือ สิ่งที่ทำแล้วไม่ถูกลงโทษ เช่น เด็กยอมแปรงฟันหลังอาหาร เพราะกลัวแม่ดุ ฉะนั้น การกระทำที่ถูกต้องจึงหมายถึง การเชื่อฟังผู้มีอำนาจเหนือกว่าเหตุผลในการกระทำหรือไม่กระทำขึ้นอยู่กับ การไม่ถูกลงโทษเป็นเรื่องสำคัญ

ขั้นที่ 2 ขั้นการแสวงหารางวัล (The Instrumental Relativist Orientation) เด็กเล็ก ๆ นั้น จะถูกผู้ใหญ่กว่าหรือเขี่ยขึ้นเพื่อให้เขาทำให้ลูกหรือกระทำให้เป็นคนดี เมื่อเด็กอายุมากขึ้นระหว่าง 7 ขวบ ถึง 10 ขวบ จะมีความรู้สึกว่าเป็นของธรรมดาสำหรับการกระทำของผู้ใหญ่เด็กจะค่อย ๆ เห็นความสำคัญของการ ได้รับรางวัลหรือคำชมเชยการสัญญาว่าจะให้รางวัล จึงเป็นแรงจูงใจให้เขากระทำความดีได้มากกว่าการดูคำหรือขู่ว่าจะลงโทษ เช่น เด็กผู้หญิงจะช่วยพ่อแม่ทำความสะอาดบ้าน เพื่อจะได้เงินรางวัลมากขึ้น และเด็กชายจะช่วยรดน้ำต้นไม้ก็เพื่อจะได้รับคำชมเชย และเด็กในขณะนี้เริ่มรู้จักแลกเปลี่ยนกันแบบเด็ก ๆ เช่นเมื่อเขาให้ขนมมาฉันก็ต้องตอบแทนเขาไป เริ่มมีความเข้าใจในความคิดคนอื่น

2. ระดับตามกฎหมายหรือระดับทำตามสังคม และประเพณี (Conventional Level)

อายุ 10 - 16 ปีเป็นระดับที่มีในวัยรุ่น และวัยผู้ใหญ่ส่วนมากในทุกๆ สังคมการดำเนิน และการยกย่องชมเชยจากสังคม เป็นสิ่งที่ควบคุมความประพฤติ

ขั้นที่ 3 ขั้นทำตามผู้อื่นเห็นชอบ (The Interpersonal Concordance or “Good Boy-Nice Girl” Orientation) เด็กที่เข้าสู่วัยรุ่นจะให้ความสำคัญแก่กลุ่มเพื่อนมาก เด็กในวัยนี้ส่วนมากจะทำในสิ่งที่คิดว่าคนอื่นจะเห็นด้วย เพื่อให้เป็นที่ชอบพอของเพื่อนฝูง และเป็นที่ยอมรับของกลุ่มเพื่อน หลักการขั้นนี้จะใช้มากในเด็กอายุประมาณ 13 ปี

ขั้นที่ 4 ขั้นทำตามสังคม (The “Law and Order” Orientation) ในขั้นนี้ ถือว่าสังคมจะอยู่ด้วยความเป็นระเบียบเรียบร้อยต้องมีกฎเกณฑ์ กฎหมาย และข้อบังคับ คนดี หรือ คนที่ประพฤติถูกต้องคือคนที่ปฏิบัติตามระเบียบข้อบังคับหรือกฎหมาย

3. ระดับเหนือกฎหมายหรือระดับทำตามจริยธรรมของตน (Post-Conventional Level)

พัฒนาการทางจริยธรรมระดับนี้ ผู้ทำ หรือผู้แสดงพฤติกรรมได้พยายามที่จะตีความหมายของหลักการ และมาตรฐานทางจริยธรรมด้วยวิจารณญาณของตนเอง ก่อนที่จะยึดถือเป็นหลักของความประพฤติที่จะปฏิบัติตามการตัดสินใจ “ถูก” “ผิด” “ไม่ควร” มาจากวิจารณญาณของตนเอง ปราศจากอิทธิพลของผู้มีอำนาจหรือกลุ่มที่ตนเป็นสมาชิก วัยผู้ใหญ่เพียงส่วนน้อยเท่านั้นที่มีจริยธรรมในขั้นนี้ และมักจะเป็นอายุ 16 ปีขึ้นไป

ขั้นที่ 5 ขั้นทำตามคำมั่นสัญญา (The Social Contract Legalistic Orientation) บุคคลใช้หลักการในขั้นนี้ จะมีการกระทำที่หลบหลีก มิให้ถูกตราหน้าว่าเป็นคนขาดเหตุผล เป็นคนไม่

แน่นอนใจโตเลไม่มีหลักยึด ไม่มีจุดมุ่งหมายที่แน่นอน คำว่า “หน้าที่” ของบุคคล ในขั้นนี้ หมายถึง การทำที่ตกลง หรือสัญญาไว้กับผู้อื่น โดยคำนึงถึงสิทธิเสรีภาพของบุคคลอื่น เห็นประโยชน์ส่วนรวมมากกว่าส่วนตน มีความเคารพตนเอง และต้องการให้คนอื่นเคารพตนเองด้วยจริยธรรม ขั้นนี้พบมากในวัยผู้ใหญ่ หรือวัยรุ่นตอนปลายบางคน

ขั้นที่ 6 ขั้นยึดอุดมคติสากล (The Universal Ethical Principle Orientation) พัฒนาการทางจริยธรรมขั้นนี้จะพบในผู้ใหญ่ที่มีความเจริญทางสติปัญญาในขั้นสูงมีประสบการณ์และมีความรู้อย่างกว้างขวางเกี่ยวกับสังคม และวัฒนธรรมของตนเอง และของสังคมอื่น ๆ ในโลกบุคคลที่ใช้หลักการในขั้นนี้จะเป็นผู้ที่ได้รับความคิดเห็นที่เป็นสากลของผู้เจริญแล้วมีสายตาหรือความคิดเห็นที่กว้างไกลกว่ากลุ่ม หรือสังคมของคนที่เป็นสมาชิกอยู่ บุคคลประเภทนี้จะมีอุดมคติ หรือคุณธรรมประจำใจ

เหตุผลเชิงจริยธรรม 6 ขั้น แบ่งออกเป็น 3 ระดับ ตามทฤษฎีพัฒนาการทางจริยธรรมของโคลเบอร์ก แสดงไว้ดังตาราง 1

ตารางที่ 1 เหตุผลเชิงจริยธรรม 6 ขั้น แบ่งออกเป็น 3 ระดับ ตามทฤษฎีพัฒนาการทางจริยธรรมของโคลเบอร์ก

ระดับจริยธรรม	ขั้นการใช้เหตุผลเชิงจริยธรรม
1. ระดับก่อนมีจริยธรรมอย่างแน่นอนของคน (Pre Conventional Level)	1. ระดับจริยธรรมของผู้อื่น (Heteronomous Morality) (2-7 ปี)
2. ระดับมีจริยธรรมตามกฎหมายเกณฑ์ (Conventional Level)	2. ผลประโยชน์ของคนเป็นส่วนใหญ่ (Individualism and Instrumental Purpose And Exchange) (7-10 ปี)
3. ระดับมีจริยธรรมอย่างมีวิจารณญาณ (Post Conventional Level)	3. การยอมรับของกลุ่ม (Mutual Interpersonal Expectations Relationships and Interpersonal Conformity) (10-13 ปี)
	4. ระบบของสังคม (Social System and Conscience) (13-16 ปี)
	5. สัญญาสังคม (Social Contract) (16 ปีขึ้นไป)
	6. คุณธรรมสากล (Universal Ethical Principle) (ผู้ใหญ่)

ทฤษฎีการเรียนรู้แบบการเสริมแรง หรือการวางเงื่อนไขปฏิบัติการ (Reinforcement Theory or Operant Conditioning)

การเรียนรู้ตามหลักจิตวิทยานี้ ผู้เรียนจะเป็นผู้กระทำ หรือตอบสนองต่อสิ่งแวดล้อม และได้รับการเสริมแรงต่อการตอบสนองที่ถูกต้อง ซึ่งพฤติกรรมจะถูกควบคุมด้วยเงื่อนไขแห่งการเสริมแรงและเงื่อนไขแห่งการลงโทษ ซึ่งมาจากผลของการกระทำด้วยตนเอง ซึ่งนักจิตวิทยา ชื่อ สกินเนอร์ (Skinner, 1969 cited in Gange & Medsker, 1996, p. 9) ได้สร้างกฎของการเรียนรู้ที่มีผล การตอบสนองอย่างเข้มแข็งหรืออ่อนแอ เงื่อนไขเชิงปฏิบัติการ เช่น การสร้างรูปร่าง การสูญหายไป หรือการอ้างอิงสืบต่อไป ถึงแม้ว่าการทดลองจะได้กระทำกับสัตว์ แต่สามารถนำมาประยุกต์ใช้กับคนได้ดี การจัดการเรียนการสอนส่วนมากได้พัฒนาโดยอาศัยพื้นฐานทางหลักการเรียนรู้จากทฤษฎีการเสริมแรงและเงื่อนไขปฏิบัติการนี้

สกินเนอร์ (Skinner, 1969 cited in Gamge & Medsker, 1996, p. 205) ได้สนใจต่อการสร้างเงื่อนไขที่ส่งผลต่อพฤติกรรมที่อิสระและสามารถกระทำต่อสิ่งแวดล้อมได้ เป็นการสร้างเงื่อนไขที่ให้ผลลัพธ์ที่ตามมา ซึ่งสามารถกระตุ้นให้บุคคลมีความต้องการสิ่งดังกล่าว ซึ่งพฤติกรรม การเลือกปฏิบัติหรือกระทำนั้น มีบทบาทที่สำคัญต่อมนุษย์มาก เช่น การขับรด การอ่าน หนังสือพิมพ์ ซึ่งเกิดจากประสบการณ์หรือการได้รับสิ่งเร้าและผลลัพธ์ของสิ่งนั้นในอดีต เช่น การอ่านหนังสือแล้วได้รับผลการเรียนที่ดี หรือ ได้รับรางวัล เป็นต้น นอกจากนั้น สิ่งที่มีผลต่อการเรียนรู้และพัฒนาจริยธรรมของบุคคลได้ ซึ่งมาจากการสร้างเงื่อนไข ได้แก่ การเสริมแรงและการทำให้ หดหาย (Reinforcement and Extinction) การเสริมแรงอย่างทันทีทันใด (Immediacy of Reinforcement) การเลือกหรือแยกแยะสิ่งเร้า (Discrimination Stimuli) การถ่ายโอนสิ่งเร้าและการตอบสนอง (Stimulus and Response Generalization) การสร้างตัวอย่างค่อยเป็นค่อยไป (Shaping) พฤติกรรมที่เป็นลูกโซ่สัมพันธ์หรือสอดคล้องกัน (Behavioral Chain) ตารางของการเสริมแรง (Schedules of Reinforcement) อย่างต่อเนื่องหรือเป็นช่วงเวลา การให้รางวัลและการลงโทษ (Reward and Punishment) ความคิด ความรู้สึกและแรงขับภายใน (Thoughts Feelings, and Drives)

สรุปได้ว่า แนวความคิดพื้นฐานของทฤษฎีการเสริมแรงนี้ ตั้งอยู่บนรากฐานของความเชื่อว่า พฤติกรรมของคนเราถูกควบคุมโดยเงื่อนไขการเสริมแรงและเงื่อนไขการลงโทษ หากกำหนดพฤติกรรมหนึ่งสัมพันธ์กับการได้รับสิ่งที่ผู้กระทำการเป็นเงื่อนไขการเสริมแรง พฤติกรรมนั้น ก็จะเกิดขึ้นตามความถี่ที่สูงขึ้น กรปลูกฝังจริยธรรมก็เช่นเดียวกัน หากต้องการปลูกฝังพฤติกรรมใดก็ต้องจัดเงื่อนไขต่าง ๆ เพื่อให้ผู้กระทำพฤติกรรมนั้นได้รับแรงเสริมและถ้าหากต้องการลดพฤติกรรมใดก็ต้องจัดเงื่อนไขเพื่อให้ผู้กระทำพฤติกรรมนั้นไม่ได้รับแรงเสริม

หรืออาจลงโทษด้วยซึ่งไม่ได้คำนึงถึงความเข้าใจเกี่ยวกับกฎเกณฑ์ในการตัดสินใจ ความถูกผิดแต่เน้นที่พฤติกรรมเท่านั้น

ทฤษฎีการเรียนรู้ทางสังคม (Social Learning Theory)

แบนดูรา (Bandura, 1965 cited in Gamge & Medsker, 1996, pp. 223 - 227) ได้ให้แนวคิดว่าการเรียนรู้ด้วยการสังเกตจากบุคคล หรือจากต้นแบบนั้นทำให้เกิดการเรียนรู้ทางด้านปัญหา ซึ่งไม่ได้เกิดจากปัจจัยภายนอกอย่างเดียว แต่เกิดจากตัวแปรภายในบุคคล ดังนั้นทฤษฎีการเรียนรู้จึงต้องรวมสิ่งที่เป็นตัวแปรการเรียนรู้ภายในบุคคลด้วย การเรียนรู้ทางสังคมนั้นเกิดจากการสังเกตจากต้นแบบ สัญลักษณ์ และทุกสิ่งทุกอย่างในสังคม ซึ่งการเรียนรู้ทางสังคมด้วยการสังเกตจากตัวแบบตามแนวคิดของนักจิตวิทยากลุ่มนี้สามารถสรุปได้ดังนี้ (Mischel & Mischel, 1976, pp. 84 - 107)

1. สิ่งที่เราเรียนรู้ของมนุษย์ คือสิ่งที่สัมพันธ์ระหว่างสิ่งต่าง ๆ บุคคลเรียนรู้ความสัมพันธ์ระหว่างเหตุการณ์ในชีวิตประจำวัน และเรียนรู้ความสัมพันธ์ระหว่างพฤติกรรมกับผลที่เกิดจากพฤติกรรม ความรู้ที่บุคคลเรียนรู้กลายเป็นความเชื่อที่มีผลในการควบคุมพฤติกรรมของมนุษย์ เมื่อบุคคลเรียนรู้ว่า เหตุการณ์ใดส่งผลต่อเหตุการณ์อื่นอย่างไร เมื่อประสบเหตุการณ์นั้นอีกครั้งทำให้มนุษย์มีความคาดหวัง (Expectancy) เกี่ยวกับเหตุการณ์หนึ่งได้ ทำให้เกิดความดีใจความวิตกกังวล หรือความกลัวล่วงหน้า เมื่อเรียนรู้เงื่อนไขความสัมพันธ์ระหว่างพฤติกรรมหนึ่งกับผลของการกระทำ ทำให้สามารถคาดหวังเกี่ยวกับการผลที่ตามมาเมื่อได้ทำพฤติกรรมหนึ่งสิ่งที่เรียนรู้ในทฤษฎีนี้จึงเป็นความรู้และความเข้าใจว่าจะไรสัมพันธ์กับอะไร และเป็นผลของการสังเกตของผู้เรียนเอง

2. วิธีการเรียนรู้ ส่วนหนึ่งของการเรียนรู้ของบุคคลนั้นเกิดจากประสบการณ์ตรง (Direct Experience) ของตนเอง และเนื่องจากมนุษย์สามารถเรียนรู้ได้จากการสังเกต ดังนั้นการสังเกตพฤติกรรมของผู้อื่นและผลกรรมที่เกิดขึ้นจึงเป็นอีกวิธีหนึ่งที่บุคคลเรียนรู้ การเรียนรู้ด้วยการสังเกต (Observational Learning) มีความสำคัญต่อบุคคลในการกำหนดพฤติกรรมและการกำหนดความเข้าใจเกี่ยวกับสิ่งต่าง ๆ ผู้ที่ช่างสังเกตและช่างคิดจะสามารถเข้าใจได้ดีกว่าผู้ที่ไม่ชอบสังเกต นอกจากนั้นบุคคลยังสามารถเรียนรู้ด้วยการถ่ายทอดทางสัญลักษณ์ จากคำบอกเล่า การสนทนา ทำให้บุคคลเรียนรู้ได้อย่างกว้างขวางและรวดเร็ว

3. ความเชื่อ ซึ่งเกิดจากผลของการเรียนรู้ว่ามีความเชื่อที่จะไรสัมพันธ์กับอะไร อย่างไร ซึ่งไม่จำเป็นต้องสอดคล้องกับความเป็นจริง ความเชื่อซึ่งเกิดจากความบอกเล่าของผู้อื่น โดยเฉพาะคำบอกเล่าที่สามารถโน้มน้าวจิตใจและมีความน่าเชื่อถือสูงแต่ไม่สามารถทดสอบหาความจริง ได้ความเชื่อของมนุษย์มีพลังในการกำหนดพฤติกรรมของมนุษย์ จะเห็นได้จากตัวอย่างของการยอมอดทนต่อความทุกข์ยากลำบากด้วยความเชื่อว่าจะทำให้มีความสุขในอนาคต การยอมตายเพื่อชีวิตที่ดีในภพต่อไป เป็นต้น

4. การควบคุมพฤติกรรมด้วยปัญญา (Cognitive Control) เพราะมนุษย์มีความคิด และมีความสามารถใช้สัญลักษณ์แทนสิ่งต่าง ๆ ที่ตนเรียนรู้ บุคคลจึงสามารถที่จะนำสัญลักษณ์ มาไตร่ตรอง ทำให้สามารถมองเห็นวิธีการที่จะทำให้เกิดผลกระทบตามที่ปรารถนา และมองเห็นวิธี ที่จะหลบเลี่ยงผลกระทบที่เลวร้าย และสามารถคิดในเชิงประเมิน ซึ่งนำไปสู่การตัดสินใจที่จะกระทำ หรือไม่กระทำพฤติกรรมใดพฤติกรรมหนึ่ง และนำไปสู่การบังคับบุคคลให้ประพฤติปฏิบัติตามที่ ตนเองตั้งใจเอาไว้

5. จริยธรรม หมายถึง กฎ (Rule) สำหรับการประเมินพฤติกรรม เพราะธรรมชาติ ของมนุษย์นั้นมีทั้งพฤติกรรมที่แสดงออกมา การจำแนกแยกแยะ การประเมิน และการตัดสินใจ ทางจริยธรรม ซึ่งกฎเหล่านี้เกิดจากการเรียนรู้ ซึ่งทฤษฎีการเรียนรู้ทางสังคมถือว่า การตัดสินใจ ทางจริยธรรมเป็นกระบวนการตัดสินใจเกี่ยวกับความถูกต้องของการกระทำตามกฎเกณฑ์ต่าง ๆ ที่แต่ละคนคิดว่าเกี่ยวข้องกับกฎเกณฑ์ที่อาจเข้ามาเกี่ยวข้องกับการตัดสินใจนี้มีจำนวนมากจะต้อง คำนึงถึงลักษณะของพฤติกรรมและผลที่เกิดตามมาทั้งในระยะสั้นและระยะยาวว่าเป็นอย่างไร สภาพแวดล้อมของการกระทำนั้นเป็นอย่างไร ความรู้สึกของผู้กระทำคิดว่ารู้สึกสำนึกผิด หรือ จำนวนบุคคลและประเภทบุคคลต่าง ๆ ที่ได้รับผลกระทบกระเทือนจากการกระทำและปัจจัยอื่น

6. การบังคับตนเอง (Self - Regulation) องค์ประกอบของการบังคับตนเองนั้น เกิดจากการเรียนรู้ทั้ง โดยทางตรงและการสังเกตตัวอย่างผู้ใหญ่ที่แสดงตัวอย่างของการตั้งมาตรฐาน ของการประพฤติปฏิบัติไว้สูง และจะแสดงความพึงพอใจในตนเองเมื่อตนสามารถทำตามมาตรฐาน ที่ตนตั้งไว้เท่านั้น ก็จะมีผลให้เด็ก ได้เห็นแบบอย่าง และถ้าผู้ใหญ่มีเงื่อนไขที่จะให้แรงเสริมแก่เด็ก ก็ต่อเมื่อเด็กตั้งมาตรฐานต่ำ หรือเมื่อเด็กขาดความพยายามก็จะทำให้เด็กเกิดการเรียนรู้ที่จะบังคับ ตนเองด้วยการตั้งมาตรฐานที่ค่อนข้างสูงให้กับตนเอง บังคับตนเองด้วยการประเมินพฤติกรรม ตนเอง และบังคับตนเองด้วยการรู้สึกมีปฏิกิริยาต่อตนเอง

จากการศึกษาด้วยการสังเกตตัวต้นแบบนั้น แบบคุราได้แบ่งกระบวนการสังเกตออกเป็น

4 ส่วน คือ

1. กระบวนการสร้างความสนใจ (Attentional Processes) เป็นการสร้างความสนใจ ที่เกิดจากตัวต้นแบบอย่างมีจุดมุ่งหมาย ซึ่งจะต้องมีเป็นต้นแบบที่ได้รับความสำเร็จ ความสง่างาม อำนาจ และคุณสมบัติที่ดีอื่น ๆ

2. กระบวนการเก็บไว้ในความทรงจำ (Retention Processes) เมื่อบุคคลเลียนแบบ จากตัวต้นแบบนั้นจะต้องอาศัยการสังเกต ใช้ความจำกริยา อาการ ท่าทาง หรือสัญลักษณ์ต่าง ๆ ซึ่งเป็นกระบวนการสร้างโดยใช้สิ่งเร้าอย่างต่อเนื่อง (Stimulus Contiguity) ซึ่งสิ่งเร้านั้นควรเป็นสิ่งเร้า ทางสายตา

3. กระบวนการทักษะการผลิตซ้ำ (Motor Reproduction Processes) เป็นการเลียนแบบพฤติกรรมจากตัวต้นแบบอย่างคล่องแคล่ว ซึ่งบุคคลจะต้องมีทักษะทางการเคลื่อนไหวที่ดี บางครั้งการใช้วิธีการสังเกตแต่เพียงอย่างเดียวนั้นจะทำให้บุคคลได้รับทราบรูปแบบใหม่ (New Pattern) เพื่อตอบสนองต่อ แต่อาจจะไม่สามารถที่จะเลียนแบบได้ ดังนั้นจะต้องพัฒนาทางด้านทักษะและเกิดการฝึกหัดด้วย

4. กระบวนการเสริมแรงและสร้างแรงจูงใจ (Reinforcement and Motivational Processes) ซึ่งการเรียนรู้ที่เกิดขึ้นจากการแยกแยะและการแสดงออกของการตอบสนองใหม่ บุคคลอาจสังเกตตัวต้นแบบและสามารถแสวงหาความรู้ใหม่ได้ซึ่งบางคนอาจไม่สามารถตอบสนองได้ การแสดงออกนั้น จะขึ้นอยู่กับตัวแปรทางด้านการเสริมแรงและการสร้างแรงจูงใจ การเสริมแรงนั้นอาจมาจากการเสริมแรงโดยตรง (Direct Reinforcement) การเสริมแรงจากตัวต้นแบบหรือตัวแทน (Vicarious Reinforcement) และการเสริมแรงด้วยตนเอง (Selfreinforcement)

นอกจากนั้น แบนดูราได้มีแนวคิดเกี่ยวกับบทบาทของตัวต้นแบบว่า จะมีอิทธิพลต่อพฤติกรรม 4 ชนิดด้วยกัน ได้แก่

1. ความก้าวร้าว (Aggression) ซึ่งสร้างได้ด้วยการให้มีความสัมพันธ์กับสิ่งเร้าอื่น ๆ ได้แก่การก้าวร้าวกับการให้รางวัล (Aggression - Rewarded) ความก้าวร้าวกับการลงโทษ (Aggression - Punished) และการก้าวร้าวกับการได้รับการเพิกเฉย (No - Sequences)

2. บทบาททางเพศ (Sex Roles) ตัวต้นแบบจะสร้างความเป็นเพศชายและเพศหญิงให้กับบุคคลได้เลียนแบบในสังคม

3. การเสริมแรงตนเอง (Self - Reinforcement) ซึ่งขึ้นอยู่กับปัจจัยภายนอกได้แก่การให้รางวัลและการลงโทษ ส่วนการประเมินผลตัวเองเป็นทั้งการให้รางวัลและการลงโทษโดยตรง ซึ่งมีอิทธิพลจากตัวต้นแบบในสังคม

4. พฤติกรรมการสนับสนุนสังคม (Prosocial Behavior) การใช้ตัวต้นแบบสามารถส่งเสริมให้เกิดพฤติกรรมการสนับสนุนสังคม ได้แก่ การแสดงความร่วมมือ การช่วยเหลือ การแบ่งปันส่วน และการเห็นประโยชน์ของผู้อื่น

ในการตัดสินใจผลทางจริยธรรมนั้น แบนดูรากล่าวว่า อายุไม่ได้เป็นสิ่งที่กำหนดในเรื่องของการให้เหตุผลทางจริยธรรม ความคิดการให้เหตุผลของเด็กนั้นจะขึ้นอยู่กับอิทธิพลของตัวแบบ ซึ่งเด็กจะสังเกตตัวแบบจากพฤติกรรมของผู้ใหญ่ นอกจากนั้นการกำหนดตัวต้นแบบจะต้องอาศัยทักษะความสามารถทางด้านการสนทนา (Conversation) อีกด้วย

สรุปได้ว่า แนวคิดทฤษฎีการเรียนรู้ทางสังคมนั้น มีแนวคิดพื้นฐานที่ว่า การเรียนรู้ของมนุษย์ส่วนหนึ่งเกิดจากประสบการณ์ตรงของตนเอง ส่วนหนึ่งเกิดจากการสังเกตพฤติกรรม

ของผู้อื่นเป็นการเรียนรู้อย่างรวดเร็ว และการสังเกต และอีกส่วนหนึ่งเกิดจากการฟังคำบอกเล่าและการอ่านสารบบที่ก่อกำเนิดขึ้น ผลการเรียนรู้ขึ้นอยู่กับรูปของความรู้ที่เชื่อว่าจะสัมพันธ์กับอะไรอย่างไร โดยเฉพาะความสัมพันธ์ระหว่างพฤติกรรมกับผลการกระทำ

เกณฑ์การตัดสินทางคุณธรรมและจริยธรรม

การตัดสินเชิงคุณธรรมและจริยธรรมนั้นจำเป็นที่จะต้องมีการตั้งเกณฑ์สำหรับการตัดสินว่า สิ่งที่ได้ว่าพฤติกรรมใดมีความถูกต้อง เหมาะสมในลักษณะใดนั้น ซึ่งได้มีการตั้งเกณฑ์ในการพิจารณาคุณธรรมและจริยธรรมที่เหมาะสม โดยสามารถพิจารณาตัดสินเชิงคุณธรรมและจริยธรรมได้ตามเกณฑ์ดังต่อไปนี้

เกณฑ์การตัดสินตามหลักจริยศาสตร์

1. การตัดสินจริยธรรมด้วยเหตุผลและเจตนาดี (Deontological Theory) ตามแนวคิดของคานท์ (Kantian's Ethic) ซึ่งได้เสนอทฤษฎีทางจริยธรรม (Moral Theory) โดยมีแนวคิดที่เน้นศักดิ์ศรีของมนุษย์และสิทธิของมนุษย์ที่จะได้เคารพศักดิ์ศรีและสิทธิดังกล่าวมาจากอิสรภาพของมนุษย์ หรือมีพื้นฐานมาจากความสามารถที่จะฝืนความปรารถนา หรือสิ่งที่เรียกว่า ความโน้มเอียงหรือความเบี่ยงเบน (Inclinations) และทำตามเหตุผล ทำตามกฎศีลธรรมที่เป็นสากล การมีชีวิตอิสระถือได้ว่าเป็นศักดิ์ศรีของมนุษย์ กฎศีลธรรมจะต้องเป็นเป็นกฎที่เป็นกลาง เป็นสากล ไม่อิงอยู่กับลักษณะเฉพาะ หรือสถานการณ์เฉพาะของปัจเจก (เนืองน้อย บุญนคร, 2539, หน้า 4 – 5)

จุดเริ่มต้นของจริยธรรมตามแนวคิดของคานท์นั้น จะเริ่มต้นจากสิ่งที่เราทุกคนรู้แล้วเกี่ยวกับจริยธรรม และเราสามารถดึงเอาหลักการพื้นฐานของจริยธรรมออกมาได้ คานท์ได้เริ่มจากการพิจารณาสามัญสำนึกของเราเกี่ยวกับจริยธรรมว่าสิ่งที่เราคิดว่ามีค่าสูงสุด ซึ่งได้แก่ เจตนาดี (Good Will) ซึ่งหมายถึง ความสามารถในการใช้เหตุผลของบุคคลที่จะตัดสินใจว่าเขาควรจะทำอะไร เจตนาของบุคคลจะดีในทางจริยธรรมหรือศีลธรรมได้ จะต้องดีในทุกสถานการณ์อย่างไม่มีเงื่อนไข เจตนาดี เป็นคุณลักษณะทางจริยธรรม กล่าวคือ เมื่อบุคคลหนึ่งทำสิ่งที่เขาเชื่อว่าจะถูกต้อง หรือสิ่งที่เขาคิดว่าเป็นหน้าที่ที่ต้องทำ ไม่ว่าบุคคลนั้นจะปราศจากความรู้สึกเมตตา หรือแม้แต่ปราศจากความสนใจในประโยชน์ส่วนตนหรือประโยชน์ของผู้อื่น ก็ถือได้ว่าบุคคลนั้นมีคุณลักษณะที่เป็นคุณลักษณะทางจริยธรรมอยู่ก็ยังมีเจตนาดี โดยคุณค่าของบุคคลที่มีเจตนาดีนั้นจะขึ้นอยู่กับหลักการที่ทำให้เกิดเจตนาดี ที่จะกระทำการนั้น ซึ่งบุคคลที่มีเจตนาดีจะกระทำการจากสาเหตุของแรงจูงใจด้านความเคารพในศีลธรรม จริยธรรมหรือความเคารพในความถูกต้อง (กิริติ บุญเชื้อ, 2519, หน้า 52 - 53; Darwall, 1998, หน้า 139 - 153)

แนวคิดการให้เหตุผลทางปฏิบัติ หรือเหตุผลทางจริยธรรม (Pure Practical Reason)

นั้น คานท์ให้แนวคิดว่าเป็นความสามารถที่จะกำหนดว่า เราควรทำอะไร และเป็นความสามารถ

ที่จะขับเคลื่อนให้เกิดการกระทำตามสิ่งที่เห็นว่าควรทำ เหตุผลทางศีลธรรมเป็นความสามารถในการเป็นสาเหตุให้เกิดแรงจูงใจให้กระทำการตามความรู้นั้น โดยไม่จำเป็นต้องอาศัยความปรารถนาหรือแรงจูงใจอื่น และความสามารถที่จะกระทำการตามความคิดเกี่ยวกับสิ่งที่ถูกต้องหรือศีลธรรมนั้น ทำให้มนุษย์ต่างจากสิ่งอื่นที่ไม่มีเหตุผล การประพาดคิดที่เหมาะสม หรือพฤติกรรม จริยธรรมนั้นจะต้องเป็นการกระทำที่เกิดจากหน้าที่มิใช่เกิดจากแรง โน้มที่มาจากประสบการณ์ แต่มาจากหลักการที่เป็นรูปแบบ ซึ่งมาจากเหตุผลบริสุทธิ์หรือหลักความรอบคอบ

2. การตัดสินจริยธรรมตามแนวประ โยชน์นิยม (Utilitarianism) หรือยึดหลักประ โยชน์สุขหรือผลของการกระทำเป็นเกณฑ์ (Teleological Theory)

แนวคิดจริยธรรมตะวันตกตามแนวประ โยชน์นิยม ได้มีผู้เสนอแนวคิดนี้ได้แก่

จอห์น สจวต มิลล์ (John Stuart Mill) และ เจเรมี เบนธัม (Jeremy Bentham) โดยมีแนวคิดว่าการแก้ปัญหาทางจริยธรรมนั้นจะเกิดจากการคำนวณประ โยชน์สุขของผลที่จะได้จากการตัดสินใจเป็นทางออกที่ทำให้เกิดความทุกข์น้อยที่สุด แนวคิดนี้เชื่อว่า การกระทำจะถูกตัดสินทางศีลธรรมได้ก็ต่อเมื่อนำมาซึ่ง “มหาสุขสู่มหาชน” หรือเมื่อนำมาซึ่งความสุขมากที่สุด และมีความทุกข์น้อยที่สุดของคนจำนวนมากที่สุดนั่นเอง

ดอร์วอล (Darwall, 1998, pp. 109 - 120) ได้เสนอแนวคิดว่าการกระทำต้องมีจุดหมาย และจะต้องมีกฎ หรือจะต้องเป็นไปเพื่อจุดหมายนั้น หน้าที่ของนักปราชญ์จะต้องหาจุดหมายของการกระทำก่อนเป็นอันดับแรก ซึ่งเป็นจุดหมายของจริยธรรม คือ การส่งเสริมให้เกิดมหาสุขสู่มหาชนในสังคม เป็นการจัดระเบียบ และการทดสอบความถูกต้อง ความผิดของการกระทำก่อนเป็นอันดับแรก และการทดสอบความถูกต้อง ความผิดของการกระทำจะต้องดูว่าการกระทำดังกล่าวจะนำมาซึ่งจุดหมายนั้น ๆ หรือไม่ นอกจากนั้น การตัดสินทางจริยธรรมนั้นจำเป็นต้องมีกฎทั่วไปที่ได้มาจากหลักการแรกทางศีลธรรม โดยพิจารณาว่า “ประโยชน์” หรือ “ความสุข” เป็นสิ่งดีในตัวเอง สิ่งใดก็ตามที่จะพิสูจน์ได้ว่าเป็นสิ่งดีก็โดยแสดงให้เห็นว่า สิ่งนั้นนำไปสู่บางสิ่งบางอย่างที่ยอมรับว่าดีโดยปราศจากการพิสูจน์ โดยได้เสนอแนวคิดเกี่ยวกับความสุขไว้ว่า ความสุขของแต่ละคน ความสุขของทุกคน หรือความสุขของสาธารณะเป็นสิ่งเดียวเท่านั้นที่ดีในตัวเอง หรือน่าพึงปรารถนาในฐานะเป็นจุดหมาย

สรุปได้ว่า แนวคิดนี้ตัดสินคุณค่าทางศีลธรรมอยู่ที่การตัดสินการกระทำและผลของการกระทำ มิใช่อยู่ที่การตัดสินคุณค่าของคน และความสุขจะต้องพิจารณาทั้งทางด้านปริมาณและคุณภาพของความสุขด้วย โดยคำนึงถึงผลประโยชน์หรือความสุขของแต่ละคนและส่วนรวมการพิจารณาจะยึดสิ่งที่เป็นของส่วนรวมมากกว่าความสุขของคนส่วนน้อย

การตัดสินใจจริยธรรมตามแนวทฤษฎีพันธสัญญา (Contractarianism)

ทฤษฎีพันธสัญญามองพันธะหน้าที่ทางจริยธรรมว่า เป็นผลของการทำสัญญา

ในหมู่ผู้มีเหตุผล โดยคนเหล่านี้ยินยอมพร้อมใจที่จะสร้างกฎเกณฑ์ขึ้นมาเพื่อคอยกำกับพฤติกรรมของตน การยินยอมพร้อมใจกันนั้นเป็นเพียงการสมมติขึ้นมา หรือเป็นเพียงจินตนาการเท่านั้น สัญญาดังกล่าวไม่ได้เกิดขึ้นจริงในประวัติศาสตร์ กฎเกณฑ์ทางจริยธรรม เป็นกฎเกณฑ์ที่ถูกต้องโดยข้ออ้างที่ว่า ผู้ที่มีเหตุผลจะเห็นพ้องกับกฎเกณฑ์เหล่านี้ หากคกอยู่ในสถานการณ์สมมติ หรือสถานการณ์อุดมคติแบบหนึ่ง (Abelson & Friquegnon, 1995, pp. 35 - 42)

คอว์วอล (Darwall, 1998 pp. 87 - 99) ได้เสนอ แนวคิดทางพันธสัญญาไว้ว่า มีความแตกต่างอย่างสำคัญทางจริยธรรมระหว่างกรณีชีวิตที่อยู่ในสังคมรัฐที่มีระเบียบ กับกรณีชีวิตอยู่ในภาวะธรรมชาติ คือ

1. ในสังคมรัฐที่มีระเบียบ สมาชิกได้ยอมตกลงที่จะเคารพบรรทัดฐานทางจริยธรรมของสังคม ซึ่งจะกำหนดลักษณะความสัมพันธ์ของสมาชิกในสังคมโดยมีสังคมเป็นผู้กำกับให้สมาชิกปฏิบัติตาม สมาชิกจะทำตามพันธะหน้าที่ทางจริยธรรมของตน
2. สภาวะธรรมชาติ เป็นสภาวะที่ไร้อารยธรรม เป็นสภาวะป่าเถื่อน เป็นสภาวะที่ผู้คนยังไม่ได้รวมตัวกันสร้างสังคมรัฐที่มีระเบียบ ในสภาวะดังกล่าวไม่มีอะไรเลย ดังนั้นจึงไม่อาจคาดหวังให้คนทำตามจริยธรรมได้ ด้วยเหตุนี้จึงไม่มีจริยธรรมในสภาวะธรรมชาติทุกคนสามารถที่จะทำทุกอย่างเพื่อความอยู่รอดของตนเองได้ทั้งสิ้น
3. คนจะหลุดออกจากสภาวะธรรมชาติและเข้าสู่สภาวะสังคมรัฐก็ได้โดยการตกลงยอมรับร่วมกันที่จะเคารพและทำตามปทัสถานทางจริยธรรมโดยมีอำนาจกลางเข้ามากำกับ พันธสัญญาดังกล่าว จะผูกมัดคนในสังคมเข้าด้วยกันเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน จริยธรรมจะมีความหมายก็แต่ในบริบทของสังคมที่มีระเบียบเท่านั้น

แนวคิดของฮอบส์ จะเริ่มจากสภาวะที่มนุษย์ปราศจากกฎเกณฑ์และองค์กรที่มีอำนาจทางการเมืองอันเป็นที่ยอมรับร่วมกัน โดยมีความเทียมกันทั้งทางร่างกาย และความสามารถทางปัญญา มนุษย์อยู่ในสภาวะธรรมชาตินั้นมีแต่ความทุกข์ ปราศจากที่จะปกป้องตนเองให้อยู่รอด (Self - Preservation) จึงนำไปสู่ความปรารถนาความสุข เป็นกฎธรรมชาติของมนุษย์ซึ่งมีแนวคิดคือ มนุษย์อยู่ในสภาวะธรรมชาติ มนุษย์จะไขว่คว้าหาสันติภาพ และมนุษย์สามารถทำตามได้ แม้ไม่มีสังคมรัฐหรือรัฐบาลและก็เป็นผลประโยชน์ของมนุษย์เองที่จะกระทำความตามกฎนี้ ดังนั้นแนวคิดของ ฮอบส์ จึงเสนอเกี่ยวกับจริยธรรมไว้ว่า จริยธรรมได้มาจากการยอมสละอิสรภาพตามธรรมชาติของมนุษย์ ความยุติธรรมหรือจริยธรรมนั้นเกิดจากการทำตามกฎ เป็นข้อตกลง โดยเฉพาะอย่างยิ่งข้อตกลงที่ให้ทำตามกฎที่ผู้ปกครองวางไว้ให้ แต่กฎจะเป็นอะไรนั้นขึ้นอยู่กับสถานการณ์เฉพาะ

รอล (Rawl, 1973, p. 11) ได้เสนอแนวคิดที่ว่า หลักแห่งความยุติธรรมเป็นพื้นฐานของสังคม เป็นจุดประสงค์ของการตกลงแรกเริ่ม หลักความยุติธรรมเหล่านี้เป็นหลักแห่งบุคคลที่เป็นอิสระและมีเหตุผลผู้ต้องการจะส่งเสริมประโยชน์ของตนเองจะยอมรับกันในสภาพเริ่มแรกแห่งความเสมอภาคอันเป็นนิยามสถานภาพความสัมพันธ์พื้นฐาน โดยทุกคนมีสถานภาพเริ่มแรกที่มีความเสมอภาค เท่าเทียมกันอยู่ในสภาวะธรรมชาติ ทำให้บุคคลอยู่ในม่านแห่งความไม่รู้ คือ บุคคลผู้เข้าร่วมทำสัญญาจะไม่รู้ข้อมูลเฉพาะเกี่ยวกับตนเอง เช่น สถานภาพทางสังคม ระดับปัญญา ฯลฯ ทำให้เขาเห็นแก่ตัวอย่างมีเหตุผล ดังนั้นหลักความยุติธรรมได้มาจากการตกลงกันในสถานภาพเริ่มแรกที่ยุติธรรมและเที่ยงธรรมสำหรับทุกคน ข้อตกลงหรือหลักการที่ได้ก็ย่อมจะเที่ยงธรรม โดยมีหลักการแห่งความยุติธรรมคือ

1. หลักเสรีภาพที่เท่าเทียมกัน ให้ความเสมอภาคในการแบ่งปันสิทธิและหน้าที่พื้นฐาน
2. หลักแห่งความแตกต่างของบุคคลที่เข้าร่วมทำสัญญาไม่รู้สถานภาพของตน ในสังคม ความแตกต่างระหว่างบุคคลในเรื่องทรัพย์สินและอำนาจจะเป็นที่ยอมรับได้เมื่อบุคคลผู้ร่วมทำสัญญาดกอยู่ในเงื่อนไขที่ทำให้เขาต้องมีเหตุผล โดยทำให้เขาไม่รู้ผลประโยชน์เฉพาะของตน แต่ในขณะที่เดียวกันก็รู้ถึงจิตวิทย์ทั่ว ๆ ไปของมนุษย์รู้ว่าแต่ละคนอาจมีจุดหมายในชีวิตต่าง ๆ กันไป รู้ว่าไม่ว่าจุดหมายชีวิตของแต่ละคนจะเป็นอะไร การบรรลุถึงจุดหมายดังกล่าว จะต้องอาศัยความร่วมมือของทุกคน ผู้ร่วมทำสัญญาจะต้องพยายามหาข้อตกลงที่ทุกคนยอมรับได้อันเป็นข้อตกลงที่จะประสานผลประโยชน์ของทุกคนไม่ว่าบุคคลนั้นจะมีลักษณะที่เป็นเฉพาะอะไรก็ตาม จริยธรรมตามแนวคิดของรอลส์นั้น จริยธรรมเป็นสิ่งที่มนุษย์เลือกเพื่อเป็นแนวทางในการร่วมมือกันของมนุษย์ และเพื่อช่วยให้ชีวิตในชุมชนหรือสังคมเป็นไปได้อย่างราบรื่น

เกณฑ์การตัดสินตามศาสนา (Religious Absolutism)

ศาสนาเป็นสถาบันหนึ่งทางสังคมที่ทำหน้าที่ขัดเกลาทางสังคม มีอิทธิพลต่อสังคมและสมาชิกในสังคม ในเรื่องทัศนคติ และการดำเนินชีวิต โดยเฉพาะเรื่องเกี่ยวกับความดี ความชั่ว ศาสนาได้ทำหน้าที่ให้คำสั่งสอน ให้คำปรึกษา ทุกศาสนาจะมีหลักคำสอนที่เกี่ยวข้องกับการครองตนอยู่ในศีลธรรม ซึ่งศาสนาเป็นคู่กับคุณธรรม จริยธรรม

นั่นเป็นหลัก เชื่อหรือเคารพในสิ่งที่เหนือธรรมชาติ สร้างแรงจูงใจด้วยการปฏิบัติตามพระเจ้าของศาสนา หรือศาสดาของศาสนา ให้ผู้ที่เคารพในศาสนาได้ปฏิบัติตามคำสั่งสอนเพื่อให้สมาชิกดำรงชีวิตอยู่ในสังคมอย่างสันติสุข แต่ถึงแม้ว่าศาสนาจะถูกมองว่าเป็นประโยชน์นิยม หรือปฏิบัตินิยมที่เห็นว่สิ่งต่าง ๆ มีความสำคัญ เนื่องจากมันให้ประโยชน์และเป็นเครื่องมือช่วยให้ได้รับ

ประโยชน์ แต่ศาสนาก็มีความสำคัญในตัวเอง และมีคำประกาศในรูปของธรรมะว่าอะไรคือสิ่งที่ดี และคนดีในทัศนะของศาสนานั้นเป็นอย่างไร ตัวอย่างเช่น ศาสนาพุทธ มีคำสอนที่เป็นฐานธรรมะ ทั้งปวงตลอดจนมีความหมายครอบคลุมถึงระบบจริยธรรมของพุทธศาสนา คือ มรรค 8 หรือวิธีการดับทุกข์ซึ่งแต่ละข้อจะมีความสัมพันธ์และเป็นเหตุผลซึ่งกันและกัน ซึ่งกล่าวรวมได้เป็นไตรสิกขา คือ สีล สมาธิ ปัญญา นอกจากนั้นศาสนาพุทธยังมีเบญจศีล เบญจธรรม ที่เป็นคำสอนของศาสนา ใกล้ชิดกับวิถีชีวิตความเป็นไทย เป็นต้น เกณฑ์การตัดสินทางพุทธศาสนาว่าอะไรผิด อะไรถูก มีหลักการพิจารณาตัดสินมีอยู่หลายประการคือ (สุวรรณ เพชรนิล, 2526, หน้า 295)

1. พิจารณาที่เจตนา หรือความจงใจในการกระทำ
2. พิจารณาตามบทบัญญัติที่พระพุทธเจ้าทรงบัญญัติไว้
3. พิจารณาที่ฐานของจิตซึ่งเป็นฐานของพฤติกรรม
4. พิจารณาที่ผลของการกระทำว่ามีคุณประโยชน์ในลักษณะใด
5. พิจารณาที่ผลของการปฏิบัติโดยตรง

ข้อกำหนดทางศีลธรรมนับว่าเป็นเกณฑ์แต่ละเกณฑ์ ในการตัดสินการกระทำของคนทีนับถือศาสนานั้น ๆ และเป็นแนวทางของความประพฤติที่นับว่าถูกต้อง คนโดยทั่วไปคุ้นเคยอยู่กับความคิดที่ว่า การปฏิบัติตามศาสนาแล้วทำให้สังคมอยู่อย่างปกติสุข เพราะมีข้อกำหนดทางศีลธรรมซึ่งมีความถูกต้องในตัวเอง เป็นธรรมะที่ได้รับการเปิดเผยโดยศาสดาของศาสนา หรือพระผู้เป็นเจ้า ข้อกำหนดเหล่านั้นมีอำนาจอยู่ในตัวเอง คือบุญและบาป ซึ่งเป็นผลที่ผู้ปฏิบัติหรือไม่ปฏิบัติตามจะได้รับ (ศักดิ์ชัย นิรัญทวี, 2525, หน้า 43 - 45)

เกณฑ์การตัดสินทางจริยธรรมนั้น เป็นการตัดสินพฤติกรรมที่ถูกต้องในลักษณะของความเชื่อฟังในลักษณะของพ่อกับลูก เป็นแบบวิธีของการสร้างความตระหนักทางจริยธรรมเด็กเรียนรู้ความแตกต่างระหว่างสิ่งที่ถูกต้องกับสิ่งที่ผิดจากผู้ปกครองอนุญาตหรือห้ามไม่ให้กระทำ และในขณะเดียวกันเด็กจะประเมินเกณฑ์การตัดสินทางจริยธรรมของผู้ใหญ่ด้วย ดังนั้นความสัมพันธ์ระหว่างศาสดาของศาสนากับบุคคลนั้นเปรียบเหมือนกับพ่อและลูก เป็นลักษณะของอำนาจหน้าที่เป็นของผู้ปกครอง (Parental Authority) เป็นมาตรฐานทางจริยธรรมเพื่อการตัดสินใจของเด็กในการกระทำสิ่งที่ถูกหรือสิ่งที่ผิด (Abelson & Friquegnon, 1995, pp. 7 - 8)

เกณฑ์ตัดสินโดยวัฒนธรรมและสังคม (Cultural and Social Relativeism)

เนื่องจากมนุษย์เป็นสัตว์สังคม จะมีชีวิตที่เห็นคุณค่าอยู่ได้จะต้องมีชีวิตอยู่ในสังคมเท่านั้น ภายในตัวสังคมประกอบด้วยองค์ประกอบต่าง ๆ เช่น คน สถาบัน ระเบียบ กฎเกณฑ์ ประเพณี บรรทัดฐาน และค่านิยม เป็นต้น สิ่งเหล่านี้จะมาช่วยในการตัดสินการกระทำของบุคคล

ในสังคม การกระทำอย่างหนึ่งอาจได้รับการยอมรับในสังคมหนึ่ง แต่ไม่ได้รับการยอมรับในอีกสังคมหนึ่ง

สังคมแต่ละสังคมมีเกณฑ์ในการตัดสินการกระทำที่แตกต่างกันจึงทำให้เกิด

การขัดเกลาทางสังคม (Socialization) เพื่อให้สมาชิกใหม่ในสังคมได้มีบุคลิกภาพในทางที่สังคมต้องการ กระบวนการนี้เริ่มตั้งแต่ในครรภ์โดยมีบิดามารดาและสมาชิกอื่น ๆ ในครอบครัวเป็นผู้รับผิดชอบ และดำเนินติดต่อกันไปตลอดชีวิตของบุคคล และเครื่องมือที่สำคัญของการขัดเกลาทางสังคมที่สำคัญคือ โรงเรียน และมหาวิทยาลัย เพราะถึงแม้ว่าจะมีพลเมืองของสังคมเป็นจำนวนมากที่ไม่ได้ผ่านระบบการศึกษา แต่โดยเฉลี่ยแล้ว พลเมืองส่วนใหญ่จะได้มีโอกาสใช้ชีวิตอยู่ในระบบการศึกษาประมาณ 6 - 16 ปี ซึ่งโรงเรียนจะทำหน้าที่ในการถ่ายทอดศิลปวิทยาการ คุณธรรม และสร้างสรรค์ลักษณะพลเมืองที่พึงประสงค์ของสังคมให้แก่ผู้เรียน เพื่อให้เป็นสมาชิกที่ดีของสังคม เป็นการทำให้สมาชิกของสังคมได้เรียนรู้เกณฑ์การกระทำของสังคมพร้อมกับวิทยาการความรู้ต่าง ๆ ซึ่งสังคมนั้นเห็นว่ามีประโยชน์และเหมาะสม (ศักดิ์ชัย นิรัญทวี, 2525, หน้า 41 - 43)

เกณฑ์การตัดสินทางวัฒนธรรมและสังคมนั้นให้การยอมรับด้วยกฎระเบียบทางจริยธรรมว่าเป็นสิ่งที่เกี่ยวข้องกับ กฎหมาย (Laws) ธรรมเนียมปฏิบัติ (Customs) และข้อตกลง (Agreement) ซึ่งเป็นขนบธรรมเนียม ประเพณี ของกลุ่มชนในสังคมซึ่งตัดสินเกี่ยวกับพฤติกรรมบุคคลไม่สามารถที่จะให้ความเห็นว่าถูก หรือผิด แต่สามารถระบุได้ว่า เป็นกฎหมายหรือ ขนบธรรมเนียมประเพณีของสังคม จึงเป็นความถูกต้องที่ได้รับการนิยามโดยยึดเหตุผลที่มาจาก วัฒนธรรมและสังคม (Abelson & Friquegnon, 1995, pp. 8 - 9)

เกณฑ์การตัดสินจริยธรรมตามแนวอัตถิภาวนิยม (Existentialism) โดยยึดตัวบุคคล หรือปัจเจกนิยม

จริยศาสตร์ตามแนวอัตถิภาวนิยมนี้ ซาร์ต (Sartre) นักปรัชญาชาวฝรั่งเศสได้ให้หลักการตายตัวที่มีลักษณะก่อนประสบการณ์ หรือไม่อาศัยประสบการณ์เป็นแนวทางในการตัดสินใจ บุคคลไม่สามารถตัดสินสิ่งที่ตน ๆ หนึ่งเลือกได้ว่าถูกต้อง หรือไม่ถูกต้อง เพราะไม่มีคุณค่าตายตัวและคุณค่าเป็นผลของอิสรภาพของมนุษย์ เป็นงานสร้างของมนุษย์ แนวคิดของซาร์ตจะเน้นอิสรภาพซึ่งเป็นอิสรภาพของการเลือกที่ไม่ได้มีอะไรมากำหนด แม้กระทั่งเหตุผล และเนื่องจากการเลือกเป็นการเลือกคุณค่า ดังนั้นคุณค่ามิได้ถูกกำหนดโดยมีเหตุผลสากล มนุษย์เป็นอิสระจากการกำหนดของเหตุผลด้วย

แนวคิดของซาร์ตคล้ายกับแนวคิดของคานท์ในแง่ที่ว่า ทั้งคู่เน้นอิสรภาพของการเลือก ด้วยเหตุนี้ทั้งคู่จึงมิได้มองว่ามนุษย์เป็นอิสระที่จะทำตามสิ่งที่ตนเองเลือก กล่าวคือ อิสรภาพที่จะเลือกกับอิสรภาพที่จะทำตามสิ่งที่ตนเลือกเป็นคนละเรื่องกัน ดังนั้นคุณค่าจึง

ไม่เกี่ยวกับความสำเร็จ หรือความล้มเหลวของความพยายามที่จะทำตามสิ่งที่ตนเลือก เราจะตัดสินคนได้โดยการดูว่าเขาเลือกอย่างไร เวลาที่เขาเลือกนั้นเขาเลือกโดยหลักตัวเองว่าเขาไม่ได้เลือกอย่างอิสระ แต่สถานการณ์กำหนดให้เขาเลือกหรือเขาเลือกโดยยอมรับว่าสิ่งที่เขาเลือกคือผลงานสร้างของเขาเองหรือไม่ ดังนั้น แนวคิดจริยศาสตร์ของชาร์ทจะเชื่อว่า มีจริยศาสตร์ที่สถาบัน เพราะคุณค่าคือสิ่งที่สร้างของมนุษย์ (เนื่องน้อย บุญนคร, 2539, หน้า 39 - 48)

ค่านิยมเชิงคุณธรรมและจริยธรรม

การศึกษาเกี่ยวกับค่านิยมเชิงคุณธรรมและจริยธรรมนั้นก็เพื่อเป็นพื้นฐานในการพัฒนาพฤติกรรมการมีคุณธรรมและจริยธรรม ซึ่งเกี่ยวข้องกับค่านิยมเชิงคุณธรรมและจริยธรรมสู่สาระในหลักสูตรการศึกษาขั้นพื้นฐานพุทธศักราช 2544 ค่านิยมเชิงคุณธรรมและจริยธรรมเป็นสิ่งที่เกี่ยวข้องกับความเชื่อ ความรู้สึกของบุคคล เป็นส่วนหนึ่งที่สามารถกำหนดพฤติกรรมเชิงคุณธรรมและจริยธรรม การที่บุคคลจะแสดงพฤติกรรมเชิงคุณธรรมและจริยธรรมนั้นจะตั้งอยู่บนพื้นฐานของความเชื่อ ความรู้สึกหรือค่านิยมต่อสิ่งเร้าที่กระตุ้นให้บุคคลสนองตอบ

ความหมายของค่านิยม ได้มีผู้กล่าวถึงความหมายของค่านิยมไว้ดังต่อไปนี้

สาโรช บัวศรี (2526) ได้กล่าวถึงค่านิยมว่าหมายถึง สภาพ หรือการกระทำบางประการที่เราเห็นว่าควรยึดหรือยึดมั่น เพื่อจะได้บรรลุถึงวัตถุประสงค์หรือความมุ่งหมายของสังคม หรือของตัวเราเอง และยังหมายถึง สิ่งที่บุคคลในสังคมต่างเห็นว่าเป็นสิ่งที่มีค่า ควรจะยึดถือปฏิบัติ เพื่อให้เกิดการยกย่องเชิดชูว่าดี ก้าวหน้า มีคุณค่าต่อการดำรงชีวิต เป็นรูปแบบของความเชื่อที่แต่ละคนยึดถือว่าควรประพฤติปฏิบัติ เป็นความคิดที่เห็นว่ามีค่าสำคัญต่อชีวิตเฉพาะบุคคล

วิระ บำรุงรักษ์ (2523, หน้า 131) ได้ให้ความหมาย ค่านิยม (Values) ว่าเป็นสิ่งโน้มนำจิตใจให้กระทำหรือไม่กระทำอย่างหนึ่งอย่างใด สิ่งทีโน้มนำจิตใจนั้น มีทั้งสิ่งที่เป็นรูปธรรมและนามธรรม บุคคลหนึ่งอาจจะมีค่านิยมอย่างเดียว หรือหลายอย่างก็ได้ และในขณะเดียวกันความโน้มนำของจิตใจต่อสิ่งนั้น ๆ อาจจะมีมากน้อยแตกต่างกันไปเป็นระดับ เช่น ถ้าจิตใจไปผูกยึดติดอย่างเหนียวแน่น ก็อยู่ในระดับความเชื่อ (Belief) รองลงมาเป็นระดับเจตคติ (Attitude) ค่อนข้างน้อยอยู่ในระดับความสนใจ (Interest) และถ้าชอบปกติ หรือมากกว่าปกติเล็กน้อย ก็เรียกว่า ความชอบ (Preference)

นอกจากนั้น ศักดิ์ ระพี (2543, หน้า 28) ได้สรุปความหมายของค่านิยมไว้ว่าเป็นการตัดสินใจที่เรากระทำในชีวิต ซึ่งขึ้นอยู่กับรากฐานของค่านิยมที่เรายึดถือ เพราะฉะนั้นคำถามหนึ่งที่สำคัญที่จะต้องถามตนเองก็คือ เราเข้าใจแจ่มแจ้งถึงค่านิยมที่เรายึดถือแล้วหรือไม่เป็นมาตรฐาน เป็นบรรทัดฐานหรือเป็นกฎเกณฑ์ ซึ่งได้ให้แนวทางในการตกลงตัดสินใจที่แน่นอนว่ามนุษย์ควรประพฤติปฏิบัติอย่างไร เป็นเป้าหมายสูงสุดของการผสมผสานทางความคิด ความเชื่อออกมาเป็นการปฏิบัติหรือความตั้งใจกระทำสิ่งใดสิ่งหนึ่งของคนเรา

แนวคิดที่เป็นความหมายของค่านิยมของนักวิชาการชาวตะวันตกนั้น แฟรงเกิล (Fraenkel, 1977, pp. 6 - 7) ได้ให้ความหมายของค่านิยมคือ ความคิดรวบยอด หรือ โนทัศน์ เกี่ยวกับสิ่งที่บุคคลคิดว่าเป็นสิ่งที่สำคัญต่อชีวิต เมื่อบุคคลยอมรับค่านิยมบางอย่างนั้น จะต้องเกิดจากความรู้สึก ความเชื่อว่าสิ่งนั้นมีคุณค่า ซึ่งหมายถึง คุณค่าของการมี คุณค่าของการกระทำ คุณค่าของการได้รับ

เอสเตบาน (Esteban, 1989, p. 7) ได้กล่าวถึง ค่านิยมเชิงคุณธรรมและจริยธรรม (Moral Values) ว่าเป็นความจริงที่เป็นสากล ซึ่งบุคคลสามารถยึดถือเพื่อให้เกิดความดี และมีความสำคัญต่อชีวิต เป็นกฎระเบียบทางคุณธรรมและจริยธรรมซึ่งบุคคลสามารถที่จะได้รับและประยุกต์ใช้ ในชีวิตประจำวัน เป็นแนวคิด หรืออุดมคติซึ่งอยู่เหนือธรรมชาติตลอดเวลาและทุกพื้นที่ เป็นความเที่ยงแท้สำหรับมนุษย์โดยไม่ได้รับความแตกต่างทางด้านผิวพรรณ เชื้อชาติ หรือศาสนา เป็นสิ่งที่ทำให้บุคคลรวมกันเป็นหนึ่งเดียวรอบครัว ชนชาติและมนุษย์ทุกคนเป็นคนดี ค่านิยมเชิงคุณธรรมและจริยธรรมได้แก่ ความรัก การเคารพในเกียรติของบุคคล การรักความจริง ความยุติธรรม ความสงบสุข การเคารพในสิทธิและทรัพย์สิน ความเป็นปึกแผ่นของครอบครัว การเคารพต่อชีวิต ความอิสระ และหน้าที่การงาน และค่านิยมเชิงคุณธรรมและจริยธรรมนั้นเป็นสิ่งที่จริง เป็นสากล และคงอยู่ชั่วนิรันดร์

จากแนวคิดเกี่ยวกับค่านิยมที่กล่าวมาข้างต้นนั้น สามารถสรุปได้ว่า ค่านิยมหมายถึง ความเชื่อของบุคคลส่วนใหญ่ในสังคมที่ยึดถือซึ่งเชื่อถือว่าสิ่งหนึ่งมีค่า มีความสำคัญและเป็นที่ปรารถนา ในขณะที่สิ่งอื่น ๆ มีค่าและความสำคัญน้อยกว่าหรือไม่เป็นที่ปรารถนา ค่านิยมจึงเป็นมาตรฐานการรับรู้ การประเมิน การเลือก และการตัดสินใจของบุคคลว่า ควรทำ หรือไม่ควรทำ มีค่า หรือไม่มีค่า สำคัญหรือไม่สำคัญ นอกจากนี้ค่านิยมยังทำหน้าที่เป็นตัวกำหนดเป้าหมาย และสร้างแรงจูงใจให้บุคคลมุ่งสู่เป้าหมายที่ต้องการ โดยไม่มีเงื่อนไขว่าจะต้องทำให้เกิดความดีแก่สังคมหรือไม่

ประเภทของค่านิยม

ค่านิยมสามารถแบ่งออกเป็นประเภทต่าง ๆ ตามหลักเกณฑ์ที่ยึดถือ ซึ่งได้มีผู้แบ่งประเภทของค่านิยมไว้ดังต่อไปนี้

สาราช บัวศรี (2526) ได้จำแนกค่านิยมออกเป็น 2 ประเภทคือ

1. จำแนกตามการยึดถือของพระศาสนาของศาสนา จะแบ่งออกเป็น

1.1 ค่านิยมที่เป็นศีลธรรม (Morality) หมายถึง ค่านิยมที่เป็นศีลและธรรม

ได้แก่ ศีลธรรม (Moral Values) และคุณธรรม (Ethical Values) ซึ่งถือว่าศาสนา หรือพระผู้เป็นเจ้าได้กำหนดไว้แล้ว

1.2 ค่านิยมที่เป็นข้อตกลง (Convention) หมายถึง ค่านิยมที่ประชาชนในชาติได้ตกลงเห็นชอบกำหนดขึ้นเอง ไม่ว่าจะเป็นโดยทางตรงหรือทางอ้อม ตามยุคสมัย ได้แก่ ธรรมเนียม ประเพณี อุดมการณ์ วินัย กฎหมาย เป็นต้น

2. จำแนกค่านิยมวิชาชีพ (Professional) แบ่งออกเป็น

2.1 ค่านิยมพื้นฐาน (Basic Values) ประกอบด้วยค่านิยม คือ ศีลธรรม (Moral Values) คุณธรรม (Ethical Values) ธรรมเนียม ประเพณี วัฒนธรรม (Cultural Values) และ กฎหมาย (Legal Values)

2.2 ค่านิยมวิชาชีพ (Professional Values) ประกอบด้วยค่านิยม คือ อุดมการณ์ประจำวิชาชีพของตน วินัย ประจำวิชาชีพของตน มารยาท ประจำวิชาชีพของตน พระราชบัญญัติประจำวิชาชีพของตนโดยเฉพาะ

นอกจากนั้น ลักษณะของค่านิยมเป็นเรื่องของสภาพ (Condition) และการกระทำ (Action) บางประการ และเป็นเรื่องสตรงกันข้ามซึ่งกันและกัน (Dichotomy) เช่น ความจน ความรวย ความทุกข์ ความสุข เป็นต้น (สาโรช บัวศรี, 2526)

ส่วนนาคยา ปิณฑนานนท์ (2534, หน้า 12 - 14) ได้จำแนกค่านิยมออกเป็น 2 แบบ ได้แก่

1. ค่านิยมที่เป็นเครื่องมือ (Instrumental Values) หรือ ค่านิยมวิถีทาง (Means) เช่น ค่านิยมเรื่องเงิน ความทะเยอทะยาน ความมีจิตใจกว้าง ความสะอาด ความกล้าหาญ การให้อภัย ซึ่งเป็นเครื่องมือในการสร้างประโยชน์ เป็นต้น

2. ค่านิยมที่ฝังราก (Root Values) หรือค่านิยมปลายทาง (Terminal Values or Ends) เช่น ชีวิตที่สะดวกสบาย ชีวิตที่น่าตื่นเต้น การได้รับความสำเร็จ ความเสมอภาค มีเสรีภาพและสิทธิความสุข ซึ่งเป็นค่านิยมที่มุ่งหวังให้เกิดขึ้นในปลายทาง

นอกจากนั้น เวอร์นอน และลินด์เซย์ (Vernon & Lindzey. n.d. cited in Robbins, 1991, p. 159) ให้ความหมายว่า ค่านิยมเป็นความเชื่อที่บุคคลแสดงออกมาให้เห็นโดยความชอบ ได้สร้างแบบสอบถามเพื่อวัดค่านิยมโดยอาศัยหลักการแบ่งชนิดของค่านิยมของ สปรังเกอร์ (Spranger) นักปราชญ์ชาวเยอรมันซึ่งเชื่อว่าการดำรงชีวิตของคนเราจะเข้าลักษณะใดลักษณะหนึ่งในค่านิยม 6 ประเภท ดังนี้

1. ค่านิยมด้านทฤษฎีทางวิชาการ (Theoretical Value) เป็นเรื่องการหาความจริง โดยวิธีการให้เหตุผล เป็นแรงจูงใจให้บุคคล ต้องการศึกษาค้นคว้าหาความรู้ ความจริง

2. ค่านิยมด้านเศรษฐกิจ (Economic Value) เป็นค่านิยมที่ช่วยกระตุ้นให้บุคคลพอใจสนใจในการได้รับความสะดวกทางกาย นำไปสู่ความมั่งคั่ง เช่น งานเกี่ยวกับธุรกิจ การผลิต การตลาดและการค้า ซึ่งเกี่ยวกับผลประโยชน์และการปฏิบัติ

3. ค่านิยมด้านสุนทรียภาพ (Aesthetic Value) เกี่ยวกับรูปแบบ (Form) และความกลมกลืน (Harmony) เป็นค่านิยมที่จะช่วยให้บุคคลเกิดความพึงพอใจในประสบการณ์ที่เกิดจากประสาทสัมผัสต่าง ๆ เช่น ความสวยงาม ความกลมกลืนกัน เป็นต้น

4. ค่านิยมด้านสังคม (Social Value) เกี่ยวข้องกับความรักของคนหมู่มาก เป็นค่านิยมที่สร้างแรงจูงใจให้บุคคลสร้างความสัมพันธ์กับผู้อื่นและการเข้าร่วมสังคม มีความรักเพื่อนมนุษย์ บุคคลพวกนี้มีจุดมุ่งหมายอยู่ที่บุคคลอื่น เป็นบุคคลที่มีความกรุณา เห็นใจผู้อื่น ไม่เห็นแก่ตัว

5. ค่านิยมด้านการเมือง (Political Value) เกี่ยวกับเรื่องการได้อำนาจและอิทธิพล ค่านิยมประเภทนี้จะช่วยให้ บุคคลเกิดแรงจูงใจในการเข้าสู่ระบบการปกครอง สนใจในเรื่องของการปกครองในสังคม เพื่อการได้มาซึ่งอำนาจทางการเมือง

6. ค่านิยมทางศาสนา (Religious Value) เป็นค่านิยมที่ช่วยให้บุคคลสนใจศึกษาค้นคว้าเรื่องราวระเบียบของส่วนรวม ปราธมนจะนับถือศาสนา จะถือคำสั่งสอนของศาสนาเป็นสรณะอย่างเคร่งครัด เพื่อความมั่นคงในชีวิต

ส่วนแนวคิดของแฟรงเกิล (Fraenkel, 1977, หน้า 7 - 8) ได้แบ่งค่านิยมออกเป็น 2 ประเภท ดังนี้

1. ค่านิยมในฐานะเป็นวิธีการ (Means) ซึ่งเป็นค่านิยมที่ใช้เป็นเครื่องมือ (Instrument Values) เพื่อให้เกิดค่านิยมอื่นในบุคคล
2. ค่านิยมในฐานะเป็นเป้าหมาย (Ends) เป็นค่านิยมที่ถูกกำหนดเพื่อต้องการให้เกิดในตัวบุคคล เป็นเป้าหมายตามที่ต้องการ

สรุปได้ว่า การจำแนกประเภทของค่านิยมนั้นสามารถจำแนกค่านิยมออกเป็นหลายประเภทด้วยกันขึ้นอยู่กับมุมมองของผู้จำแนกค่านิยมว่าจะให้หลักเกณฑ์อย่างไร อย่างไรก็ตามการจำแนกประเภทของค่านิยมตามที่มีผู้จำแนกประเภทของค่านิยมดังกล่าวมาแล้ว ทำให้มองเห็นได้ว่า ค่านิยมนั้นมีส่วนเกี่ยวข้องกับสิ่งต่าง ๆ สังคม ซึ่งจะเกี่ยวข้องกับการพัฒนา ค่านิยมเชิงคุณธรรมและจริยธรรมต่อไป

ปัจจัยที่มีอิทธิพลต่อการพัฒนาค่านิยมเชิงคุณธรรมและจริยธรรม

คอร์สเซนบัม (Kirschenbaum, 1995, pp. 15 - 23) ได้เสนอคุณลักษณะของบุคคลซึ่งเป็นปัจจัยที่มีผลต่อการพัฒนาค่านิยมของบุคคลว่า บุคคลจะสามารถพัฒนาค่านิยมเชิงคุณธรรมและจริยธรรมนั้น จะต้องอาศัยองค์ประกอบภายในบุคคล เพื่อเป็นแนวทางที่ช่วยให้บุคคลได้ตัดสินใจ รู้จัก นำไปประยุกต์ใช้ แสดงหรือมีพฤติกรรม และการใช้ค่านิยมในชีวิต เป็นกระบวนการที่มุ่งนำไปใช้ในชีวิตจริงประกอบด้วย

1. การรู้จักตนเอง (Knowing Oneself) เป็นคุณลักษณะที่สำคัญในการแสวงหาทักษะชีวิต (Life Skills) รวมทั้งความตระหนักถึงความรู้สึกของผู้อื่น ความเชื่อ สิทธิความเป็นเจ้าของ และค่านิยม รู้จักจุดแข็งจุดอ่อนและศักยภาพของตนเอง รู้จักรูปแบบของพฤติกรรมของบุคคล และมีความซื่อสัตย์
2. การเคารพตนเอง (Self - Esteem) มีความหมายรวมถึง การยอมรับตนเอง และการชื่นชมตนเอง การมีทักษะการเคารพตนเองเป็นทักษะที่สำคัญ หากพบว่าบุคคลมีการเคารพตนเองต่ำจะทำให้บุคคลรู้สึกว่าตนเองมีค่าต่ำ และทำให้บุคคลเกิดความไม่พอใจต่อตนเองไม่รู้จักการตั้งเป้าหมาย หรือไม่สามารถหลีกเลี่ยงสถานการณ์ที่เป็นอันตรายหรือไม่ถูกต้องไม่เกิดความพึงพอใจต่อตนเอง หรือความหมายของชีวิต
3. ความสามารถในการตั้งเป้าหมาย (Goal - Setting Ability) เป็นการตั้งเป้าหมาย ที่ชัดเจน และเป็นจริงมากที่สุด การตั้งเป้าหมายไม่ใช่เป็นสิ่งที่ยากหรือง่ายที่จะทำให้บรรลุผลสำเร็จ แต่จะช่วยให้บุคคลได้พบกับความสำเร็จในการครองชีวิตและช่วยส่งเสริมทั้งการทำงานและชุมชนอีกด้วย
4. ทักษะการคิด (Thinking Skill) เป็นทักษะที่จำเป็นต่อการวิพากษ์วิจารณ์และการสร้างสรรค์ในสังคม เป็นความสามารถที่จะเรียนรู้เกี่ยวกับข้อมูลใหม่ ซึ่งมีส่วนสัมพันธ์กับทักษะการคิดอย่างมีวิจารณญาณ (Critical Thinking Skill) การคิดวิเคราะห์ แยกแยะ สังเคราะห์ และประเมินค่า ข้อมูลที่ได้รับ นอกจากนั้นยังต้องการทักษะทางการคิดสร้างสรรค์ (Creative Thinking Skill) เพื่อช่วยให้ปฏิบัติการทางความคิดสถานการณ์ใหม่และการแก้ปัญหาที่ดีกว่าของบุคคล
5. ทักษะการตัดสินใจ (Decision - Making Skills) เป็นทักษะที่จำเป็นต่อชีวิต ที่จะต้องอาศัยโครงสร้าง การออกแบบและกระบวนการที่ต่อเนื่องเพื่อให้เกิดการตัดสินใจที่ดี นั่นคือสามารถทำให้บรรลุเป้าหมาย ทักษะการตัดสินใจนั้นประกอบด้วย การกำหนดปัญหา การตั้งเป้าหมาย การเก็บรวบรวมข้อมูล การหาแนวทางเลือก การเลือกผลที่ตามมา การตัดสินใจ และการประเมินผลลัพธ์

6. ทักษะการสื่อสาร (Communication Skills) ซึ่งเกี่ยวข้องกับการถ่ายทอดความคิด ความรู้สึกอย่างอิสระ การรับฟังผู้อื่นตามมุมมองและประสบการณ์ที่แตกต่างกัน การแก้ปัญหาความขัดแย้งอย่างชาญฉลาด การเรียนรู้สิ่งที่เราเชื่อและต้องการจากตัวเราเองและบุคคลอื่น

7. ทักษะทางสังคม (Social Skills) เป็นทักษะที่จำเป็นต่อการเรียนรู้สู่ความสำเร็จของบุคคล เช่น การเรียนรู้การขอร้อง การตอบรับอย่างมีมารยาทในสังคม เป็นตัวอย่างหนึ่งของทักษะทางสังคมที่จำเป็น ซึ่งบางครั้งโรงเรียนไม่ได้สอนให้เกิดทักษะนี้ โดยเฉพาะการมีเจตคติและพฤติกรรมที่เหมาะสม

8. ความรู้ทางวิชาการและเกี่ยวกับโลก (Academic and Worldly Knowledge) เป็นความรู้ที่จำเป็นต่อการบรรลุถึงค่านิยมในชีวิต รวมทั้งเป็นความรู้ที่ได้จากสถาบันทางการศึกษา และความรู้ที่เกี่ยวข้องกับโลกที่แท้จริงเพื่อให้สัมพันธ์กับค่านิยมที่ต้องการบรรลุ เช่น ความรู้เรื่องของระบบที่ถูกต้องได้แก่ ระบบเศรษฐกิจ ระบบการเมือง เป็นต้น

9. ความรู้ที่เป็นนามธรรมเหนือธรรมดา (Transcendental Knowledge) การรับรู้ค่านิยมที่แท้จริงได้นั้นต้องมาจากทั้งสุขภาพที่สมบูรณ์ ความคิดอย่างมีเหตุผล หลักการที่ถูกต้อง การตัดสินใจที่ดี มีความสัมพันธ์เชิงบวก การหยั่งรู้ มุมมองที่เป็นจิตวิญญาณของชีวิต ความรู้ที่เป็นนามธรรมเหนือธรรมดานั้นเป็นการเรียนรู้ทั้งภายในสถาบันการศึกษา และภายในสถาบันอื่นในสังคม เช่น บ้าน วัด กลุ่มเพื่อน เป็นต้น

นาคยา ปีถันธานนท์ (2534, หน้า 145 - 148) ได้กล่าวถึง บุคคลจะได้รับคุณค่าของกระบวนการกระจำงค่านิยมเมื่อได้รับการพัฒนาค่านิยมแล้ว ซึ่งมีคุณลักษณะสำคัญ ดังต่อไปนี้

1. ทักษะการสื่อสาร สามารถแลกเปลี่ยนทั้งการสื่อความคิด ความเชื่อ ความรู้สึก และค่านิยมให้เข้ากับผู้อื่นได้ ในลักษณะของการสืบสวนสอบสวน (Inquiry) ทำให้มีการดำรงชีวิตอยู่ร่วมกันในสังคมอย่างมีความสุข

2. ความเห็นอกเห็นใจ พัฒนาจิตใจให้มีความเข้าใจ เห็นอกเห็นใจผู้อื่น เข้าใจและยอมรับผู้อื่น ทั้งความคิด ความรู้สึก ความเชื่อ และค่านิยมต่าง ๆ ทำให้เกิดการแสวงหาทางเลือก ค่านิยมสำหรับตนเอง

3. การแก้ปัญหา ทำให้สามารถแก้ปัญหาที่ประสบอยู่ เพราะในกิจกรรมของการกระจำงค่านิยมจะให้ผู้เรียนได้เผชิญปัญหา และฝึกแก้ไขปัญหา ในสถานการณ์และเวลาที่กำหนดให้ ช่วยให้ผู้เรียนได้ฝึกทักษะ การค้นหาความรู้จากแหล่งต่าง ๆ การตรวจสอบและประเมินความรู้

4. การเห็นด้วยและไม่เห็นด้วย ส่งเสริมความเป็นตัวของตัวเอง แสดงความคิดเห็นและพิจารณาตัดสินใจ ซึ่งบุคคลมีความแตกต่างทั้งทางด้านร่างกาย จิตใจ อารมณ์ สังคม สติปัญญา ความคิดและการกระทำ ทำให้รู้จักใช้เหตุผลสนับสนุน หรือชี้แจงในสิ่งที่เห็นด้วยหรือไม่เห็นด้วย

5. การตัดสินใจ เมื่อเผชิญกับการเลือกสิ่งใดสิ่งหนึ่งในหลาย ๆ อย่าง และสิ่งที่ต้องตัดสินใจย่อมสะท้อนให้เห็นความคิด ความเชื่อและค่านิยม ในกระบวนการของการตัดสินใจ

6. ความเชื่อมั่นในตนเอง ซึ่งมาจากกระบวนการตัดสินใจจะทำให้บุคคลมีความเชื่อหรือค่านิยมต่าง ๆ เกณฑ์การพิจารณาตัดสินใจที่จะเชื่อหรือเห็นคุณค่าในเรื่องใด ๆ เป็นอิทธิพลมาจากผู้ที่มีอำนาจหรือผู้ที่มีอิทธิพลเหนือเรา รวมทั้งจากการพิจารณาด้วยเหตุผล และมีข้อมูล หรือเหตุผลใหม่ที่ดีกว่า ก็อาจมีผลต่อการเปลี่ยนแปลงความเชื่อหรือค่านิยมที่มีอยู่เดิมได้

สรุปได้ว่า องค์ประกอบภายในบุคคลนั้นเป็นปัจจัยที่สำคัญอย่างยิ่งในการพัฒนา ค่านิยมเชิงจริยธรรมของบุคคล ซึ่งบุคคลจะต้องมีการรู้จักตนเอง การเคารพตนเองมีความสามารถ ตั้งเป้าหมาย มีทักษะการคิด ทักษะการตัดสินใจ ทักษะการสื่อสาร ทักษะทางสังคมมีความรู้ทาง วิชาการและเกี่ยวกับโลก มีความรู้ที่เป็นนามธรรม ความเห็นอกเห็นใจบุคคลอื่นมีความเชื่อมั่นในตนเองสูง จะทำให้บุคคลมีการพัฒนาค่านิยมเชิงคุณธรรมและจริยธรรมได้ดี

จริยธรรมและค่านิยมเชิงคุณธรรมและจริยธรรมที่จำเป็น

คุณธรรมและจริยธรรมไทยที่สมควรได้รับการพัฒนาส่งเสริมสำหรับนักเรียนระดับมัธยมศึกษาเพื่อให้มีคุณธรรมและจริยธรรมที่อยู่ในระดับดีนั้น ขึ้นอยู่กับบริบทของสังคมไทยในแต่ละท้องถิ่นว่า มีความต้องการจำเป็นที่จะต้องพัฒนาคุณธรรมและจริยธรรมของนักเรียนในด้านใด อย่างไรก็ตามได้มีผู้วิเคราะห์เกี่ยวกับคุณธรรมและจริยธรรมไทยที่ควรส่งเสริม ซึ่งได้มาจากการศึกษาปัญหาเชิงคุณธรรมและจริยธรรมนั้นไว้อย่างหลากหลายดังต่อไปนี้

คณะกรรมการศึกษาคุณธรรมและจริยธรรมไทย โครงการศึกษาคุณธรรมและจริยธรรมไทย ได้เสนอคุณธรรมและจริยธรรมหลักที่สำคัญ ได้แก่ (สำเริง บุญเรืองรัตน์, 2540, หน้า 60)

1. การใฝ่สัจธรรม คือ การแสวงหาความจริง ยึดถือแต่ความจริงเชื่อแต่ในสิ่งที่มีเหตุผล
2. ความไม่ประมาท คือ การปฏิบัติตนด้วยการวางแผนอย่างรอบคอบ รู้จักยับยั้งชั่งใจ และควบคุมได้ในสถานการณ์ต่าง ๆ
3. การใช้ปัญญาในการแก้ปัญหา คือ ความสามารถในการแก้ปัญหาอย่างมีระบบ ด้วยการรู้สภาพปัญหา สาเหตุ กำหนดเป้าหมายที่จะขจัดปัญหา และรู้วิธีการแก้ปัญหา
4. เมตตากรุณา คือ การเสียสละส่วนตน เพื่อเกื้อกูลบุคคลอื่นกระทำสิ่งที่ เป็นประโยชน์ต่อสังคม
5. สติสัมปชัญญะ คือ การระลึกรู้ตัวอยู่เสมอว่า ตนกำลังทำอะไร มีความว่องไว ในการตัดสินใจ ปฏิบัติตนด้วยความรอบคอบ และระมัดระวังอยู่เสมอ

6. ความซื่อสัตย์สุจริต คือ การไม่ประพฤติดัด ดำเนินชีวิตด้วยความจริง ด้วยความถูกต้อง รักษาความสัตย์ ปฏิบัติหน้าที่ด้วยความรับผิดชอบตามระเบียบ และกฎเกณฑ์ทางสังคม

7. ความขยันหมั่นเพียร คือ การปฏิบัติหน้าที่ด้วยใจจดจ่อไม่ย่อท้อ ขยัน อดทน เพื่อให้งานบรรลุผลตามเป้าหมาย

8. หิริโอตตปละ คือความละอายและเกรงกลัวต่อการทำผิดคิดไม่ซื่อ

ศาสตราจารย์ จุติกุล (2523, หน้า 140 - 141) ได้เสนอแบบแผนของคุณธรรมและจริยธรรมพื้นฐาน (Basic Moral Values) คุณธรรมและจริยธรรมอื่น ๆ ไว้ดังนี้

คุณธรรมและจริยธรรมพื้นฐาน ได้แก่

1. การรักความจริง: การไม่พูดปด และไม่ฉ้อฉล การรักษาความสัตย์ การมีความกล้าที่จะรับความจริง และมีความละเอียดใจที่จะนำความไม่จริงไปสู่ผู้อื่น

2. การไม่เบียดเบียนกัน : การรักษาสิทธิและความชอบธรรมของผู้อื่น โดยมีความรักและความเมตตาเป็นรากฐาน

3. ความละเอียด: ความละเอียดใจต่อการกระทำผิดหรือความชั่วใด ๆ

4. ความรู้จักพอ: ความไม่โลภ และไม่หลง การจัดการชีวิตของตนโดยสันโดษ คุณธรรมและจริยธรรมอื่น ๆ ได้แก่

1. การบังคับตนเอง: การมีวินัยในตนเอง มีความรับผิดชอบ ฯลฯ

2. ความรับผิดชอบต่อสังคม: เคารพระเบียบ เคารพกฎหมายกฎข้อบังคับ

3. ความเสมอภาค: มีความเป็นธรรมในสังคม รักษาและเคารพในสิทธิของผู้อื่น การไม่เบียดเบียนกัน ฯลฯ

4. ความเสียสละ: เห็นแก่ประโยชน์ส่วนรวม ฯลฯ

5. ความซื่อสัตย์: ความถือใจ ความตรง ไม่พูดเท็จ ให้ร้าย รักความจริง ฯลฯ

6. ความกล้า: มีความกล้ารับความจริง พูดความจริง กล้าที่จะมีความคิดเห็นของตนเอง รวมทั้งกล้าที่จะสู้กับความผิดเพื่อความถูกต้อง ฯลฯ

7. การมีแนวคิดกว้าง: มีความพร้อมที่จะรับฟังความคิดเห็นที่แตกต่าง ฯลฯ

8. ความสามัคคี: มีความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันในการร่วมงานกับผู้อื่น ฯลฯ

9. เข้าใจและมีหลักธรรมศาสนาเป็นที่ยึดเหนี่ยว: รักสันโดษ รู้จักพอ ไม่โลภ ไม่หลง ฯลฯ

10. ความเมตตา กรุณาและการให้อภัย

11. ความพากเพียรและอดทน

12. การรู้จักคุณค่าของการทำงาน : การใช้เวลาให้เป็นประโยชน์ มีทัศนคติดีต่องาน บริสุทธิ์ทุกประเภท ค่าของคนอยู่ที่การทำงาน ฯลฯ

13. การรู้จักค่าของทรัพยากร : มีการประหยัดและอดออม ฯลฯ

เสริมศรี ไชยสร (2539, หน้า 132 - 133) ได้วิเคราะห์จริยธรรมที่ควรเร่งพัฒนาส่งเสริมให้เกิดขึ้นในระดับประถมศึกษา ควรพัฒนาจริยธรรม 3 ประการ คือ ความเมตตา กรุณา ความซื่อสัตย์สุจริต และความขยันหมั่นเพียร ส่วนระดับมัธยมศึกษา ควรพัฒนาทั้ง 3 ระดับ และเพิ่มจริยธรรมอีก 2 อย่างคือ การใฝ่สัมฤทธิ์และการใช้ปัญญา ในการแก้ปัญหา ซึ่งกรมวิชาการได้กำหนดพฤติกรรมจริยธรรมต่าง ๆ ไว้ดังต่อไปนี้

1. การใฝ่สัมฤทธิ์ ได้แก่ พฤติกรรมที่เกี่ยวข้องกับเลือกแนวทางความเชื่อที่มีเหตุผล การแสดงความพอใจกับคำกล่าวที่มีเหตุผล การแสดงความพอใจกับการขี้อ้อและยอมรับความจริง การแสดงความพอใจกับการแสวงหาความจริง การซักถาม ค้นคว้า เพื่อตอบข้อสงสัย การซักถาม ค้นคว้า เพื่อหาความรู้ค่าอธิบายเพิ่มเติม

2. การใช้ปัญญาแก้ปัญหา ได้แก่ พฤติกรรมทางด้านการเลือกแนวทางแก้ปัญหา หรือดำเนินอย่างมีเหตุผล การวิเคราะห์ตามกระบวนการวิทยาศาสตร์ได้ การพอใจแนวทางแก้ปัญหา หรือแนวปฏิบัติที่มีเหตุผล การปฏิบัติงานแก้ปัญหา เช่น ทำแบบฝึกหัด ทำรายงานค้นคว้า สำเร็จเป็นที่น่าพอใจ การตอบคำถามที่ขึ้นต้นด้วยคำว่า “ทำไม” “เราควรทำอย่างไร” ได้อย่างมีเหตุผล

3. ความเมตตา กรุณา เป็นพฤติกรรมเกี่ยวกับนิยมการช่วยเหลือแบ่งปัน ไม่เบียดเบียนผู้อื่น พื่อใจในการเป็นผู้ให้เพื่อผู้อื่นเป็นสุข ไม่รบกวนให้ผู้อื่นเดือดร้อนด้วยคำพูด ไม่รบกวนให้ผู้อื่นเดือดร้อนด้วยการกระทำ

4. ความซื่อสัตย์สุจริต ได้แก่ พฤติกรรมทางด้านนิยมการปฏิบัติตรงต่อความจริง และความถูกต้อง ไม่ละเมิดฝ่าฝืนระเบียบของห้องเรียน ส่งงานตามกำหนดเวลา ไม่ลอกงาน หรือแอบอ้างผลงานจากเพื่อน

5. ความขยันหมั่นเพียร เป็นความพอใจในระเบียบ พยายามทำงานให้ลุล่วง ทำการบ้านหรืองานอื่น ที่ครูมอบหมายครบถ้วน ร่วมกิจกรรมในชั้นเรียนด้วยความสนใจและเอาใจใส่

จากการวิเคราะห์หลักสูตรมัธยมศึกษาตอนต้น พุทธศักราช 2521 (ฉบับปรับปรุง พ.ศ. 2533) หลักสูตรมัธยมศึกษา พุทธศักราช 2524 (ฉบับปรับปรุง พ.ศ. 2533) และสาระและมาตรฐานการเรียนรู้กลุ่มสาระการเรียนรู้ 8 กลุ่มสาระ ในหลักสูตรการศึกษาขั้นพื้นฐานพุทธศักราช 2544 สามารถจำแนกค่านิยมเชิงจริยธรรมที่ต้องการให้เกิดเป็นคุณลักษณะที่พึงประสงค์ ดังต่อไปนี้

1. สารการเรียนรู้ภาษาไทย ได้แก่ ความรับผิดชอบ ความอดทน ความเพียร พยายาม รักการเขียน รักการอ่าน ความสามัคคี

2. สารการเรียนรู้คณิตศาสตร์ ได้แก่ มีเหตุผล ทำงานอย่างเป็นระบบ มีระเบียบ มีวินัย มีความรอบคอบ มีความรับผิดชอบ มีวิจารณญาณ มีความเชื่อมั่นในตนเอง ตระหนักถึงคุณค่า และมีเจตคติที่ดีต่อคณิตศาสตร์ มีความคิดริเริ่มสร้างสรรค์

3. สารการเรียนรู้วิทยาศาสตร์ ได้แก่ ความสนใจใฝ่รู้ ความมุ่งมั่น อดทน รอบคอบ กระตือรือร้น ความซื่อสัตย์ ประหยัด การร่วมแสดงความคิดเห็น และยอมรับฟังความคิดเห็นของผู้อื่น ความมีเหตุผล การทำงานร่วมกับผู้อื่นได้อย่างสร้างสรรค์ ใช้กระบวนการแก้ปัญหา มีความเมตตา กรุณา ดูแลรักษาโลกธรรมชาติ มีความพอใจ ซาบซึ้ง ความสุขในการสืบเสาะหาความรู้และรักการเรียนรู้ตลอดชีวิต

4. สารการเรียนรู้สังคมศึกษา ศาสนาและวัฒนธรรม ได้แก่ รู้จักตนเอง พึ่งตนเอง ซื่อสัตย์สุจริต มีวินัย มีความกตัญญู รักเกียรติภูมิแห่งตน เป็นผู้ผลิตที่ดี มีความพอดีในการบริโภค เห็นคุณค่าของการทำงาน รู้จักคิดวิเคราะห์ ทำงานเป็นกลุ่ม เคารพสิทธิของผู้อื่น เสียสละ เห็นแก่ประโยชน์ส่วนรวม รักท้องถิ่น รักประเทศชาติ เห็นคุณค่าและอนุรักษ์ศิลปวัฒนธรรม สรีทธา ในหลักธรรมของศาสนา ยึดถือวิถีประชาธิปไตย

5. สารการเรียนรู้สุขศึกษาและพลศึกษา ได้แก่ มีวินัย เคารพสิทธิ กฎ กติกา มีน้ำใจนักกีฬา เห็นคุณค่าและมีทักษะในการสร้างเสริมสุขภาพ มีความรับผิดชอบ เคารพสิทธิของตนเองและผู้อื่น ให้ความร่วมมือกับผู้อื่น และทำงานร่วมกับกลุ่ม

6. สารการเรียนรู้การงานอาชีพและเทคโนโลยี ได้แก่ มีความรับผิดชอบ ซื่อสัตย์ ขยัน อดทน รักการงาน ประหยัด อดออม ตรงต่อเวลา เอื้อเฟื้อ เสียสละ มีวินัยในการทำงาน เห็นคุณค่าความสำคัญของงานและอาชีพสุจริต

7. สารการเรียนรู้ศิลปะ ได้แก่ รักความสวยงาม รักความเป็นระเบียบ เห็นคุณค่า ความสำคัญของศิลปะ ธรรมชาติ สิ่งแวดล้อม ศิลปวัฒนธรรมและภูมิปัญญาของชาติ มีจินตนาการ ความคิดสร้างสรรค์ ความเชื่อมั่นในการพัฒนาตนเอง มีสมาธิ มีระเบียบ วินัย อดทน อดกลั้น มีความรับผิดชอบ ทำงานร่วมกับผู้อื่นได้อย่างมีความสุข

8. สารการเรียนรู้ภาษาต่างประเทศ ได้แก่ รักการเขียน รักการอ่าน ซื่อสัตย์ มีระเบียบ วินัย ขยัน ทำงานเป็นกลุ่ม ยึดถือวิถีประชาธิปไตย มีความคิดริเริ่มสร้างสรรค์ ภาควิชาภาษาไทย

สรุปได้ว่า จริยธรรมที่ควรพัฒนาและส่งเสริมให้นักเรียนในระดับมัธยมศึกษาชั้น สามารถเลือกพัฒนาจริยธรรมที่ต้องการได้ตามความต้องการทางสังคม โดยมีแนวคิดที่เป็นหลัก

ในการพัฒนาจริยธรรมไว้ ซึ่งขึ้นอยู่กับความต้องการจำเป็นในแต่ละบริบทของแต่ละท้องถิ่นว่ามีความต้องการที่จำเป็นอย่างไรบ้าง ในงานวิจัยนี้จะได้นำแสวงหาคำตอบเกี่ยวกับจริยธรรมไทยที่ควรส่งเสริมตามความต้องการของท้องถิ่น โดยการวิเคราะห์จากเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับจริยธรรมหลักที่จำเป็นในบริบทของสังคมไทย และใช้เทคนิคการวิจัยแบบเคลฟาย เทคนิคเพื่อหาความต้องการจำเป็นที่ต้องการพัฒนาจริยธรรมในแต่ละสาระการเรียนรู้ ซึ่งจะทำให้ได้ข้อสรุปเกี่ยวกับจริยธรรมที่ต้องการพัฒนาในแต่ละกลุ่มสาระการเรียนรู้ตามหลักสูตรการศึกษาขั้นพื้นฐานพุทธศักราช 2544 เพื่อนำเอาแนวคิดนั้นมาบูรณาการในการจัดการเรียนการสอนในแต่ละสาระเป็นการบูรณาการจริยธรรมในหลักสูตร ให้ความสำคัญสัมพันธ์ระหว่างการเรียนรู้กับชีวิตจริงของนักเรียน

แนวคิดเกี่ยวกับการพัฒนาหลักสูตร

หลักสูตรและหลักสูตรฝึกอบรม

หลักสูตร เป็นคำศัพท์ที่มีผู้ให้ความหมายไว้มากมาย และแตกต่างกัน บางความหมายมีขอบเขตกว้าง บางความหมายมีขอบเขตแคบ ขึ้นอยู่กับมุมมอง ความคิดเห็นประสบการณ์ อย่างไรก็ตามความหมายของหลักสูตรจะมีขอบเขตใน 3 สถานะดังต่อไปนี้ คือ หลักสูตรในฐานะของข้อกำหนดเกี่ยวกับการเรียนการสอนที่เขียนขึ้นอย่างเป็นทางการ หลักสูตรในฐานะของระบบการทำงานที่เกี่ยวข้องกับหลักสูตร หลักสูตรในฐานะของศาสตร์แขนงหนึ่งในวิทยาศาสตร์ (Beauchamp, 1981, pp. 61-62) ซึ่งความหมายของหลักสูตรอย่างที่ว่ามานั้น เป็นการศึกษาหลักสูตรในลักษณะของความหมายที่หนึ่ง และสอง ซึ่งสามารถมองได้เป็น 2 ลักษณะ คือ ความหมายที่แคบ ซึ่งหมายถึง ตัวรายวิชาหรือเนื้อหาสามารถใช้เป็นกิจกรรมการเรียนการสอน หรือกิจกรรมทางการศึกษาที่จัดให้ผู้เรียน เป็นสิ่งที่สังคมมุ่งหวังจะให้เด็กได้รับ (สงัด อุทรานันท์, 2532, หน้า 12) หรืออาจเป็นแผนสำหรับจัดโอกาสทางการเรียนรู้ หรือประสบการณ์ที่คาดหวังแก่ผู้เรียน (Taba, 1962, pp. 10-11) และความหมายที่กว้างไปจนถึงมวลประสบการณ์ทั้งหลายที่จัดให้กับผู้เรียนทั้งภายใน และภายนอกโรงเรียน ทั้งทางตรง และทางอ้อม เพื่อให้ผู้เรียนมีการเปลี่ยนแปลงไปตามลักษณะตามที่ตั้งจุดหมายเอาไว้ (สงัด อุทรานันท์, 2532, หน้า 16) ดังนั้น ความหมายของหลักสูตรจะต้องครอบคลุมเรื่องต่าง ๆ ดังต่อไปนี้

1. เป็นสิ่งที่สร้างขึ้นในลักษณะของรายวิชาซึ่งประกอบด้วยเนื้อหาสาระที่ได้จัดเรียงลำดับความยากง่าย หรือเป็นขั้นตอนอย่างดีแล้ว
2. เป็นสิ่งที่ประกอบด้วยประสบการณ์ทางการเรียนซึ่งได้วางแผนไว้เป็นการล่วงหน้าเพื่อมุ่งหวังจะให้เด็กได้เปลี่ยนแปลงพฤติกรรมไปในทางที่ต้องการ

3. เป็นสิ่งที่สังคมสร้างขึ้นให้ประสบการณ์ทางการศึกษาแก่เด็กในโรงเรียน

4. จะต้องประกอบด้วยประสบการณ์ทั้งหมดของผู้เรียนซึ่งเขาได้ทำได้รับรู้ และได้ตอบสนองต่อการแนะแนวทางของโรงเรียน (สัจด์ อุทรานันท์, 2532, หน้า 16)

หลักสูตรเป็นสิ่งที่มีความสำคัญและมีความจำเป็นสำหรับการจัดการศึกษาของประเทศในระดับและประเภทต่าง ๆ เป็นเครื่องมือที่ทำให้ความมุ่งหมายของการจัดการศึกษาของประเทศมีประสิทธิภาพ ซึ่งความสำคัญของหลักสูตรอาจสรุปได้ ดังนี้ (วิชัย วงษ์ใหญ่, 2543, หน้า 47)

1. เป็นแผน และแนวทางในการจัดการศึกษาของชาติให้บรรลุตามความมุ่งหมายและนโยบาย

2. เป็นหลัก และแนวทางในการวางแผนวิชาการ การจัด และการบริหารการศึกษา การสรรหาและการพัฒนาบุคลากร การจัดวัสดุอุปกรณ์ เครื่องมือ นวัตกรรมการเรียนการสอน งบประมาณ อาคารสถานที่

3. เป็นเครื่องมือในการควบคุมมาตรฐานการศึกษา ของสถานศึกษาและคุณภาพของผู้เรียนให้เป็นไปตามนโยบาย และแผนพัฒนาการศึกษาของประเทศ และสอดคล้องกับความต้องการของแต่ละท้องถิ่น

4. ระบบหลักสูตรจะกำหนด ความมุ่งหมาย ขอบข่ายเนื้อหา แนวทางการจัดกิจกรรมการเรียนการสอน แหล่งทรัพยากร และการประเมินผลสำหรับการจัดการศึกษาของครู และผู้บริหาร

5. เป็นเครื่องบ่งชี้ทิศทางการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ให้มีคุณภาพ และสอดคล้องกับแนวโน้มการพัฒนาทางสังคม

การพัฒนาหลักสูตร

วิชัย วงษ์ใหญ่ (2535, หน้า 16 - 17) เสนอแนวคิดการพัฒนาหลักสูตรแบบครบวงจร ซึ่งประกอบด้วยระบบที่สัมพันธ์กัน 3 ระบบ คือ ระบบการร่างหลักสูตร ระบบการนำหลักสูตรไปใช้และระบบการประเมินหลักสูตร แต่ละระบบประกอบด้วยขั้นตอนต่าง ๆ ดังนี้

1. ระบบการร่างหลักสูตร มี 4 ขั้น ได้แก่

ขั้นที่ 1 สิ่งที่กำหนดหลักสูตร คือ การเตรียมการศึกษาข้อมูลพื้นฐานด้านต่าง ๆ ที่จะนำมาใช้สำหรับการพัฒนาหลักสูตร อาจเริ่มจากทำการศึกษาวิจัย เพื่อให้ทราบข้อเท็จจริงหลายอย่างที่เกี่ยวข้องกับการจัดการศึกษา ทั้งในส่วนที่เกี่ยวข้องโดยตรง และโดยอ้อม เช่น ต้องการทราบสภาพความต้องการของสังคมในด้านการศึกษา ต้องการทราบการศึกษาในปัจจุบัน แนวโน้มของสังคม และความต้องการทางการศึกษาในอนาคต การศึกษาข้อมูลพื้นฐานที่จำเป็นในการกำหนด

หลักสูตร ประกอบไปด้วยสิ่งกำหนดทางวิชาการ สิ่งกำหนดทางสังคม วัฒนธรรม และเศรษฐกิจ และสิ่งกำหนดทางการเมือง

ขั้นที่ 2 รูปแบบหลักสูตร หลังจากศึกษาข้อมูลพื้นฐานจากสิ่งกำหนดหลักสูตรแล้ว ก็เป็นการตัดสินใจเกี่ยวกับรูปแบบหลักสูตร เช่น หลักสูตรแบบรายวิชา หลักสูตรแบบบูรณาการ หรือหลักสูตรแบบแกนวิชา เป็นต้น รูปแบบหลักสูตรจะประกอบด้วย โครงสร้าง และองค์ประกอบ หลักสูตร ซึ่งจะสะท้อนให้เห็นภาพรวม และมาตรฐานการศึกษาของแต่ละหลักสูตร

ขั้นที่ 3 การตรวจสอบคุณภาพหลักสูตรเมื่อร่างหลักสูตรเสร็จเรียบร้อยแล้ว ก่อนจะนำหลักสูตรไปใช้ต้องตรวจสอบคุณภาพของหลักสูตร ทั้งนี้เพื่อศึกษาความเป็นไปได้ พร้อมทั้งปรับปรุงแก้ไขบางส่วนก่อนนำไปใช้จริง การตรวจสอบคุณภาพหลักสูตรอาจใช้วิธีการ ประชุมสัมมนาหรือให้ผู้เชี่ยวชาญ ผู้มีประสบการณ์ช่วยพิจารณาการทดลองใช้หลักสูตรแบบนำร่องเพื่อศึกษาความเป็นไปได้ของหลักสูตร

ขั้นที่ 4 การปรับแก้หลักสูตรก่อนนำไปใช้ ต้องอาศัยการจัดทำข้อมูลที่ชัดเจน อันจะเป็นการทำให้การปรับแก้หลักสูตรเป็นไปอย่างมีระบบและมีประสิทธิภาพ

2. ระบบการใช้หลักสูตร การใช้หลักสูตรมีอยู่ 3 ขั้น ได้แก่

ขั้นที่ 1 การขออนุมัติหลักสูตรเป็นการนำหลักสูตรที่ผ่านการปรับแก้แล้วเสนอหน่วยงานบังคับบัญชา เพื่อให้เห็นชอบส่งการ

ขั้นที่ 2 การวางแผนการใช้หลักสูตร เป็นขั้นตอนเตรียมการใช้หลักสูตร ซึ่งจะต้องคำนึงถึงสิ่งต่าง ๆ ดังนี้

1. การประชาสัมพันธ์หลักสูตร
2. การเตรียมงบประมาณ
3. การเตรียมความพร้อมของบุคลากร
4. วัสดุหลักสูตร
5. บริการสนับสนุน และอาคารสถานที่
6. ระบบบริหารของสถาบันการศึกษา
7. การฝึกอบรมเชิงปฏิบัติการให้กับผู้สอน
8. การประเมินผล และติดตามการใช้หลักสูตร

ขั้นที่ 3 ดำเนินการใช้หลักสูตร หรือบริหารหลักสูตร ขั้นตอนนี้ นับเป็นขั้นตอนที่สำคัญที่สุดเป็นทั้งศาสตร์ และศิลปะ ที่ว่าเป็นศาสตร์นั้น หมายถึง การวางแผนใช้อย่างเป็นระบบและใช้เทคโนโลยีทางการศึกษามาช่วยเสริม ส่วนที่ว่าเป็นศิลปะนั้น หมายถึง ผู้ใช้ในที่นี้รวมทั้งผู้บริหาร และผู้สอนจะมีบทบาทมากในการที่จะทำให้หลักสูตรบรรลุความสำเร็จมากน้อยเพียงใด ดังนี้

กล่าวว่า หลักสูตรแม้จะปรับปรุงเพียงใด ถ้าผู้สอนไม่เปลี่ยนแปลงพฤติกรรมการเรียนการสอน หลักสูตรใหม่นั้นก็ไม่มี ความหมายและไม่ได้ผลตามที่หลักสูตรคาดหวัง

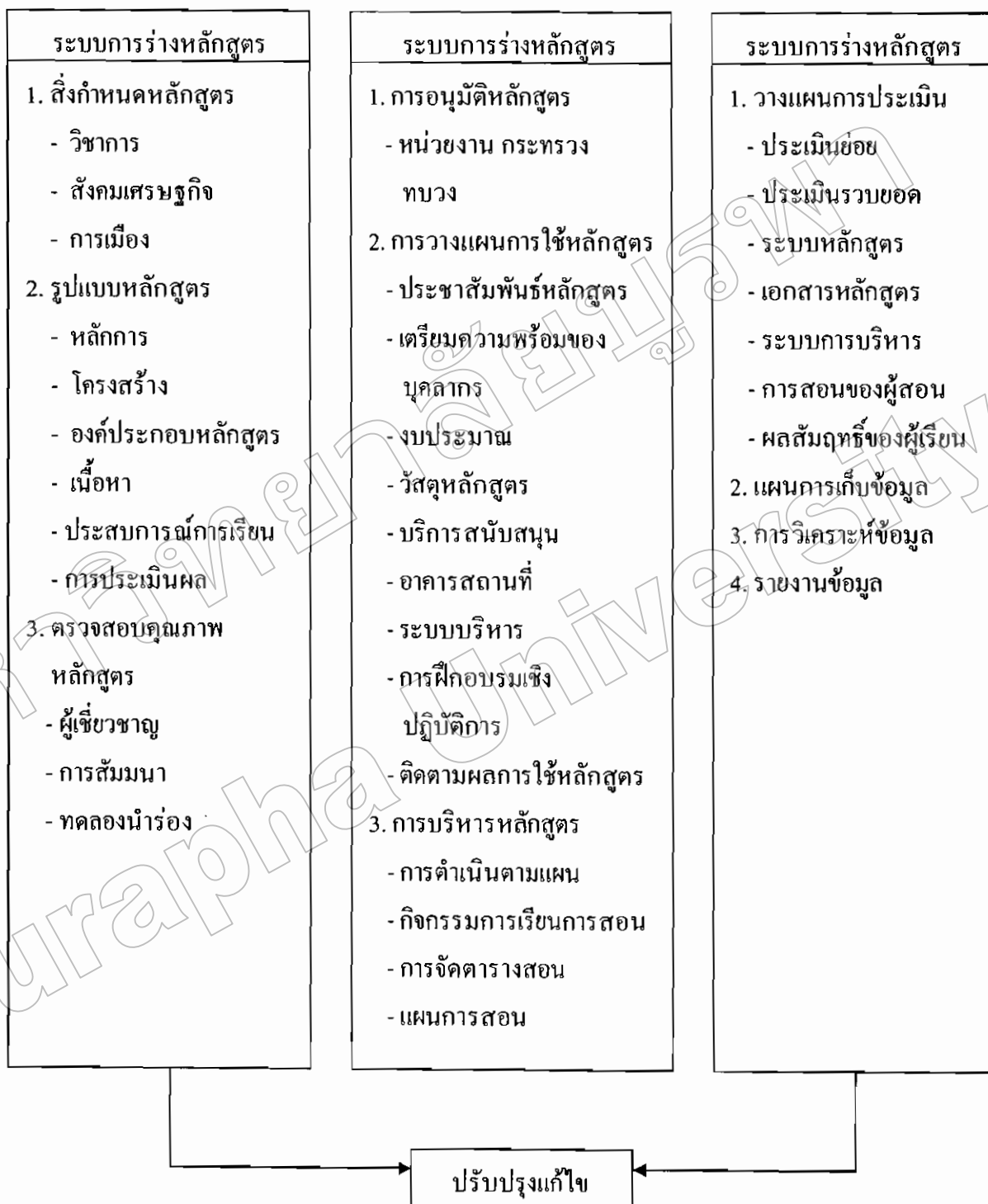
3. ระบบการประเมินหลักสูตรเป็นระบบสุดท้ายของการพัฒนาหลักสูตรการประเมินหลักสูตร คือ กระบวนการเปรียบเทียบระหว่างผลการใช้หลักสูตรที่วัดได้กับวัตถุประสงค์ของหลักสูตร การประเมินหลักสูตร มีขั้น และกระบวนการ ดังนี้

ขั้นที่ 1 วางแผนประเมินหลักสูตร เป็นการพิจารณาว่าจะประเมินหลักสูตรในส่วนใดมาก เช่น ประเมินเอกสารหลักสูตร ประเมินผลสัมฤทธิ์ทางการเรียนของนักเรียน ประเมินการสอนของผู้สอน ประเมินการบริหารของผู้บริหาร ประเมินติดตามผลผู้สำเร็จการศึกษา และประเมินการยอมรับหลักสูตรจากผู้ปกครองหรือชุมชนเหล่านี้ เป็นต้น

ขั้นที่ 2 การเก็บข้อมูล ได้แก่ การรวบรวมข้อมูลจากแหล่งต่าง ๆ โดยใช้เครื่องมือ และวิธีการที่เหมาะสมกับลักษณะข้อมูลจากแหล่งนั้น

ขั้นที่ 3 การวิเคราะห์ข้อมูล คือ การจัดกระทำกับข้อมูลที่รวบรวมมาได้ จัดเป็นหมวดหมู่วิเคราะห์ด้วยวิธีการที่เหมาะสมกับข้อมูลนั้น

ขั้นที่ 4 การรายงานข้อมูลเป็นการนำเสนอข้อมูลผ่านการวิเคราะห์มาแล้ว โดยใช้การตีความอธิบายลงสรุปเกี่ยวกับข้อมูลนั้นเพื่อนำข้อค้นพบจากรายงานข้อมูลไปปรับปรุงแก้ไขในส่วนต่าง ๆ ของหลักสูตรต่อไป

ภาพที่ 2 แสดงการพัฒนาหลักสูตรแบบครบวงจรของวิชัย วงษ์ใหญ่ (2535)

ส่วนหลักสูตรฝึกอบรมเสริมเน้นต้องมีความเข้มแข็งทางวิชาการเนื้อหาวิชาที่ใช้จึงค่อนข้างลึกและกว้าง จึงควรจัดให้มีกิจกรรมการสอนที่หลากหลาย เน้นการสอนในจุดมุ่งหมายที่เกี่ยวกับการนำไปใช้การวิเคราะห์ การสังเคราะห์ และการประเมินค่า ในขณะที่หลักสูตรปกตินั้นมักจะมีผลสัมฤทธิ์ในด้านความรู้ความจำและความเข้าใจ

แนวคิดทฤษฎี ปรัชญา และความรู้ที่เกี่ยวข้องกับการสร้างหลักสูตรฝึกอบรม

ปรัชญาและแนวคิดทางจิตวิทยาการศึกษาที่เกี่ยวข้อง ปรัชญาและแนวคิดทางจิตวิทยาการศึกษาที่เกี่ยวข้องกับงานวิจัยครั้งนี้ ผู้วิจัยได้ทำการศึกษาแนวคิดทางด้านปรัชญาการศึกษาและแนวคิดทางจิตวิทยาการเรียนรู้ เพื่อเป็นสิ่งกำหนดหลักสูตร เพื่อพัฒนาพฤติกรรมที่มีคุณธรรมและจริยธรรม สำหรับนักเรียนระดับชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 3 กรณีศึกษาโรงเรียนมกุฎเมืองราชวิทยาลัย จังหวัดระยอง สรุปได้ดังต่อไปนี้

1. แนวคิดปรัชญาการศึกษากลุ่มพัฒนาการ (Progressivism) แนวคิดกลุ่มพัฒนาการนิยม หรือกลุ่มที่เน้นการปฏิบัติ (Pragmatism) ซึ่งชาร์ล แซนเดอร์ เพียซ (Charles Sanders Peirce) เป็นผู้เริ่มต้นแนวคิดนี้ ต่อมา วิลเลียม เจมส์ (William James) และจอห์น ดิวอี้ (John Dewey) ได้เสนอแนวคิดทางปรัชญาการศึกษาตามแนวคิดนี้ว่า สัจภาวะไม่ใช่สิ่งคงที่ ธรรมชาติของสิ่งต่าง ๆ ขึ้นอยู่กับข้อมูลทางประสบการณ์ ไม่ให้ความเชื่อถือแก่สิ่งที่เหนือธรรมชาติ ทฤษฎีความรู้ ความรู้เกิดจากกิริยาสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับสิ่งแวดล้อม มนุษย์เป็นผู้สร้างความรู้ ไม่ใช่อยู่ในฐานะรับทราบความรู้อันมีอยู่แล้ว ความคิดที่ถูกต้องคือ ความคิดที่สามารถนำไปปฏิบัติได้ หรือความคิดใดจะถูกก็ต่อเมื่อมันให้เหตุผลเป็นที่ยอมรับได้หลังจากการทดสอบแล้ว วิธีที่จะรู้ความจริงได้ก็ด้วยอาศัยแบบแก้ปัญหาเชิงวิทยาศาสตร์ คือ รู้จักปัญหา ตั้งสมมติฐาน รวบรวมข้อมูล วิเคราะห์ ทดลอง และสรุปผล (Mcnergency & Herbert, 1998, pp. 145 - 146)

คุณค่าเป็นสิ่งที่สัมผัส คือขึ้นอยู่กับกาลเทศะ บุคคล สังคม คุณค่าไม่ใช่สิ่งที่เกิดจากอำนาจเบี่ยงเบนกำหนดให้มนุษย์กระทำตามแต่เป็นคุณค่าที่สามารถนำไปใช้ให้ได้ผลดี หลังจากการอภิปราย ไตร่ตรองมาแล้ว และเชื่อวิถีทางประชาธิปไตย ธรรมชาติของมนุษย์ มนุษย์ คือผลของการพัฒนาระหว่างตัวเองกับสิ่งแวดล้อม มีพฤติกรรมอย่างชีวภาพทั่ว ๆ ไป ก็มองเห็นได้ หายใจได้ เคลื่อนไหวได้ แต่แตกต่างจากชีวภาพทั่วไปคือ มีลักษณะที่เป็นสังคม (Social Behavior)

การกำหนดเป้าหมายการศึกษา คือ มุ่งพัฒนาบุคคลทางด้านการคิด การอ่าน การพูด การฟัง สุขภาพ คุณธรรม และการมีความคิดสร้างสรรค์ การสร้างมนุษยสัมพันธ์ การสร้างความมั่นคงทางเศรษฐกิจ สร้างความรับผิดชอบในฐานะที่เป็นพลเมือง และเข้าใจแนวทางการเป็นพลเมืองดี ให้บุคคลสามารถประยุกต์ความรู้และทักษะเพื่อชีวิตในสังคมประชาธิปไตย หลักทางการศึกษา ยึดแนวคิดที่ว่า การศึกษาคือชีวิต มิใช่เตรียมตัวเพื่อชีวิต การเรียนการสอนยึดเด็กเป็นศูนย์กลาง บทบาทของผู้เรียนเป็นผู้ปฏิบัติ และมีส่วนร่วมในการปฏิบัติในกิจกรรมกลุ่ม

และการทดลอง ครูเป็นผู้เสนอแนะ ช่วยเหลือ สอนตามแนวทางวิทยาศาสตร์ การเรียนการสอนเป็นวิธีการแก้ปัญหา การสังเกตและการฝึกหัดปฏิบัติการเพื่อสร้างสรรค์ประสบการณ์ ครูมีบทบาทในทางแนะนำไม่ใช่สั่งการ โรงเรียนคือภาพจำลองของสังคมจริง หลักสูตรในโรงเรียนต้องไม่เน้นทักษะในเนื้อหาวิชา หรือจำแนกเนื้อหาวิชา แต่เน้นเนื้อหาที่นำไปสู่การเข้าใจชีวิตและสังคมจริง ๆ ยึดวิถีประชาธิปไตย ให้ความสำคัญแก่ความคิดของทุกคน และให้เสรีภาพทางวิชาการ

2. แนวคิดปรัชญาการศึกษาของกลุ่มอัตถิภาวนิยม (Existentialism)

ปรัชญากลุ่มนี้เชื่อว่า จักรวาลที่มนุษย์เป็นอยู่นี้ไม่มีความแน่นอน นอกจากประสบการณ์ของมนุษย์เท่านั้น โลกและพลังแห่งธรรมชาติที่มีอยู่ไม่ได้มีการจัดเรียงกันไว้อย่างเป็นระเบียบ ดังนั้น ชีวิตมนุษย์ที่มีอยู่จะเป็นตัวของบุคคลนั้น การที่เป็นตัวของบุคคลนั้นเพราะเกิดจากการกระทำของตนเอง สำหรับแนวคิดตามปรัชญากลุ่มนี้จะให้ความสำคัญเกี่ยวกับการเลือกของบุคคลว่า บุคคลสามารถเลือกสิ่งที่ต้องการจะเป็น บางคนยินยอมที่จะให้ผู้อื่นเลือกให้แก่ตนเอง ซึ่งเป็นแนวทางหนึ่งของการเลือก แนวคิดของกลุ่มนี้จะไม่ปฏิเสธเกี่ยวกับจริยธรรม หรือบรรทัดฐานทางสังคม แนวคิดนี้จะกระตุ้นให้บุคคลได้เผชิญความขัดแย้งทางค่านิยมที่แตกต่างกันเพื่อที่จะได้ใส่ใจในสถานการณ์ที่เป็นอยู่อย่างแท้จริงของพวกเขาและเลือกในสิ่งที่ถูกต้องเหมาะสมที่สุดของพวกเขา เพราะเมื่อไม่มีการควบคุม หรือปล่อยให้บุคคลเป็นอิสระนั้นจะทำให้เกิดความรับผิดชอบต่อการกระทำของตนเอง ซึ่งจะทำให้เกิดความคิดที่ให้อิสระแก่ผู้อื่นด้วย (Mcnerney & Herbert, 1998, pp. 140 - 141)

เป้าหมายของการจัดการศึกษาของกลุ่มปรัชญาการศึกษาอัตถิภาวนิยมนี้ มุ่งพัฒนาบุคคลตามสภาพที่แท้จริงซึ่งมีอิสระที่จะเลือกและแสดงความรับผิดชอบต่อการปฏิบัติของเขา บทบาทของผู้เรียน จะพัฒนาทางด้านความเป็นอิสระ การมีวินัยในตนเอง การตั้งเป้าหมาย และการใช้กระบวนการแก้ปัญหา บทบาทของครู จะทำหน้าที่กระตุ้นผู้เรียนให้รู้จักความจริง แสวงหาความรู้ เกี่ยวกับชีวิต การดำรงและแสวงหาเสรีภาพ สำหรับวิธีการจัดการเรียนการสอนนั้น ใช้วิธีการสอนที่มุ่งเน้นการอภิปราย และวิเคราะห์ การทดสอบการแสวงหาของแต่ละบุคคล วิชาที่เน้นทางด้านการละคร ศิลปะ วรรณกรรม สังคมวิทยา และประวัติศาสตร์

3. แนวคิดปรัชญาการศึกษากลุ่มมนุษยนิยม (Humanism)

นักปรัชญาและนักจิตวิทยากลุ่มมนุษยนิยมนี้ ให้ความสนใจเกี่ยวกับการเคารพ เอาใจใส่ และความเมตตา กรุณาแก่เด็กนักเรียน และให้การอบรมสั่งสอนเพื่อเกิดการพัฒนาอย่างเหมาะสมทางด้านศิลปะ พฤติกรรมทางสังคม และกฎทางจริยธรรม โดยที่มีงานเขียนทางด้านปรัชญาของกลุ่มมนุษยนิยมนั้น ได้แก่ งานเขียนของ อิริสมาส (1466 - 1536) มาร์ติน ลูเธอร์ (1483 - 1546) รวมทั้งงานของนักจิตวิทยา ได้แก่ อัลเฟรด แอดเลอร์ (Alfred Adler) คาร์ล โรเจอร์ (Carl Rogers)

พอล กูดแมน (Paul Goodman) และ อับราฮัม มาสโลว์ (Abraham Maslow) ได้เสนองานเขียนทางปรัชญาและจิตวิทยาในด้านความเชื่อเกี่ยวกับธรรมชาติความเป็นอยู่ของมนุษย์ว่า สิ่งที่ทำให้มนุษย์ต่างจากสัตว์นั้น เพราะว่ามีมนุษย์มีอิสระ บุคคลสามารถสร้างตนเอง มีความตั้งใจจริงที่เป็นอิสระ มีการรู้จักตนเองและยอมรับตนเอง และโดยธรรมชาติทางจิตวิทยานั้น จะเห็นว่า มนุษย์มีความสามารถที่จะยอมรับตัวเอง รู้จักศักยภาพของตนเอง สามารถที่จะนำพาตนเองสู่เป้าหมายได้ มีความสัมพันธ์กับผู้อื่น สามารถค้นคว้าหาความหมายของชีวิตได้ (Mcnerney & Herbert, 1998, pp. 136 - 137)

แนวคิดของกลุ่มนี้เชื่อว่า ตามธรรมชาติของมนุษย์ การพัฒนาของมนุษย์นั้น จะพัฒนาทางด้านมโนคติของตนเอง ซึ่งพัฒนาตามระดับอายุของตนเอง โดยเฉพาะอย่างยิ่ง การเคารพตนเอง ความพึงพอใจในระดับที่ต่ำจะเป็นฐานให้เกิดความพึงพอใจในระดับที่สูงขึ้น การเรียนรู้ของมนุษย์นั้นต้องเป็นการเรียนรู้ด้วยการปฏิบัติจริง เกิดจากการทดลอง กลุ่มมนุษยนิยมเชื่อว่า นักเรียนไม่ควรจะได้รับการบีบบังคับให้เกิดการเรียนรู้ แต่ควรจะได้รับการเรียนรู้จากสิ่งที่เขาต้องการเรียนและสิ่งที่ต้องการรู้ กระบวนการเรียนรู้เป็นสิ่งที่สำคัญในการแสวงหาความรู้ ความจริง และทักษะต่างๆ ผู้เรียนสามารถที่จะประเมินตัวเอง และไม่สมควรที่จะได้รับการประเมินจากครูผู้สอน หรือผู้ใหญ่คนอื่น สถานะทางอารมณ์ที่ดีของผู้เรียนจะเป็นส่วนสำคัญในกระบวนการเรียนรู้ สถาบัน การศึกษาจะต้องปราศจากการข่มขู่ และผู้เรียนจะต้องมีความรับผิดชอบและมีความสุขกับการเรียนรู้ด้วยตัวเอง นอกจากนั้น ควรวางเป้าหมายทางการศึกษาเพื่อเติมความเป็นมนุษย์ของผู้เรียนให้เต็มศักยภาพ

การฝึกอบรม

1. ความหมายของการฝึกอบรม หมายถึง การจัดสภาพสิ่งแวดล้อมเพื่อให้เกิดการเรียนรู้ซึ่งเราสามารถทำนายหรือคาดเดาด้วยความเชื่อมั่นภายใต้สถานการณ์หรือเงื่อนไขที่กำหนดไว้ เป้าหมายการฝึกอบรมจะมุ่งเน้นที่การปฏิบัติเพื่อให้เกิดทักษะที่ต้องการ เพื่อให้บุคคลที่ได้รับการฝึกอบรมได้มีสมรรถภาพในการปฏิบัติงานได้สูงกว่าปกติ เป็นแนวทางที่มีประสิทธิภาพที่จะส่งเสริมให้บุคลากรในองค์กรได้พัฒนาสมรรถภาพของตนเอง (Posner, 1992, p. 73) การฝึกอบรมเป็นวิธีการที่จะเพิ่มคุณภาพในการทำงานของบุคลากรหรือเป็นการเตรียมบุคลากรให้พร้อมที่จะปฏิบัติงานตามหน้าที่กำหนดให้ ดังนั้น การฝึกอบรมจึงเป็นการจัดการศึกษาให้แก่คนกลุ่มหนึ่งในองค์กรหรือหน่วยงาน โดยจัดการศึกษาให้กับคณะของบุคลากรภายใต้ข้อกำหนดหรือเงื่อนไขที่ต้องการให้เกิดขึ้น ไม่จัดให้กว้างขวางเหมือนกับการจัดการศึกษาในโรงเรียนทั่วไป นอกจากนั้น การฝึกอบรมยังมีจุดมุ่งหมายเพื่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงและเกิดการพัฒนาซึ่งเกิดจากการเรียนรู้ทั้งทางด้านความรู้ ความเข้าใจ ในสิ่งที่ได้รับจากการฝึกอบรม

การพัฒนาทักษะและพัฒนาเจตคติ ความรู้สึกรับผิดชอบ การมีส่วนร่วมต่อการปฏิบัติงาน ในเรื่อง เฉพาะ หรือได้กำหนดไว้ตามวัตถุประสงค์ของการฝึกอบรม (อมร รักษาสัตย์ และโสรัจ สุจริตกุล, 2524, หน้า 293)

การฝึกอบรมเป็นวิธีการที่จะช่วยให้เกิดการเสริมสร้างสมรรถนะของบุคคลในการปฏิบัติงาน ซึ่งเมื่อความสามารถของบุคคลในการปฏิบัติงานนั้นถูกจำกัดทางด้านความรู้ หรือทักษะ ทำให้เกิดความรู้สึกรู้สึกที่ต้องการการเสริมสร้าง เชื่อมต่อช่องว่างของการปฏิบัติงานที่เกิดจากการขาดความรู้ หรือทักษะดังกล่าว (Silberman, 1998, pp. 1) นอกจากนั้น รอทเวลล์ (Rothwell, 1996, p. 26) ได้เสนอว่า การฝึกอบรมเป็นการจัดกิจกรรมที่มุ่งเน้นทางการจำแนก แยกแยะ การสร้างตัวตน การประกัน การทำให้มั่นใจ การพัฒนา การปรับปรุง โดยผ่านกระบวนการเรียนรู้ และมีสมรรถภาพตามที่ต้องการให้บุคคลพึงมีในการปฏิบัติงาน ดังนั้น การฝึกอบรมจึงเป็นสิ่งที่มุ่งพัฒนาให้มีการปฏิบัติงานที่มีประสิทธิภาพยิ่งขึ้น ซึ่งขึ้นอยู่กับสิ่งที่ต้องการรู้หรือสิ่งที่ต้องการให้เพิ่มสมรรถภาพนั่นเอง และเป็นความพยายามอย่างเป็นระบบและมีความสัมพันธ์กันที่จะถ่ายทอดความรู้ หรือทักษะจากบุคคลหนึ่งผู้ซึ่งมีความรู้หรือมีความสามารถในการถ่ายทอดสู่อีกบุคคลหนึ่งที่ไม่มีความรู้หรือทักษะนั้น ๆ (Pont, 1995, p. 7)

สรุปได้ว่า การฝึกอบรม หมายถึง กระบวนการที่สำคัญอย่างยิ่งที่จะช่วยพัฒนา หรือฝึกฝนให้บุคลากรในองค์กรให้มีความรู้ ความสามารถ ทักษะ หรือความชำนาญ เกิด ประสิทธิภาพที่เหมาะสมกับภาระงานที่ได้รับ รวมถึงการก่อให้เกิดเจตคติที่ดีต่อการปฏิบัติงานอัน จะส่งผลให้บุคลากรแต่ละคนในองค์กรมีความสามารถเฉพาะตัวสูงขึ้น มีประสิทธิภาพในการทำงานร่วมกันกับผู้อื่นได้ดี ซึ่งจะทำให้องค์กรมีประสิทธิภาพและประสิทธิผลดียิ่งขึ้น

วัตถุประสงค์ของการฝึกอบรม การฝึกอบรมเป็นเสริมสร้างสมรรถภาพของบุคลากรใน องค์กร เพื่อให้สามารถปฏิบัติงานได้ดีขึ้นหลังจากที่เข้ารับการฝึกอบรมแล้ว สภาพของความ ต้องการจำเป็นที่จะต้องให้บุคลากรได้รับการพัฒนาสมรรถภาพด้วยการฝึกอบรมนั้นมีแนวโน้มมา จากสาเหตุ 4 ประการ (Rothwell, 1996, pp. 12 - 18) คือ

แนวโน้มที่ 1 ได้แก่ การรักษาสภาพหรือจังหวะของการทำงานที่เกิดจากการ เปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็วของสิ่งแวดล้อมภายนอก ซึ่งทุกสิ่งไม่สามารถรอช้า ไม่สามารถยืดหยุ่น ในการจัดการกับการเปลี่ยนแปลงที่รวดเร็วได้ ขึ้นอยู่กับความสามารถขององค์กรที่จะตอบสนอง อย่างรวดเร็วนี้ได้

แนวโน้มที่ 2 ได้แก่ การสร้างบรรยากาศสิ่งแวดล้อมแห่งการทำงานที่มีประสิทธิภาพ สูงสุด เป็นความคาดหวังสูงสุดขององค์กรที่ต้องการให้ได้ผลงานที่มีประสิทธิภาพสูงสุด บุคลากร ได้รับการเสริมสร้างการคืนพลังใจ (Empowerment) ในการทำงาน

แนวโน้มที่ 3 ได้แก่ การจัดกิจกรรมภายในองค์กรด้วยแนวทางแห่งนวัตกรรมใหม่ สร้างทีมงานให้แข็งแกร่ง สร้างมุมมอง หรือวิสัยทัศน์ของบุคลากรในองค์กรให้กว้างขึ้น สร้างทักษะทางการเรียนรู้ การมีส่วนร่วม การจัดการองค์กร และความมีหุ้นส่วน สร้างความรู้สึกลดอค้ยให้กับบุคลากร และสร้างบุคลากรเป็นบุคคลแห่งคุณภาพ

แนวโน้มที่ 4 ได้แก่ การปรับปรุงสมรรถภาพของบุคลากรให้เหมาะสมกับสภาพที่แท้จริง เป็นการเสริมสร้างเพื่อเพิ่มผลผลิต กำไร และปรับปรุงด้านการสื่อสารบุคคลให้มีบทบาทด้วยการเริ่มต้นในการพัฒนาตนเอง

ดังนั้น วัตถุประสงค์ของการฝึกอบรมโดยทั่วไปนั้นมีจุดมุ่งหมายเพื่อ

1. เพิ่มพูนความรู้ (Knowledge) เพื่อส่งเสริมหรือสร้างเสริมทางปัญญาให้แก่บุคลากรเกี่ยวกับ ระเบียบ กฎเกณฑ์ ข้อบังคับ หน้าที่รับผิดชอบ การบริหารงาน ฯลฯ ซึ่งเป็นการเพิ่มพูนความรู้ และสามารถขยายไปถึงการเพิ่มขีดความสามารถในการนำไปใช้ปรับในสถานการณ์จริงด้วย
2. พัฒนาทักษะ (Skill) เป็นการพัฒนาทักษะ ความชำนาญ การแก้ไขสถานการณ์เฉพาะหน้า การเพิ่มความมั่นใจในการตัดสินใจ ทำให้สามารถปฏิบัติได้อย่างถูกต้องมีประสิทธิภาพและถูกต้องโดยใช้เวลาที่น้อยลง
3. เปลี่ยนแปลงเจตคติ (Attitude) ทำให้มีขวัญและกำลังใจที่ดีในการทำงานสามารถทำงานของตนด้วยความยินดีและพอใจ สามารถทำงานร่วมกับผู้อื่นอย่างมีความสุข สร้างแรงจูงใจในการทำงาน เพื่อให้เกิดการใช้ความสามารถในการปฏิบัติงานอย่างเต็มศักยภาพ

ปัจจัยที่มีอิทธิพลต่อความสำเร็จของการฝึกอบรม ความสำเร็จและประสิทธิผลของโครงการฝึกอบรม ขึ้นอยู่กับปัจจัยหลายประการดังต่อไปนี้ (Mcgehee & Thayer, 1961, pp. 35 - 46)

1. องค์กรจะต้องยึดหลักว่า การฝึกอบรมเป็นหนทาง (Mean) ที่จะช่วยนำไปสู่เป้าหมาย (End)
2. ฝ่ายบริหารขององค์กรจะต้องเป็นผู้รับผิดชอบในการจัดการโครงการฝึกอบรม ถึงแม้ว่าบุคลากรในองค์กรจะสามารถเรียนรู้งานได้เองจากการได้ปฏิบัติงานจริง แต่ประสิทธิภาพของการเรียนรู้ไม่ดีเท่ากับการจัดการอบรมอย่างมีระบบ
3. ฝ่ายบริหารองค์กรจะต้องมีความรู้และทักษะเกี่ยวกับการพัฒนาและการจัดการโครงการฝึกอบรม ถ้าหากไม่ผู้ใดที่มีความรู้ดังกล่าวองค์กรก็ควรที่จะจ้างผู้ที่มีความสามารถในการจัดการฝึกอบรมได้

4. บรรยากาศในองค์กรควรจะมีลักษณะที่ส่งเสริมและสนับสนุนการฝึกอบรมให้ การยอมรับและให้ความสำคัญต่อประโยชน์ของการฝึกอบรม ฝ่ายบริหารจะต้องจัดโครงสร้างและ ระบบขององค์กรเพื่อให้บุคลากรรู้สึกว่าการอบรมมีความหมายต่อความก้าวหน้าในอาชีพ การงาน

กล่าวโดยสรุปได้ว่า ปัจจัยที่ช่วยสนับสนุนความสำเร็จของการฝึกอบรมทั้งหมดนั้นล้วน แต่มีความสัมพันธ์กัน ซึ่งฝ่ายบริหารจะต้องให้ความสำคัญและมีความมุ่งมั่นต่อ การสนับสนุนงานฝึกอบรม ฝ่ายบริหารขององค์กรสามารถใช้การฝึกอบรม เป็นเครื่องมือใน การเพิ่มพูนคุณภาพของบุคลากรได้เป็นอย่างดีหากมีการจัดฝึกอบรมอย่างเป็นระบบและสอดคล้อง กับเป้าหมายขององค์กร

ประเภทของการฝึกอบรม การฝึกอบรมมีหลายชนิด นอกจากการฝึกอบรมเพื่อเพิ่ม ความรู้และทักษะเฉพาะเรื่องให้กับบุคลากรแล้ว ยังมีการอบรมในลักษณะอื่นๆ เช่น การอบรมเพื่อ ฟื้นฟูความรู้ใหม่ (Refresher Training) หรือการฝึกอบรมในลักษณะที่เป็นการศึกษาต่อเนื่อง (Continuing Education) ซึ่งรูปแบบของการอบรมจะแตกต่างกันไปตามความจำเป็นและลักษณะ ของงานซึ่งหากจะกล่าวอย่างกว้างๆ แล้ว อาจแบ่งการฝึกอบรมออกเป็น 2 ประเภทคือ การฝึกอบรมที่เป็นทางการ (Formal Training) และการฝึกอบรมอย่างไม่เป็นทางการ (Informal Training) อย่างไรก็ตาม จงกลณี ชุตินาเทวินทร์ (2542, หน้า 10 - 11) และ ทวีป อภิสิทธิ์ (2536, หน้า 16 - 17) มีความเห็นสอดคล้องกันว่า ประเภทของการฝึกอบรมสามารถแบ่งออกเป็น 4 ประเภท คือ

1. การฝึกอบรมก่อนประจำการ (Pre - Entry Training) เป็นการฝึกอบรมให้กับผู้เข้า งานใหม่ หรือเพิ่งจะเริ่มโครงการใหม่ โดยทั่วไปผู้เข้าอบรมมักจะอยู่ในระยะทดลองงาน ซึ่ง เนื้อหาของการอบรมจะเน้นในเรื่องของการกิจแรกเริ่ม และภารกิจทั่วไปขององค์กร เนื้อหา โดยทั่วไปจะมีลักษณะผสมผสาน คือมีทั้งการฝึกอบรมในห้อง และการฝึกภาคสนาม ปกติจะมี ช่วงเวลาที่ไม่ยาวนานนัก ตั้งแต่ 2 - 3 วัน หรือบางกรณีอาจจะใช้เวลาเป็นเดือน

2. การฝึกอบรมระหว่างประจำการ (In - Service Training) เป็นการฝึกอบรมในช่วงที่ เข้าทำงานแล้ว หรือผ่านระยะการทดลองแล้ว การฝึกอบรมจะจัดให้เป็นระยะ ๆ ให้กับระดับของ บุคลากรที่แตกต่างกัน มีทั้งในเรื่องของการบริหารทั่วไป การอบรม การจัดการ การอบรมเฉพาะเจ้าหน้าที่ หรือการอบรมเฉพาะเรื่อง ซึ่งระยะเวลายืดหยุ่นได้ตามความต้องการ ส่วนใหญ่จะใช้เวลาไม่นาน ประมาณ 1 - 3 สัปดาห์

3. การฝึกอบรมในโครงการ (Project Related Training) เป็นการอบรมที่จัดให้เจ้าหน้าที่ปฏิบัติงานในโครงการ อาทิเช่น โครงการที่ได้รับทุนอุดหนุนจากต่างประเทศ ซึ่งมีระยะเวลาไม่นานนัก เป็นการอบรมเฉพาะเรื่อง หรือเฉพาะประเภทของบุคลากร มีทั้งการอบรมทางด้านเทคนิคและการอบรมในเชิงจัดการ จัดอบรมโดยผู้ให้ทุน ปกติจะระยะสั้น คือ 1-3 เดือน หรือขึ้นอยู่กับความจำเป็นของโครงการ

4. การฝึกอบรมเพื่อพัฒนาตนเอง (Self-Development Training) มีความหมายกว้างและครอบคลุม เช่น กรณีบุคคลที่ทำงานมานานและความรู้เริ่มตื้นตัน เริ่มจะไม่ทันกับข้อมูลหรือวิทยาการสมัยใหม่ ทำให้เกิดความคิดที่จะพัฒนาตนเองซึ่งอาจจะเป็นการอบรมเพื่อฟื้นฟูความรู้ใหม่ ซึ่งส่วนใหญ่เป็นการอบรมเต็มเวลาหรือบางส่วนของเวลา โดยหน่วยงานต้นสังกัดจะให้การอนุมัติและสนับสนุนด้านการเงิน ซึ่งส่วนใหญ่จะเป็นการออกไปอบรมนอกสถานที่ ระยะเวลาจะขึ้นอยู่กับคุณสมบัติที่หน่วยงานต้องการจะพัฒนา มีทั้งระยะสั้นและระยะยาว หรือบางคนอาจจะลาศึกษาต่อ ซึ่งการศึกษาต่อก็คือ การฝึกอบรมอย่างเป็นทางการเช่นกัน

สรุปได้ว่า ประเภทของการฝึกอบรมนั้นสามารถแยกออกเป็น การฝึกอบรมก่อนประจำการ ระหว่างประจำการ การฝึกอบรมในโครงการ และการฝึกอบรมเพื่อพัฒนาตนเองซึ่งมีจุดมุ่งหมายของการอบรมที่แตกต่างกันตามความต้องการขององค์กรเพื่อพัฒนาสมรรถภาพของบุคลากรในองค์กร

รูปแบบการฝึกอบรม

เวลลา (Vella, 1995, pp. 10 - 14) ได้เสนอแนะแนวทางในวางแผนเพื่อจัดการฝึกอบรมให้ความรู้แก่บุคลากรในองค์กรทั่วไปได้เกิดการเรียนรู้ตลอดชีวิต และเป็นองค์กรแห่งการเรียนรู้ ไว้เป็น 7 ขั้นตอน

1. ผู้อบรมหรือเป้าหมายคือใคร (Who) เป็นการตอบคำถามเพื่อให้ทราบว่าผู้มีส่วนร่วมในการฝึกอบรมเป็นใคร จำนวน และความคาดหวังทั้งหมดเท่าใด
2. เหตุผลของการฝึกอบรม (Why) เป็นการแสวงหาคำตอบเพื่อเปิดเผยสถานการณ์วิเคราะห์ความต้องการ จำเป็นในการฝึกอบรม
3. เวลาในการจัดการฝึกอบรม (When) ช่วงระยะเวลาที่เหมาะสมสำหรับการฝึกอบรมนั้นควรเป็นอย่างไร ควรจัดเมื่อใด ตอนไหน ระยะเวลาเท่าใด
4. สถานที่จัดการฝึกอบรม (Where) เป็นการบอกให้ทราบว่า สถานที่จัดควรเป็นที่ไหน ใช้ห้องประชุมหรือห้องเรียน ในการจัดฝึกอบรมที่ไหน ถึงจะเหมาะสมกับการฝึกอบรม

5. เนื้อหาของหลักสูตรเน้นอะไร (What) เนื้อหาเน้นหนักทางด้านใดในการฝึกอบรม ได้แก่ ทักษะ ความรู้ หรือ เจตคติ ต่อสิ่งที่ต้องการคาดหวังไว้

6. สิ่งที่ต้องการหวังเพื่ออะไร (What for) เมื่อเสร็จสิ้นการฝึกอบรมแล้วต้องการให้ผู้เข้ารับการอบรมได้เกิดการพัฒนาอะไร ได้รับการประเมินผลอะไร

7. โครงสร้างของการฝึกอบรมเป็นอย่างไร (How) โครงสร้างของโปรแกรม ภาระงาน การเรียนรู้ และวัสดุอุปกรณ์ที่จำเป็นต้องใช้ ซึ่งสามารถแยกออกเป็น 5 ส่วนด้วยกัน คือ การเตรียมการ การแนะนำ แนวคิดและทฤษฎี การฝึกปฏิบัติ และส่วนของการปิด

ส่วนการออกแบบที่ให้การฝึกอบรมเป็นการฝึกปฏิบัติการ โดยเน้นผู้เข้ารับการฝึกอบรมเป็นสำคัญ เปิดโอกาสให้ผู้เข้ารับการฝึกอบรมได้เสนอความคิดสร้างสรรค์ ให้เกิดการพัฒนาการตามขั้นตอน ซึ่งซิลเบอร์แมน (Silberman, 1998, pp. 15 - 16) ได้เสนอรูปแบบไว้ดังนี้

1. ประเมินความต้องการจำเป็นในการฝึกอบรมและผู้เข้ารับการฝึกอบรม (Assess the Need for Training and the Participants) เป็นการตัดสินใจถึงความจำเป็นของผู้เข้ารับการอบรม ซึ่งจะได้รับผลตอบแทน เป็นการประเมินในช่วงเริ่มต้นของโปรแกรม ซึ่งจะช่วยให้สามารถช่วยในการวางแผน การออกแบบ และการปรับปรุงโปรแกรมได้ดี

2. ตั้งเป้าหมายการเรียนรู้ทั่วไป (Set General Learning Goals) วิเคราะห์และแยกแยะสมรรถภาพการเรียนรู้ของผู้เข้ารับการฝึกอบรมที่เป็นเป้าหมาย อธิบายความต้องการทางด้านการสร้างความตระหนักทางด้านเจตคติ ความรู้ความเข้าใจ และการสร้างพฤติกรรมใหม่ การแก้ปัญหาในชีวิตจริง และการนำไปใช้ในหน้าที่การงาน

3. ตั้งจุดประสงค์การเรียนรู้ (Specify Objectives) เจาะจงลึกลงไปถึงชนิดของการเรียนรู้ที่ต้องการให้ผู้เข้ารับการฝึกอบรมเกิดประสบการณ์ จุดประสงค์จะช่วยเป็นเครื่องมือสำหรับการจัดการ การตรวจสอบ และการประเมินผลการฝึกอบรม

4. ออกแบบกิจกรรมการเรียนรู้ (Design Training Activities) เป็นการออกแบบกิจกรรมการเรียนรู้ตามจุดประสงค์ที่ตั้งไว้ ซึ่งจะต้องสร้างโครงร่าง ทั้งวิธีการและรูปแบบของกิจกรรมที่จำเป็นต่อจุดประสงค์ในโปรแกรมการฝึกอบรม

5. เรียงลำดับความเหมาะสมของกิจกรรมการฝึกอบรม (Sequence Training Activities) ตัดสินว่ากิจกรรมใดควรเริ่มต้น หรืออยู่ตอนสิ้นสุดโปรแกรมปรับกิจกรรมเพื่อให้แผนการที่วางไว้คล้องตัวมากขึ้น

6. เริ่มปฏิบัติการตามแผนการรายละเอียดทั้งหมด (Start Detail Planing) กำหนดวิธีการปฏิบัติกิจกรรมแต่ละขั้นตอน กำหนดเวลา ข้อนแนะนำหรือข้อเสนอแนะ จุดสำคัญและการสอน วัสดุ สถานที่ และวิธีการจบการฝึกอบรม

7. ทบทวนรายละเอียดเกี่ยวกับการออกแบบ (Revise Design Details) ปฏิบัติตามแผนการที่วางไว้และทบทวนประสบการณ์ของผู้เข้าฝึกอบรม ต้องปรับปรุงหรือติดตามงานหรือขั้นตอนใดบ้าง ดัดสิ่งที่ไม่มีความสำคัญ ปฏิบัติไม่ได้ หรือบกพร่อง

8. ประเมินผลโปรแกรมการฝึกอบรม (Evaluate the Total Result) ตรวจสอบแผนการว่า ได้มีคุณสมบัติที่เหมาะสมกับการฝึกอบรมแล้ว ออกแบบให้เหมาะสมกับการเรียนรู้เพื่อให้ผลลัพธ์ที่ดียิ่งขึ้น

สรุปได้ว่า รูปแบบการฝึกอบรมในแต่ละแนวคิด จากกระบวนการการฝึกอบรมที่เหมือนกันอยู่ 3 ขั้นตอนคือ ขั้นตอนแรกเป็นกิจกรรมก่อนการปฏิบัติการฝึกอบรม (Pre-Implementation) ซึ่งครอบคลุมถึงกิจกรรมทุกกิจกรรมที่ต้องเตรียมเอาไว้ล่วงหน้าก่อนที่จะดำเนินการฝึกอบรม เช่น การประเมินความจำเป็น การวิเคราะห์งาน การออกแบบหลักสูตร การเตรียมการเพื่อทดลองฝึกอบรม ขั้นตอนที่สองเป็นกิจกรรมระหว่างการฝึกอบรม (During Implementation) รวมไปถึงกิจกรรมทางด้านวิชาการ เทคนิคการฝึกอบรม การจัดบันทึกเอกสาร และขั้นตอนสุดท้ายเป็นกิจกรรมหลังการฝึกอบรม (Post - Implementation) ครอบคลุมขั้นตอนที่จำเป็น ได้แก่ การจัดทำรายงานหลังการอบรมสิ้นสุด การติดตามผลภายหลังการอบรมและการทบทวนเพื่อการปรับปรุงและการวิจัยเพื่อสร้างนวัตกรรมในวงการฝึกอบรม

หลักการฝึกอบรม

เลวิน (Lewin, 1951, n.d. cited in Vella, 1995, pp. 21 - 27) ได้เสนอหลักของการเรียนรู้ที่จำเป็นสำหรับการฝึกอบรมไว้เป็น 12 ข้อ ดังต่อไปนี้

1. การเรียนรู้ที่มีประสิทธิภาพ จะต้องส่งผลต่อผู้เรียนทางด้านความรู้ เจตคติ ค่านิยม การรับรู้ และรูปแบบของพฤติกรรม ซึ่งเกี่ยวข้องกับคุณลักษณะการเรียนรู้คือความรู้ เจตคติ และทักษะทางกาย
2. บุคคลควรจะต้องมีความเชื่อมั่นในความรู้ที่ค้นพบด้วยตนเองมากกว่าความรู้ที่เสนอโดยผู้อื่น
3. การเรียนรู้จะได้ผลหากเป็นการเรียนรู้ด้วยการปฏิบัติมากกว่าเป็นผู้รับ
4. การเรียนรู้ในลักษณะองค์รวมจะทำให้เกิดการเรียนรู้ได้มากกว่าการเรียนรู้ด้วยการแยกส่วน
5. การเปลี่ยนแปลงความคิด เจตคติ และรูปแบบของพฤติกรรมของบุคคลนั้น จำเป็นจะต้องอาศัยข้อมูลและปัจจัยอื่น ๆ ประกอบ
6. การสร้างองค์ความรู้นั้นจำเป็นต้องอาศัยประสบการณ์ที่หลากหลายมากกว่าประสบการณ์เพียงครั้งเดียว

7. พฤติกรรมของบุคคลจะเปลี่ยนแปลงเพียงชั่วคราวเท่านั้น ถ้าหากความคิดและเจตคติเกี่ยวกับสิ่งนั้นยังไม่ได้รับการเปลี่ยนแปลง

8. การรับรู้ของบุคคลและสิ่งแวดล้อมทางสังคมควรจะได้รับการเปลี่ยนแปลงก่อนที่จะเปลี่ยนแปลงความคิด เจตคติ และพฤติกรรมของบุคคล

9. การส่งเสริม สนับสนุน การยอมรับ และการเอาใจใส่ทางด้านสิ่งแวดล้อมทางสังคมเป็นปัจจัยที่ทำให้บุคคลมีอิสระที่จะเลือกรับ หรือเกิดการเปลี่ยนแปลงทางพฤติกรรม เจตคติ และความคิด

10. การเปลี่ยนแปลงของบุคคลทางด้านพฤติกรรม เจตคติ และความคิดและเป็นอย่างอื่น ถ้าหากบุคคลได้รับการเปลี่ยนแปลงทางด้านสิ่งแวดล้อมทางบุคคลและสังคม

11. การเปลี่ยนแปลงความคิด เจตคติ และพฤติกรรมของบุคคลจะทำได้ง่ายเมื่อบุคคลยอมรับการเป็นสมาชิกในกลุ่ม การอภิปรายและการแสดงความคิดเห็นด้วยการโต้แย้ง หรือเห็นด้วยที่เกิดขึ้นในกลุ่มจะช่วยทำให้เกิดพันธะ ความผูกพัน การกระตุ้นให้เกิดการเปลี่ยนแปลงทั้งภายในบุคคลและภายในกลุ่ม

12. บุคคลจะยอมรับระบบความคิดใหม่ เจตคติ และรูปแบบพฤติกรรมก็เมื่อบุคคลยอมรับการเป็นสมาชิกใหม่ของกลุ่ม ซึ่งกลุ่มใหม่นี้จะสร้างการยอมรับ การให้ความหมาย และให้ความคาดหวังกับพฤติกรรมที่เหมาะสมและให้ความช่วยเหลือในการเรียนรู้ บุคคลจะเป็นส่วนหนึ่งของสังคมโดยการยอมรับโดยบรรทัดฐานทางสังคมของกลุ่มที่ตนเองสังกัด

นอกจากนั้น เวลลา (Vella, 1994, pp. 3 - 22) ได้เสนอหลักการพื้นฐานในการจัดการฝึกอบรมเพื่อให้ผู้ใหญ่เรียนรู้ได้ด้นนั้นมีทั้งหมด 12 คือ

1. วิเคราะห์ความต้องการจำเป็น (Need Assessment)
2. สร้างบรรยากาศแห่งความปลอดภัย (Safety) ซึ่งได้แก่
 - 2.1 ความไว้วางใจในสมรรถภาพของโปรแกรมและผู้ฝึกอบรม
 - 2.2 ความเชื่อมั่นในความเป็นไปได้ของวัตถุประสงค์ของการเรียนรู้
 - 2.3 การยินยอมให้ผู้เข้ารับการฝึกอบรมได้มีโอกาสแสดงความคิดเห็น
 - 2.4 ความเชื่อมั่นในผลลัพธ์ของกิจกรรมการเรียนรู้ที่ง่าย ชัดเจน และมีความสัมพันธ์กับงานที่ทำ
 - 2.5 เชื่อมั่นในสิ่งแวดล้อมที่เหมาะสม
3. มิตรสัมพันธ์ที่ดีระหว่างผู้ฝึกอบรมกับผู้เรียนทางด้านการเรียนรู้และการพัฒนาบุคคลด้วยวิธีการแสวงหาและความกระตือรือร้น

4. ให้ความสนใจอย่างระมัดระวังต่อการจัดลำดับของเนื้อหาเพื่อการเรียนรู้และการเสริมแรงที่เหมาะสม ทั้งโปรแกรมการเรียนรู้ทางด้านความรู้ ทักษะ และเจตคติ รวมทั้งการเสริมแรงเพื่อให้เกิดการกระทำซ้ำทางด้านความรู้ ความจริง ทักษะ และเจตคติ อย่างหลากหลาย มีความสัมพันธ์กัน และมีความน่าสนใจ

5. สร้างการปฏิบัติการและมีผลสะท้อนกลับ (Praxis) ที่รวมอยู่ด้วยกันภายในเป็นการเรียนรู้ด้วยการกระทำ (Learning by Doing) เพื่อให้เกิดความรู้ ทักษะ และเจตคติ ให้เกิดการเรียนรู้ด้วยกระบวนการ ได้แก่ การกระทำ การสะท้อนกลับ การตัดสินใจ การเปลี่ยนแปลง และการปฏิบัติสิ่งใหม่

6. การยอมรับผู้เรียนในฐานะสิ่งที่ต้องเรียนรู้ หมายถึง การเรียนรู้ซึ่งกันและกัน ให้เกิดการตัดสินใจ ยึดผู้เข้ารับการฝึกอบรมเป็นสำคัญ วิทยากรเป็นผู้อำนวยความสะดวก

7. ยึดมั่นการพัฒนาให้เกิดการเรียนรู้ทางด้านความรู้หรือความคิด เจตคติ หรือความรู้สึกรู้สึกและทักษะต่าง ๆ หรือการกระทำ

8. สร้างการเรียนรู้อย่างฉับพลัน ให้เกิดประโยชน์ทั้งทางด้านความรู้ เจตคติและทักษะ

9. สร้างบทบาทที่ชัดเจน (Clear Roles) และบทบาทของการพัฒนา ทั้งทางด้าน การสื่อสาร ระหว่างผู้เข้ารับการอบรมกับวิทยากร

10. การเรียนรู้ร่วมกันด้วยการทำงานเป็นกลุ่ม (Teamwork) โดยจัดให้เป็นกลุ่มที่เล็ก จำนวนหลายกลุ่มเพื่อให้เกิดการช่วยเหลือซึ่งกันและกัน เกิดความรู้สึกลดอคติเป็นลักษณะเพื่อนช่วยเหลือเพื่อน

11. การผูกพันระหว่างผู้เรียนกับสิ่งที่ได้เรียน (Engagement) ทั้งภาระการเรียนรู้ ทำให้ผู้เข้ารับการอบรมมีความผูกพัน

12. สามารถประเมินและตรวจสอบได้ (Accountability) เป็นการสร้างความชัดเจนว่าสิ่งที่จัดให้เกิดการเรียนรู้ สิ่งที่ดีควรได้รับการสร้างให้เกิดการเรียนรู้ ทักษะที่ได้รับการพัฒนาและอื่น ๆ

การประเมินผลการฝึกอบรม

การประเมินผลฝึกอบรมมีจุดประสงค์เพื่อตรวจสอบว่าการฝึกอบรมนั้นบรรลุผลตามวัตถุประสงค์ที่กำหนดไว้ ค้นหาจุดดี หรือจุดบกพร่อง ตรวจสอบความคุ้มค่าของโครงการฝึกอบรม วินิจฉัยว่าผู้รับการอบรมได้รับประโยชน์มากสูงสุดหรือน้อยสุด และเป็นการรวบรวมข้อมูล ซึ่งจะช่วยในการติดตามการฝึกอบรมในอนาคต ในการประเมินผลโครงการฝึกอบรมนั้น เกริกแพทริก (Kirkpatrick, 1987 อ้างถึงใน ชูชัย สมิตธิไกร, 2540, หน้า 207 – 221) ได้เสนอเกณฑ์ (Criteria) ไว้ 4 ประเภท ได้แก่

1. ปฏิบัติการ เป็นการประเมินความรู้สึกของผู้เข้ารับการฝึกอบรมที่มีต่อโครงการฝึกอบรม เพื่อวัดว่า ผู้เข้าอบรมชอบหรือไม่ชอบกิจกรรมการฝึกอบรมนั้น โดยอาจครอบคลุมทั้งด้านเนื้อหา วิทยากร วิธีการอบรม เอกสารประกอบการฝึกอบรม และภาพแวดล้อมต่าง ๆ ของการฝึกอบรม ซึ่งจะต้องกำหนดสิ่งที่ต้องการประเมินไว้ ตั้งแต่ในขั้นการออกแบบโครงการฝึกอบรม และนำสิ่งที่ต้องการประเมินบรรจุลงในแบบประเมินผล

2. การเรียนรู้ เป็นเกณฑ์ที่บ่งชี้ว่า ผู้เข้ารับการอบรมมีความรู้ซึ่งเป็นการวัดความรู้เกี่ยวกับข้อเท็จจริง หลักการ วิธีการและกระบวนการทำงาน มีทักษะซึ่งเป็นการตรวจสอบว่าผู้เรียนมีการพัฒนาทักษะเพิ่มขึ้นหรือไม่ โดยการให้ผู้เรียนได้แสดงหรือกระทำทักษะนั้นออกมา โดยผู้ฝึกอบรมจะคอยสังเกตและให้คะแนน หรือประเมินทัศนคติเปลี่ยนแปลงไปในทางที่ดีขึ้นกว่าเดิมหรือไม่

3. พฤติกรรม เป็นการประเมินว่าพฤติกรรมการทำงานของผู้เข้ารับการอบรม มีการเปลี่ยนแปลงไปในทางที่ดีขึ้นหรือไม่ ภายหลังจากการฝึกอบรม ซึ่งสามารถทำการประเมินอย่างเป็นระบบทั้งก่อนและหลังการฝึกอบรม ควรเก็บข้อมูลจากกลุ่มต่างๆ ที่เกี่ยวข้องมีการวิเคราะห์ทางสถิติ และควรมีกกลุ่มที่ไม่ได้ผ่านการฝึกอบรมเพื่อเปรียบเทียบ

4. ผลลัพธ์ เป็นการประเมินผลการฝึกอบรมที่มีต่อการดำเนินการขององค์กรเพื่อตรวจสอบว่า การฝึกอบรมก่อให้เกิดผลกระทบใดๆ ต่อการดำเนินการขององค์กร เพื่อตรวจสอบว่าทักษะหรือความรู้ใดที่อยู่ในหลักสูตรมีผลด้านบวกต่อองค์กรมากที่สุด เพื่อตรวจสอบว่าผลกระทบหนึ่ง ๆ ได้เกิดขึ้นในหลาย ๆ ส่วนหรือเพียงบางส่วนขององค์กร

การเรียนรู้แบบการวิจัยเชิงปฏิบัติการ

การวิจัยครั้งนี้ เป็นการพัฒนาหลักสูตรฝึกอบรมคุณธรรมและจริยธรรมสำหรับนักเรียนระดับชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 3 กรณีศึกษาโรงเรียนมกุฏเมืองราชวิทยาลัย จังหวัดระยอง ผู้วิจัยพิจารณาเลือกรูปแบบแนวทางการเรียนรู้การแก้ปัญหาแบบการวิจัยเชิงปฏิบัติการมาประยุกต์ใช้ในการจัดการเรียนการสอนระหว่างการฝึกอบรม เพื่อให้ผู้เข้ารับการฝึกอบรมคุณธรรมและจริยธรรมมีความสามารถที่จะคิดวิเคราะห์ รู้จักการทำงานด้วยกระบวนการกลุ่ม ซึ่งสามารถสรุปการเรียนรู้แบบการวิจัยเชิงปฏิบัติการดังต่อไปนี้

ความหมายของการวิจัยเชิงปฏิบัติการ (Action Research)

การวิจัยเชิงปฏิบัติการ (Action Research) เป็นประเภทของการวิจัยที่ถูกแบ่งตามลักษณะของการนำผลของการวิจัยไปใช้ และได้มีผู้ให้ความหมายของการวิจัยเชิงปฏิบัติการ (Action Research) ไว้ดังต่อไปนี้

การวิจัยเชิงปฏิบัติการ (Action Research) หมายถึง การแสวงหาวิธีการแก้ปัญหา การศึกษาที่เกิดขึ้นจากการปฏิบัติจริง มีลักษณะการดำเนินการเป็นบันไดเวียน (Spiral) และสามารถดำเนินการวิจัยได้หลายระดับ ทั้งในระดับจุลภาคไปจนถึงระดับมหภาค กลุ่มผู้ร่วมงาน การวิจัยเป็นกลุ่มที่มีส่วนร่วมในการรับผิดชอบในระดับท้องถิ่น เป็นการทำเพื่อแก้ปัญหาใน สถานการณ์เฉพาะ ซึ่งผลการวิจัยอาจจะนำไปใช้กับสถานการณ์อื่น ๆ ไม่ได้ ซึ่งเป็นการวิจัยที่ไม่มีการควบคุมตัวแปร และผู้วิจัยเป็นผู้นำผลวิจัยไปใช้ เช่น การทดลองให้นักศึกษาไปค้นคว้าแล้ว สอนกันเองในวิชาการวิจัยเบื้องต้น การแก้ปัญหาเรื่องเรียน และปัญหานักเรียนเดินขบวน (วีรยา ภัทรอาชาชัย, 2539, หน้า 70) นอกจากนั้นการวิจัยเชิงปฏิบัติการ เป็นการวิจัยสำหรับผู้ ปฏิบัติงาน (Practitioner) มากกว่านักวิชาการ โดยมีจุดมุ่งหมายเพื่อพัฒนางานในสายงานของ ตนเอง โดยไม่ได้หวังที่จะพัฒนาทฤษฎีเป็นหลัก เช่น ครูผู้สอนพยายามพัฒนาวิธีการสอนใหม่ ๆ ตลอดเวลา เพื่อเพิ่มผลสัมฤทธิ์ทางการเรียนของนักเรียนในชั้นเรียนของตนเอง โดยให้ความสำคัญ กับการนำผลที่ได้ไปใช้กับชั้นเรียนของครูมากกว่าการนำผลที่ได้ไปใช้กับนักเรียนทั่วไป หรือ การพัฒนาทฤษฎีด้านการเรียนการสอนเหล่านี้เป็นต้น

โอเวน (Owen, 1999, p. 224) ได้ให้ความหมายคำว่า การวิจัยเชิงปฏิบัติการว่า เป็น การวิจัยแบบมีส่วนร่วม โดยมีจุดเน้นหรือศูนย์กลางอยู่ที่การกระทำทางสังคม ใช้วิธีการที่เป็น กระบวนการเฉพาะอย่างในการวิจัย สนับสนุนค่านิยมของแต่ละบุคคล คำนึงถึงความเสมอภาค และการมีส่วนร่วมในการจัดการ ให้ความหมายกับประสบการณ์ของการมีส่วนร่วมของแต่ละ บุคคล เพื่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงไปในทางที่ดี ทั้งในทางปฏิบัติและการสร้างทฤษฎีทางสังคม

รีสันและเบรดบิวรี (Reason & Bradbury, 2000, p. 1) นิยามว่า การวิจัยเชิงปฏิบัติการ หมายถึง กระบวนการมีส่วนร่วม ตามวิถีประชาธิปไตย ที่เกี่ยวข้องกับความรู้ในการปฏิบัติการ หรือกิจกรรมการพัฒนาในการดำเนินการที่มีจุดประสงค์เพื่อให้คุณค่าแก่มวลมนุษยชาติโดยมีพื้นฐาน เป็นมุมมองในการมีส่วนร่วมซึ่งเชื่อว่าจะสามารถพัฒนาหรือเปลี่ยนแปลงทางประวัติศาสตร์ แสวงหาและนำมาสิ่งที่เป็นกิจกรรมและการสะท้อนกลับ ทั้งทางทฤษฎีและการปฏิบัติ ใน การแก้ปัญหาที่เกี่ยวข้องกับประชาชน และให้ความสำคัญแก่เอกัตบุคคลและชุมชนในสังคมนั้น การวิจัยเชิงปฏิบัติการเป็นการพัฒนาความรู้ความเข้าใจอย่างเป็นระบบ อาศัยพื้นฐานค่านิยมชาติ ของแสวงหาความรู้

สรุปได้ว่า การวิจัยเชิงปฏิบัติการ เป็นการวิจัยเชิงประยุกต์แบบการเข้าไปมีส่วนร่วม และร่วมมือกันเป็นหมู่คณะ มีการวางแผนทำงานร่วมกัน ลงมือปฏิบัติ และสังเกตเก็บข้อมูล และสะท้อนผลการดำเนินงานร่วมกัน แล้วจัดวางแนวทางใหม่อย่างมีวิจารณญาณเป็นการวิจัย ที่มีจุดมุ่งหมายพื้นฐาน เพื่อปรับปรุงผลงานปฏิบัติงานหรือเพื่อแก้ไขปัญหเฉพาะจุด เฉพาะที่

และเฉพาะเรื่อง มากกว่าเพื่อผลิตหรือสร้างความรู้การผลิตความรู้หรือการแสวงหาประโยชน์ของความรู้เป็นเพียงเป้าหมายรองหรือเป็นผลพวงของการวิจัยเชิงปฏิบัติการ นั้นหมายถึงว่า การวิจัยเชิงปฏิบัติการ มุ่งเน้นการนำความรู้เชิงทฤษฎีมาผสมผสานหรือมาบูรณาการกับความรู้จากการปฏิบัติเพื่อแก้ไขหรือแสดงหาคำตอบที่แจ่มชัด อันจะนำไปสู่การแก้ปัญหาอย่างทันทั่วทั้งที่

กระบวนการเรียนรู้ของการวิจัยเชิงปฏิบัติการ กระบวนการของการดำเนินการวิจัยปฏิบัติการนั้นมีอยู่ 3 รูปแบบ คือ กระบวนการของเลวิน กระบวนการของ อีเลียต และ กระบวนการของ แอบบัท (ชาตรี มณีโกศล, 2539, หน้า 41) ถึงแม้ว่ากระบวนการวิจัยปฏิบัติการจะมีหลายรูปแบบก็ตาม แต่จะมีหลักการแนวคิดหลัก และวิธีการที่คล้ายคลึงกันคือ เป็นการวางแผนการปฏิบัติงานเพื่อพัฒนาปรับปรุงสิ่งใดสิ่งหนึ่งให้มีคุณภาพดีกว่าที่เป็นอยู่ และกระบวนการในการดำเนินงานนั้น เป็นกระบวนการที่มีลักษณะเป็นวัฏจักร ซึ่งสามารถดำเนินการได้หลาย ๆ ครั้ง โดยมีประเด็นที่สำคัญคือ ก่อนที่จะลงมือดำเนินงานในครั้งต่อไป จะต้องมีการรวบรวมวิเคราะห์ข้อเท็จจริงที่เกิดจากการปฏิบัติของครั้งที่ผ่านมาด้วย เพื่อให้ได้ข้อมูลไปใช้ประกอบการวางแผน การปรับแก้จุดประสงค์และวิธีการดำเนินงาน สรุปได้ว่าการวิจัยเชิงปฏิบัติการนั้นมีลักษณะวิธีการที่บ่งชี้ถึงการวิจัยที่เป็นวงจรแบบเกลียวสว่าน ซึ่งสะท้อนถึงตนเอง ประกอบด้วยขั้นตอน 4 ขั้นตอนด้วยกัน (สุนีย์ เหมะประสิทธิ์, 2539; วิชัย วงษ์ใหญ่, 2535) คือ

1. ขั้นวางแผนการ (Develop a Plan of Action) แนวคิดประเด็นปัญหาและการวางแผน หมายถึง การวิเคราะห์ปัญหา การวินิจฉัยจุดมุ่งหมายเบื้องต้น จุดมุ่งหมายทั่วไปและการวางแผนอย่างมีกลยุทธ์ โดยการวางแผนเป็นการสร้างกิจกรรม โดยมีส่วนร่วมที่กำหนดหรือคาดคะเนไว้ และการมองไปข้างหน้า
 2. การกระทำหรือการปฏิบัติ (Act) หมายถึง การประยุกต์และนำกลวิธีที่ได้จากการวางแผนไปดำเนินการปฏิบัติ
 3. การสังเกต และการติดตาม (Observe the Effects of Action) หมายถึง การประเมินผล การกระทำหรือการปฏิบัติโดยใช้วิธีการและเทคนิคต่าง ๆ ที่เหมาะสม และการติดตามผลการปฏิบัติงาน อีกทั้งยังเป็นการสำรวจข้อมูลที่ได้รับการปฏิบัติแล้วเพื่อนำมาปรับปรุง แก้ไข
 4. การสะท้อนกลับ (Reflect the Effects) หมายถึง การสะท้อนถึงผลการประเมินกระบวนการต่าง ๆ ของการวิจัย เพื่อนำไปสู่การกำหนดปัญหาใหม่และ เกิดวงจรใหม่ของการวางแผน การกระทำ การปฏิบัติ การสังเกต และการสะท้อนกลับ เช่นนี้ไปเรื่อย ๆ
- ส่วนแอดส์เวิร์ธ (Wadsworth, 1991 cited in Owen, 1999, pp. 224 - 225) ได้เสนอแนวคิดของกระบวนการวิจัยเชิงปฏิบัติการว่ามีวงจรที่สามารถแสดงให้เห็นได้คือ

1. การสะท้อนถึงกิจกรรมในปัจจุบัน (Reflection on Current Action) เป็นการแสดงให้เห็นถึงความแตกต่างของกิจกรรมที่ทำกับสิ่งที่กำลังปรากฏหรือที่เป็นอยู่

2. การออกแบบ (Design) เป็นการกำหนดปัญหาให้ชัดเจน และตั้งคำถามที่สอดคล้องกับปัญหา ซึ่งให้เห็นชัดเจนว่าปัญหาคืออะไร สามารถใช้วิธีการวิพากษ์วิจารณ์ของกลุ่มเพื่อสร้างความรู้และการออกแบบสิ่งที่จะศึกษา

3. การทำงานสนาม (Fieldwork) เป็นการรวบรวมข้อมูล เน้นในเรื่องของการให้ความหมายกับวัตถุหรือสิ่งที่ต้องการหาคำตอบจากมุมมองของสมาชิกแต่ละคนในกลุ่ม

4. การวิเคราะห์และสรุป (Analysis and Conclusions) เป็นการวิเคราะห์ข้อมูลที่ได้เก็บรวบรวม ทำให้เกิดความรู้ ความเข้าใจในสิ่งที่ไม่ได้คาดคิดมาก่อน เน้นในเรื่องของความเข้าใจในความหมายของกิจกรรมที่ปฏิบัติ มีการสรุปความ การอธิบายความ และการสร้างทฤษฎีที่สนับสนุน

5. การวางแผน (Planning) เป็นการพิจารณาการเปลี่ยนแปลง ทางเลือกเพื่อนำไปสู่การปฏิบัติให้เกิดการพัฒนา ปรับปรุง เปลี่ยนแปลง โดยใช้ประสบการณ์ทั้งในอดีตและประสบการณ์ที่มาจากการเรียนรู้

ผู้มีส่วนร่วมในการวิจัยเชิงปฏิบัติการ การวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วมสร้างเสริมความสัมพันธ์ระหว่างผู้มีส่วนร่วมหรือผู้มีส่วนได้ส่วนเสียดังต่อไปนี้

1. สร้างความรู้สึกร่วมหรือเท่าเทียมกันของผู้เข้ามามีส่วนร่วมทั้งหมด
2. ยึดมั่นความตกลง ประองคอง สามัคคีกัน
3. หลีกเลี่ยงความขัดแย้งกันภายในกลุ่มผู้มีส่วนร่วม
4. แก้ไขและขจัดความขัดแย้งที่เกิดขึ้น โดยการสนทนาหรืออภิปรายอย่างเปิดเผย
5. ยอมรับความมีส่วนร่วมของทุกคนอย่างเท่าเทียมกัน
6. กระตุ้นความเป็นบุคคล สัมพันธภาพแบบร่วมมือกัน มากกว่าการแข่งขัน

การขัดแย้ง หรือความสัมพันธ์แบบอำนาจหน้าที่

7. ให้ความรู้ถึงความเป็นมนุษย์ของผู้มีส่วนร่วมทั้งหมด

ผู้มีส่วนร่วมในการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วมนั้นควรจะเป็นผู้ที่มีคุณลักษณะทางการสื่อสารดังต่อไปนี้ (Stringer, 1999, p. 32)

1. มีทักษะการฟังอย่างตั้งใจต่อผู้อื่น (Attentiveness)
2. ยอมรับและแสดงออกอย่างที่ได้พูด (Acceptance)
3. สามารถทำให้เข้าใจได้โดยทุกคนที่มีส่วนร่วม (Understanding)
4. ทำตามความจริงและจริงใจ (Truth and Sincerity)

5. ปฏิบัติได้อย่างถูกต้องเหมาะสม (Appropriateness) กับสภาพสังคมและวัฒนธรรม
6. ให้คำแนะนำอย่างปกติเกี่ยวกับสิ่งที่เกิดขึ้น (Openness)

นอกจากนั้น การมีส่วนร่วม จะสามารถกระทำให้ได้บรรลุผลอย่างมีประสิทธิภาพนั้น จะต้องอาศัยองค์ประกอบทางด้านผู้มีส่วนร่วม โดยการมีส่วนร่วมนั้น

1. สามารถกระตุ้นให้มีส่วนร่วมอย่างกระตือรือร้นต่อสิ่งเกี่ยวข้อง
2. สามารถทำให้ผู้มีส่วนร่วมแสดงออกและปฏิบัติตามภาระงานที่กำหนดให้
3. เตรียมการสนับสนุนให้ผู้มีส่วนร่วมได้เรียนรู้การปฏิบัติตนเอง
4. สามารถวางแผนและจัดกิจกรรมให้ผู้มีส่วนร่วม ได้บรรลุผล
5. เกี่ยวข้องกับความเป็นบุคคลของผู้มีส่วนร่วมมากกว่า

จากแนวคิดดังกล่าว สามารถสรุปเป็นประเด็นที่สำคัญเกี่ยวกับความสัมพันธ์ของผู้มีส่วนร่วมนั้นจะเกี่ยวข้องกัน ได้แก่ การมีส่วนร่วมเกี่ยวข้องหรือการเข้าร่วม (Involvement) การแสดงออก (Performance) การสนับสนุน (Support) การทำให้บรรลุผล (Accomplishment) การเป็นส่วนบุคคล (Personalization)

การวิจัยครั้งนี้ จะประยุกต์ใช้รูปแบบการเรียนรู้แบบการวิจัยเชิงปฏิบัติการ เพื่อให้ผู้เข้ารับการศึกษาได้มีส่วนร่วมในการคิดวางแผน การกระทำหรือการปฏิบัติการการสังเกตและการติดตาม และการสะท้อนกลับเพื่อการปรับปรุง เพื่อให้การฝึกอบรมได้ส่งผลต่อผู้เข้าอบรม ให้มีเกิดสมรรถภาพสูงสุดตามเป้าหมายของหลักสูตรที่กำหนดไว้ โดยการสนับสนุนค่านิยมของแต่ละบุคคล คำนึงถึงความเสมอภาค และการมีส่วนร่วมในการจัดการ ให้ความหมายกับประสบการณ์ของการมีส่วนร่วมของแต่ละบุคคล เพื่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงไปในทางที่ดีทั้งในทางทฤษฎีและการปฏิบัติ

การวิจัยเชิงคุณภาพ

วิธีการเชิงคุณภาพ นำเสนอเป็น 4 ส่วน คือ 1) การวิจัยพหุกรณีศึกษา 2) เทคนิคการวิจัยภาคสนาม 3) การวิเคราะห์ข้อมูล และ 4) คุณภาพของการออกแบบวิจัย โดยมีรายละเอียดดังต่อไปนี้

การวิจัยพหุกรณีศึกษา (Multiple Case Study Research)

ลักษณะของการวิจัยพหุกรณีศึกษา

การวิจัยพหุกรณีศึกษา เป็นวิธีการเก็บรวบรวมข้อมูลและจัดระบบของข้อมูลจากกรณีตัวอย่างในการวิจัยตั้งแต่ 2 กรณีตัวอย่างขึ้นไป เพื่อที่จะทำความเข้าใจสิ่งที่ต้องการศึกษาได้อย่างลึกซึ้งและสามารถนำผลการวิจัยไปประยุกต์ใช้กับบริบทที่ใกล้เคียงได้มากขึ้น กว่าการวิจัยรายกรณี

เพราะการวิจัยแบบพหุกรณีศึกษาเป็นวิธีการวิจัยที่ทำให้ผู้วิจัยได้ข้อมูลที่ครอบคลุมและสมบูรณ์มากกว่า ซึ่งในการวิจัยเชิงคุณภาพจะสนใจลักษณะของข้อมูลที่เป็นปรากฏการณ์ทางสังคมมองภาพรวมของปรากฏการณ์ ความรู้สึกนึกคิด จิตใจ เน้นการศึกษาคิดตามเจาะลึกโดยที่นักวิจัยไม่มีส่วนเกี่ยวข้องกับเหตุการณ์ต่าง ๆ ในบริบทการวิจัยนั้น ๆ เป็นปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้นตามธรรมชาติ แต่ผลการวิจัยที่ได้มีจุดอ่อนในการสรุปอ้างอิงสู่บริบทการวิจัยอื่น ดังนั้นการวิจัยในครั้งนี้ผู้วิจัยจึงเลือกใช้วิธีการวิจัยเชิงคุณภาพโดยการวิจัยพหุกรณีศึกษา

สุภาภักดิ์ จันทวานิช (2543) กล่าวว่า วัตถุประสงค์ของกรณีศึกษามี 3 ข้อ คือ เพื่ออธิบาย (Explanation) เพื่อบรรยาย (Description) และเพื่อแสวงหา (Exploratory) ส่วนประกอบของกรณีศึกษาแบ่งออกเป็น

1. กรณีศึกษาเดี่ยว (Single Case Study) เป็นการวิจัยที่มุ่งศึกษาเฉพาะกลุ่มบุคคลกลุ่มคนปรากฏการณ์ใดปรากฏการณ์หนึ่ง หรือกรณีใดกรณีหนึ่งเพียงกรณีเดียวภายใต้เงื่อนไขเดียวกัน เพื่อแสวงหาคำตอบหรืออธิบายปรากฏการณ์นั้น ๆ

2. การวิจัยพหุกรณี (Multiple Case Study) เป็นการศึกษากรณีเฉพาะหลาย ๆ กรณี การวิจัยพหุกรณีศึกษาเป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ มีลักษณะสำคัญ คือ การแสวงหาความรู้ โดยการพิจารณาปรากฏการณ์สังคมจากสภาพแวดล้อมความเป็นจริงทุกมิติ เพื่อหาความสัมพันธ์ของปรากฏการณ์กับสภาพแวดล้อมนั้น ใช้เวลาการศึกษาหลายรูปแบบ ใช้การสังเกตแบบมีส่วนร่วม และการสัมภาษณ์อย่างไม่เป็นทางการเป็นวิธีการหลักในการเก็บรวบรวมข้อมูลและเน้นการวิเคราะห์ข้อมูลโดยการตีความสร้างข้อสรุปแบบอุปนัย ซึ่งเป็นลักษณะสำคัญของการวิจัยเชิงคุณภาพ ดังนี้

- 2.1 เน้นการมองปรากฏการณ์ให้เห็นภาพรวม
- 2.2 เป็นการศึกษาติดตามระยะยาวและเจาะลึก
- 2.3 ศึกษาปรากฏการณ์ในสภาพแวดล้อมตามธรรมชาติ เพื่อให้เข้าใจความหมายของปรากฏการณ์ในสภาพแวดล้อมตามความเป็นจริง
- 2.4 คำนึงถึงความเป็นมนุษย์ของผู้ถูกวิจัยให้ความสำคัญและเคารพผู้ถูกในฐานะที่เป็นเพื่อนมนุษย์
- 2.5 ใช้การพรรณนาและการคิดวิเคราะห์แบบอุปนัย
- 2.6 เน้นปัจจัยหรือตัวแปรด้านความรู้สึกนึกคิด จิตใจ ความหมาย ในการศึกษาปรากฏการณ์ทางสังคม

เทคนิคการวิจัยภาคสนาม

การเลือกสนาม

การเลือกสนามหรือสถานที่วิจัย ขึ้นอยู่กับองค์ประกอบหลายประการ การเลือกสนามในช่วงระยะแรกและการให้เหตุผลในการเลือกส่วนใหญ่จะเป็นเรื่องราวของความเหมาะสมและเหตุผลทางหลักการทั่วไป ทั้งนี้ขึ้นอยู่กับตัวแปรที่จะศึกษากับสถานที่วิจัยและผู้วิจัยจะสามารถเข้าไปทำการวิจัยได้หรือไม่ ซึ่งประเด็นที่สำคัญในการเลือกสนามวิชานั้นขึ้นอยู่กับว่า

1. นักวิจัยสามารถจะเข้าไปศึกษาในสถานที่ หรือสนามที่ตั้งใจจะเข้าไปศึกษานั้นได้หรือไม่
2. บทบาทที่จะเข้าไปในสถานการณ์นั้น ๆ จะช่วยให้เข้าถึงข้อมูลที่น่าสนใจได้มากน้อยพอเพียงหรือไม่

การใช้เวลาในสนาม

นักวิจัยจะให้เข้าสนามเวลาไหนและใช้ระยะเวลาในท่าใดและจะออกจากสนามเวลาใด นักวิจัยต้องคำนึงถึงกิจกรรมของชุมชนที่ตนเข้าไปมีส่วนร่วม (สุรางค์ จันทวานิช, 2543)

การเตรียมตัวเข้าสู่สนาม

การเตรียมตัวเข้าสู่สนาม คือการพยายามที่จะเข้าไปสู่สนามและการทำตัวกลมกลืนกับสนามให้มากที่สุด มีความพร้อมที่สุด สิ่งที่ต้องเตรียมคือ การแต่งกายที่จะต้องแต่งกายให้เข้ากับสนามเป็นพวกเดียวกับสนามให้มากที่สุด ภาษาที่ใช้ในกรณีที่ภาษาของผู้วิจัยใช้คนละภาษา กับสนามวิจัย เตรียมอุปกรณ์อื่น ๆ ที่จำเป็นในการปฏิบัติงานภาคสนาม เช่น กล้องถ่ายรูป คอมพิวเตอร์ เพปเปอร์ที่ก่เสียบ เพราะอุปกรณ์เหล่านี้จะทำให้เก็บข้อมูลได้สมบูรณ์ขึ้น

ยุทธวิธีเข้าสู่สนาม

นักวิจัยมียุทธวิธี 2 แบบในการแสดงออกถึงสถานภาพของนักวิจัย ได้แก่ แบบเปิดเผย คือ นักวิจัยขออนุญาตเข้าไปเก็บข้อมูลในสถานที่ใดสถานที่หนึ่งโดยเปิดเผยสถานภาพการเป็นนักวิจัย และแบบปกปิดสถานภาพของนักวิจัย เมื่อต้องการได้ข้อมูลสนามแบบ “ปิด” ค่อนข้างนอก กรณีดังกล่าวนักวิจัยจะสวมบทบาทเป็นคนอื่นปะปนเข้าสนามโดยไม่แจ้งให้ผู้คนในสนามรู้บทบาทที่แท้จริงของตัวเอง (นิสา ชูโต, 2551) การเลือกบทบาทชนิดเปิดเผยหรือปกปิดขึ้นอยู่กับสถานการณ์ว่า ถ้าคนในชุมชนทราบบทบาทของนักวิจัยแล้วจะทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงข้อมูลหรือการเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมของชาวบ้านหรือไม่ (สุรางค์ จันทวานิช, 2543)

การสร้างสัมพันธภาพในสนาม

เมื่อนักวิจัยได้รับอนุญาตเข้าไปในสนามแล้ว สิ่งสำคัญที่จะทำให้การเก็บข้อมูลได้ราบรื่น และได้ข้อมูลอย่างครบถ้วนตรงกับปรากฏการณ์ที่เป็นจริง มีคุณภาพ ขึ้นอยู่กับ

สัมพันธภาพของผู้วิจัยกับสนาม การปฏิบัติตนให้เข้ากับบรรยากาศในสนามไม่ว่าจะเป็นเรื่องการแต่งกาย กิริยาวาจา การประพฤติ การปฏิบัติตนซึ่งไม่ควรจะมากหรือน้อยเกินมาตรฐานของบุคคลในสนามที่ศึกษาอยู่ (นิศา ชูโต, 2551)

ภาคสนาม เทคนิคที่จะช่วยให้นักวิจัยสร้างความสัมพันธ์ได้ดี ดังนี้ (สุภางค์ จันทวานิช, 2543)

1. วางท่าที่สงบเสถียรไม่ทำตัวเด่นจนผิดสังเกต
 2. หลีกเลี่ยงการถามคำถามที่จะทำให้ผู้ตอบรู้สึกอึดอัด และจำเป็นต้องปกป้องตนเอง
 3. อย่าทำตัวหัดเทียมผู้นำของชุมชน
 4. พยายามเข้าไปมีส่วนเกี่ยวข้องในเหตุการณ์ต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นในชุมชน แต่เกี่ยวข้องอย่างสงบและพร้อมที่จะช่วยเหลือจะทำให้ได้รับการยอมรับจากชาวบ้านเร็วขึ้น
 5. หาใครคนหนึ่งเป็นผู้แนะนำให้เรารู้จักกับชาวบ้าน
 6. เมื่อมีความรู้สึกอึดอัดให้เข้าใจว่าเป็นความรู้สึกปกติธรรมดา เพราะเรากำลังเข้ามาอยู่ในสิ่งแวดล้อมใหม่
 7. ให้ถือว่าสิ่งต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นในสนาม โดยเฉพาะการกระทำของเราไม่ใช่เรื่องส่วนตัว แต่เป็นเรื่องของงาน
 8. อย่าคาดหวังว่าจะทำอะไรได้มากในวันแรก ๆ การสร้างความสัมพันธ์ใช้เวลาเป็นเดือน ๆ
 9. เป็นมิตรกับทุกคน
- การรวบรวมข้อมูลในสนาม
- ยุทธวิธีสำคัญในการเก็บรวบรวมข้อมูลในสนาม คือ การสังเกต การสัมภาษณ์แบบ
- กลุ่มลึก และการวิเคราะห์เอกสารที่เกี่ยวข้องกับสนาม และการสนทนากลุ่ม
- การสังเกต
- การสังเกต คือ การเฝ้าดูสิ่งที่เกิดขึ้นอย่างเอาใจใส่ และกำหนดไว้อย่างมีระเบียบวิธีเพื่อวิเคราะห์หรือหาความสัมพันธ์ของสิ่งที่เกิดขึ้นนั้นกับสิ่งอื่น (สุภางค์ จันทวานิช, 2543)
- ประเภทของการสังเกต แบ่งออกเป็น 2 ลักษณะสำคัญได้แก่
1. การสังเกตแบบมีส่วนร่วม คือ การสังเกตชนิดที่ผู้สังเกตเข้าไปใช้ชีวิตร่วมกับกลุ่มคนที่ถูกศึกษา มีการร่วมกระทำกิจกรรมด้วยกัน จนกระทั่งเข้าใจโลกทัศน์ ความรู้สึกนึกคิดและความหมายที่คนเหล่านั้นให้ต่อปรากฏการณ์ที่ผู้วิจัยต้องการศึกษา ในแง่ของระเบียบวิธีการสังเกตแบบมีส่วนร่วมต้องประกอบไปด้วย 3 ขั้นตอน คือ การสังเกต การซักถาม และการจดบันทึก
- ข้อดีของการสังเกตแบบนี้ คือจะได้ข้อมูลที่แท้จริง พฤติกรรมที่แสดงออกเป็นไปตามธรรมชาติ

เพราะผู้ถูกศึกษาไม่ทราบว่าตนถูกสังเกต แต่ก็มีข้อด้อย คือ ก่อให้เกิดความผูกพันทางอารมณ์ระหว่างผู้วิจัยกับผู้ถูกวิจัยอาจเป็นเหตุให้มีอคติ

2. การสังเกตแบบไม่มีส่วนร่วม คือ การสังเกตที่ผู้วิจัยจะเฝ้าอยู่ภายนอก เป็นบุคคลภายนอกไม่เข้าไปร่วมกิจกรรมที่ทำอยู่มักใช้ในกรณีที่ไม่ต้องการให้ผู้ถูกสังเกตรู้สึกรับรู้จากตัวผู้สังเกต ข้อดีคือสามารถเก็บข้อมูลในระยะเวลาที่สั้นกว่าและเปลืองทุนทรัพย์น้อยกว่า การสังเกตแบบมีส่วนร่วม ข้อด้อยคือ อาจเก็บข้อมูลไม่สมบูรณ์เท่าการสังเกตแบบมีส่วนร่วม

ผู้สังเกตควรจะมีจุดมุ่งหมายว่าจะศึกษาอะไร ศึกษาคนกลุ่มใดและเลือกวิธีการสังเกตให้เหมาะสม ขอบเขตของการสังเกตมีกว้างขวาง (นิตยา ชูโต, 2551) ได้สร้างกรอบของการสังเกตไว้ ดังนี้

1. การกระทำ (Acts) คือกิจกรรมปกติธรรมดาทั่วไป และวิถีชีวิต
 2. แบบแผนการกระทำ (Activities) คือ การกระทำหรือพฤติกรรมที่เป็นกระบวนการ มีขั้นตอนและมีลักษณะต่อเนื่องจนเป็นแบบแผนการสังเกตแบบแผนพฤติกรรมจะชี้ให้เห็นถึงสถานภาพ บทบาทและหน้าที่ของสมาชิกในชุมชน
 3. ความหมาย (Meanings) คือ การให้ความหมายแก่การกระทำหรือแบบแผนพฤติกรรม
 4. ความสัมพันธ์ (Relationship) ความสัมพันธ์ระหว่างบุคคลในชุมชนเป็นเรื่องสำคัญมาก เพราะนักวิจัยจะเข้าใจโครงสร้างของสังคมได้ก็จากการวิเคราะห์ความสัมพันธ์ระหว่างบุคคลในสังคมนั้น
 5. การมีส่วนร่วมในกิจกรรมในชุมชน (Participation) คือการที่บุคคลยอมให้ความร่วมมือและยอมเป็นส่วนประกอบของโครงสร้างสังคมในส่วนที่เกี่ยวกับกิจกรรมนั้น ๆ
 6. สภาพสังคม (Setting) คือ สภาพงานสนามที่นักวิจัยใช้เป็นพื้นที่ศึกษา
- การสัมภาษณ์ คือ การสนทนาซักถามอย่างมีจุดมุ่งหมายเพื่อให้ได้ข้อมูลเรื่องใดเรื่องหนึ่ง ประเภทของการสัมภาษณ์ มีดังนี้

1. การสัมภาษณ์แบบเป็นทางการ (Formal Interview) การสัมภาษณ์แบบนี้มีลักษณะเกือบเหมือนการใช้แบบสอบถาม เพียงแต่ต่างกันที่ใช้วิธีการพูดซักถามแทน โดยใช้แบบสัมภาษณ์ ซึ่งมีข้อคำถามโดยละเอียดตามที่เตรียมไว้

2. การสัมภาษณ์แบบไม่เป็นทางการ (Informal Interview) นิยมใช้มากในการวิจัยเชิงคุณภาพมีวิธีคล้าย ๆ กับการพูดคุยกันผู้สัมภาษณ์ปล่อยให้บรรยากาศในการสัมภาษณ์เป็นไปอย่างง่าย ๆ ไม่เคร่งครัดในเรื่องขั้นตอนและลำดับของข้อคำถาม

3. การสัมภาษณ์แบบเจาะลึก (In-depth Interview) หมายถึง การสัมภาษณ์ที่ผู้สัมภาษณ์มีจุดสนใจอยู่แล้วจึงพยายามหาคำตอบของผู้ถูกสัมภาษณ์ให้เข้าสู่จุดที่สนใจเพราะในบางครั้งผู้สัมภาษณ์อาจจะไม่ต้องการทราบเหตุผลหรือข้อเท็จจริงในเรื่องหนึ่งเรื่องใดทุกชั้นตอน

4. การกระตุ้นกล่อมกล่อม (Probe) หมายถึง การซักถามที่ล้วงเอาส่วนลึกของความคิดออกมา เป็นการสัมภาษณ์เพื่อล้วงเอาความจริงจากผู้ถูกสัมภาษณ์ให้มากที่สุดเท่าที่จะมากได้

5. การสัมภาษณ์ผู้ให้ข้อมูลสำคัญ (Key Informant Interview) หมายถึง การสัมภาษณ์โดยกำหนดตัวผู้ตอบบางคนเป็นการเฉพาะเจาะจง เพราะผู้ตอบนั้นข้อมูลที่ดีถูกซึ่ง กว้างขวาง เป็นพิเศษเหมาะสมกับความต้องการของผู้วิจัย เราเรียกบุคคลประเภทนี้ว่าผู้ให้ข้อมูลสำคัญ

การสนทนากลุ่ม

การสนทนากลุ่ม (Focus Group Discussion) เป็นเทคนิคการวิจัยเชิงคุณภาพวิธีหนึ่ง ซึ่งใช้การสนทนากลุ่มสมาชิกที่มีลักษณะเหมือนกัน (Homogeneous) ประมาณ 6 – 12 คน โดยมีผู้ดำเนินการสนทนา เป็นผู้สร้างให้เกิดบรรยากาศของความเป็นกันเองในกลุ่ม จุดประเด็นคำถาม และคอยกระตุ้นให้สมาชิกกลุ่มผู้ร่วมสนทนา ได้มีการพูดคุย ซักถาม และได้ตอบกันอย่าง กว้างขวางและเป็นธรรมชาติ แบ่งออกเป็น 2 วิธี คือ

1. การสัมภาษณ์กลุ่มแบบเจาะจง (Focus Group Interviews) มีลักษณะคล้าย การสัมภาษณ์เชิงลึกที่ต้องมีการซักถามเจาะจงเฉพาะเรื่อง

2. การสนทนากลุ่มตามธรรมชาติ (Group Discussion) เป็นการสนทนากลุ่มที่เกิดขึ้น ได้โดยทั่วไป ในการทำงานภาคสนาม เช่น สนทนาได้ด้นไม้ หรือสภากาแฟ เป็นการสนทนา ที่ไม่มีโครงสร้างทั้งในแง่ประเด็นการสนทนาและผู้เข้าร่วมสนทนา

องค์ประกอบที่สำคัญในการจัดสนทนากลุ่ม

1. ผู้ดำเนินการสนทนา (Moderator) จะต้องสร้างบรรยากาศในการสนทนาควบคุม การสนทนาได้เป็นอย่างดีก่อให้เกิดความเป็นกันเองมากที่สุด ไม่แสดงความคิดเห็นของตนเอง ปลดปล่อยให้ผู้เข้าร่วมแสดงความคิดเห็นอย่างเต็มที่ที่มีอิสระ สามารถแก้ไขปัญหาคำถามเฉพาะหน้าได้เป็น อย่างดี

2. ผู้จัดบันทึก (Notetaker) จะต้องอยู่ร่วมตลอดเวลาและควรทำหน้าที่ในการจดบันทึก เพียงอย่างเดียวไม่ควรร่วมสนทนาด้วย วางแผนผังการนั่งของผู้ร่วมสนทนาทุกคนและการสังเกต พฤติกรรม ควรถอดเทปด้วยตนเองเพื่อความเข้าใจในสิ่งที่บันทึกและเนื้อหาสาระในเทปที่ตรงกัน

3. ผู้ช่วยทั่วไป (Assistant) มีหน้าที่คอยควบคุมเรื่องบันทึกเสียงและเปลี่ยนเทป ขณะที่กำลังดำเนินการสนทนาและอำนวยความสะดวกต่างๆ ไป

การวิจัยเชิงคุณภาพ การเก็บข้อมูลและการวิเคราะห์ข้อมูลจะกระทำควบคู่กันไป กล่าวคือเมื่อได้ข้อมูลมาแล้วจะได้เอกสาร สังเกตหรือสัมภาษณ์ นักวิจัยจะวิเคราะห์ตรวจสอบความถูกต้องจากแหล่งต่าง ๆ ในสนาม โดยการสังเกตสัมภาษณ์จากผู้ให้ข้อมูลหลายคน ด้วยวิธีการหลาย ๆ วิธีการ แล้วค่อย ๆ ปรับสมมติฐานชั่วคราวไปเรื่อย ๆ จนกระทั่งเกิดความชัดเจนในข้อมูลและการตีความ (นิสา ชูโต, 2551)

การจากสนาม

การจากสนามเป็นเรื่องที่นักวิจัยตัดสินใจว่าควรสิ้นสุดเมื่อใดและควรจะทำอย่างไร จึงจะเหมาะสมสำหรับนักวิจัยเองและผู้ให้ข้อมูลซึ่งเริ่มจะเบื่อหน่ายในกรณีที่ไม่มีปัญหาผิดปกติ (นิสา ชูโต, 2551)

การวิเคราะห์ข้อมูล ในการวิจัยเชิงคุณภาพ

1. การจัดระบบเอกสารข้อมูล

ในขณะที่เก็บข้อมูลวิจัยมีเอกสารมากมาย จึงต้องจัดทำเอกสารเหล่านี้ให้เป็นระบบ โดยสร้างระบบแยกเป็นหมวดหมู่ (File) เพื่อการสืบค้นได้ง่าย เพิ่มสำคัญที่ควรจัดทำออกจากแฟ้มต้นฉบับแล้ว ควรจัดทำแฟ้มข้อมูล ดังนี้ (นิสา ชูโต, 2551)

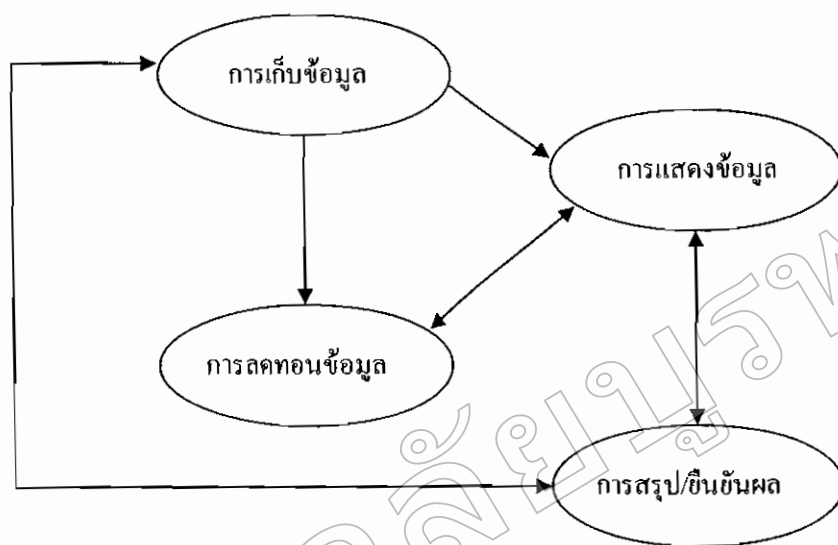
1.1 หมวดเรื่องทั่ว ๆ ไป เพื่อติดตามเรื่องราวต่าง ๆ ได้สะดวกรวดเร็วควรแยกเป็นแฟ้มบุคคล สถานที่ องค์กร เอกสาร รู้ได้ว่าจะอะไรเกิดขึ้นกับใคร ที่ไหน อย่างไร

1.2 หมวดข้อมูลสนาม นักวิจัยควรแยกแฟ้มข้อมูลสังเกต แฟ้มการสัมภาษณ์ และแฟ้มบันทึกเกี่ยวกับกระบวนการในการเก็บรวบรวมข้อมูลไว้โดยเฉพาะ เพื่อช่วยในการเขียนวิธีการและกระบวนการเก็บข้อมูลสำหรับรายงานการวิจัย

1.3 หมวดการวิเคราะห์ ในขณะที่เก็บข้อมูลและเริ่มต้นวิเคราะห์ นักวิจัยก็เริ่มจะมีแนวคิดเกี่ยวกับ หัวเรื่อง หัวข้อเกิดขึ้นแล้วจึงสามารถเริ่มทำแฟ้มหัวเรื่องต่าง ๆ แยกเก็บเหตุการณ์และบันทึกความคิดในการคิดวิเคราะห์ ฯลฯ เมื่อเวลาเก็บข้อมูลผ่านไปแฟ้มการวิเคราะห์ก็จะเพิ่มจำนวนเอกสารและหัวเรื่องมากขึ้น ๆ ถ้านักวิจัยมีงบประมาณเพียงพอจะทำสำเนาเรื่องต่าง ๆ เรื่องละแผ่นแยกเข้าแฟ้ม แต่ถ้างบประมาณจำกัดก็ใช้ดินสอขีดเขียนหรือใส่หัวเรื่องไว้ แล้วแยกคิดปะติดเก็บใส่ไว้ในแต่ละแฟ้มหัวเรื่อง

2. กิจกรรมการวิเคราะห์ข้อมูล

กิจกรรมการวิเคราะห์ข้อมูลนั้นประกอบด้วยกิจกรรมการลดทอนขนาดและปริมาณข้อมูล (Data Reduction) การเลือกข้อมูลเพื่อแสดงหลักฐาน (Data Display) การสร้างข้อสรุป และการทดสอบยืนยันผลสรุป (Conclusion and Verification) กิจกรรมทั้ง 3 นี้ ต้องต่อเนื่องและเกี่ยวข้องสัมพันธ์กัน ดังรูป (Miles & Huberman, 1967 อ้างถึงใน นิสา ชูโต, 2551)

ภาพที่ 3 ความต่อเนื่องและเกี่ยวข้องสัมพันธ์ของการวิเคราะห์ข้อมูล

งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

งานวิจัยในประเทศ

ภัทร ชันดรกร (2534, บทคัดย่อ) ศึกษาระดับคุณธรรมของนักเรียนมัธยมศึกษาตอนต้นของโรงเรียนสาธิตมหาวิทยาลัยเชียงใหม่ พบว่า นักเรียนมีคุณธรรมในระดับปานกลางทั้งสามด้าน ได้แก่ ด้านความซื่อสัตย์สุจริต ด้านความรับผิดชอบ และด้านความมีระเบียบวินัย

จารุพรรณ พานทอง (2536) ได้ทำการศึกษาเปรียบเทียบเหตุผลเชิงจริยธรรมของนักเรียนชั้นมัธยมศึกษาตอนต้น สังกัดกรมสามัญศึกษา จังหวัดนครสวรรค์ จำนวน 429 คน เป็นนักเรียนชาย 232 คน นักเรียนหญิง 197 คน ใช้แบบทดสอบเหตุผลเชิงจริยธรรมวัดนักเรียนกลุ่มตัวอย่าง ดังกล่าว ผลการวิจัยพบว่า นักเรียนชายมีเหตุผลเชิงจริยธรรมในระดับอุดมคติสากลมากที่สุด ร้อยละ 41.19 มีจริยธรรมด้านความซื่อสัตย์สุจริตมากที่สุด ส่วนนักเรียนหญิงมีเหตุผลเชิงจริยธรรมในระดับอุดมคติสากลมากที่สุด ร้อยละ 53.54 มีจริยธรรมด้านคุณธรรมสูงที่สุด

อารมณ สุคมี (2537) ได้ศึกษาพฤติกรรมเชิงจริยธรรมของนักเรียนชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 6 โรงเรียนมัธยมศึกษา สังกัดกรมสามัญศึกษา เขตการศึกษาที่ 7 โดยมีจุดมุ่งหมายของการวิจัย เพื่อศึกษาและเปรียบเทียบพฤติกรรมเชิงจริยธรรมของนักเรียนชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 6 โรงเรียนมัธยมศึกษา สังกัดกรมสามัญศึกษา จำนวน 368 คน เป็นนักเรียนชาย 128 คน นักเรียนหญิง 240 คน เครื่องมือที่ใช้ในการเก็บรวบรวมข้อมูล คือแบบสอบถามพฤติกรรมเชิงจริยธรรมจำนวน 60 ข้อ ผลการวิจัยพบว่า พฤติกรรมเชิงจริยธรรมนักเรียนอยู่ในระดับมาก

อ้อยทิพย์ ทองดี (2537) ได้ศึกษาเปรียบเทียบผลการพัฒนาจริยธรรมด้านความรับผิดชอบด้วยวิธีการสร้างความตระหนักและการปรับพฤติกรรมของนักเรียนชั้นมัธยมศึกษาตอนต้น โรงเรียนบ้านโคกพิทยา จังหวัดอุดรธานี ปีการศึกษา 2536 จำนวน 24 คน ใช้แบบสอบถามวัดจริยธรรมด้านความรับผิดชอบของนิภา วิจิตรศิริ ซึ่งมีค่าความเชื่อมั่นเท่ากับ 0.94 ผลการวิจัยพบว่า นักเรียนชั้นมัธยมศึกษาตอนต้นที่ได้รับการพัฒนาจริยธรรมด้านความรับผิดชอบด้วยวิธีการสร้างความตระหนักและการปรับพฤติกรรม มีคะแนนจริยธรรมด้านความรับผิดชอบก่อนและหลังทดลองแตกต่างกัน

อุไร อินยารักษ์ (2541, บทคัดย่อ) ศึกษาผลของการจัดการสอนวิธีบทบาทสมมติและกระบวนการกลุ่มสัมพันธ์ที่มีต่อพฤติกรรมจริยธรรมของนักศึกษาผู้ใหญ่ระดับมัธยมศึกษา พบว่านักศึกษาที่ได้รับการสอนด้วยการจัดกิจกรรมบทบาทสมมติ กระบวนการกลุ่มสัมพันธ์ และการสอนตามปกติมีพฤติกรรมเชิงจริยธรรมด้านความซื่อสัตย์ ความเสียสละ และความสามัคคีหลังการทดลองสูงกว่าก่อนการทดลอง

จักรพงษ์ นิลพงษ์ (2542, บทคัดย่อ) ศึกษาจริยธรรมนักเรียนในระดับมัธยมศึกษาตอนต้นในโรงเรียนขยายโอกาสทางการศึกษาขั้นพื้นฐาน ตั้งกัลป์สำนักงานประถมศึกษาจังหวัดชัยภูมิ ภาคเรียนที่ 2 ปีการศึกษา 2542 จำนวน 1,530 คน โดยใช้เครื่องมือในการวิจัยเป็นแบบวัดจริยธรรมของ วิบูลย์ลักษณ์ สุขแป (2540) ซึ่งมีค่าความเชื่อมั่นเท่ากับ .95 ผลการวิจัยพบว่านักเรียนมีคุณลักษณะทางจริยธรรมระดับสูง 3 ด้าน คือ 1) ความรับผิดชอบ 2) ความมีเหตุผล 3) ความกตัญญูกตเวที

จิราพร แสงนิรันดร์ (2543, บทคัดย่อ) ศึกษาผลการสอนโดยใช้เทคนิคผสมผสานเพื่อพัฒนาเหตุผลเชิงจริยธรรมนักเรียนชั้นประถมศึกษาปีที่ 5 โรงเรียนเทศบาลวัดดงยาง อำเภอเมืองจังหวัดขอนแก่น พบว่าเหตุผลเชิงจริยธรรมของนักเรียนหลังการสอนโดยใช้เทคนิคแบบผสมผสานสูงกว่าก่อนได้รับการสอนโดยใช้เทคนิคแบบผสมผสานอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติ

มนัส นิมมณี (2547, บทคัดย่อ) ศึกษาการรับรู้ของนักเรียนเตรียมทหารในการพัฒนาคุณธรรมจริยธรรม กลุ่มตัวอย่างที่ใช้ในการวิจัยครั้งนี้ คือ นักเรียนโรงเรียนเตรียมทหารชั้นปีที่ 2 จังหวัดนครนายก จำนวน 348 คน ผลการวิจัย พบว่า การรับรู้ของนักเรียนเตรียมทหารในการพัฒนาคุณธรรมจริยธรรมโดยรวมและจำแนกเป็นรายด้าน พบว่า โดยรวมอยู่ในระดับมาก เมื่อพิจารณาเป็นรายด้าน พบว่า ด้านความซื่อสัตย์ ด้านการมีวินัย ด้านความสามัคคี ด้านความเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ ด้านความกตัญญู อยู่ในระดับมากทุกข้อ

หัตยา สารสิทธิ์ (2547, บทคัดย่อ) ศึกษาผลการใช้ชุดการสอนเพื่อพัฒนาความมีระเบียบวินัยของนักเรียน พบว่า ระดับเจตคติของนักเรียนที่ได้รับการสอนโดยใช้ชุดการสอนจริยธรรมด้านความมีระเบียบวินัยก่อนได้รับการสอนอยู่ในระดับค่อนข้างสูง และหลังได้รับการสอนโดยใช้ชุดการสอนแล้ว นักเรียนมีเจตคติอยู่ในระดับสูง ระดับการให้เหตุผลเชิงจริยธรรมด้านความมีระเบียบวินัยของนักเรียนก่อนได้รับการสอนอยู่ในขั้นที่ 4 หลังจากได้รับการสอนนักเรียนมีระดับการให้เหตุผลเชิงจริยธรรมอยู่ในขั้นที่ 5 และมีความพึงพอใจในชุดการสอนอยู่ในระดับพึงพอใจมาก

พรทิพย์ นิ่มแสง (2548, บทคัดย่อ) ศึกษาการพัฒนาเหตุผลเชิงจริยธรรมด้านความรับผิดชอบต่อตนเอง และสังคมโดยใช้กระบวนการกลุ่มแก้ปัญหาของนักศึกษาระดับประกาศนียบัตรวิชาชีพชั้นสูงปีที่ 1 ประชากรเป็นนักศึกษาระดับประกาศนียบัตรวิชาชีพชั้นสูงปีที่ 1 ที่ศึกษารายวิชาการพัฒนาคุณภาพชีวิตและสังคม ภาคเรียนที่ 1 ปีการศึกษา 2548 โรงเรียนภูเกิดเทคโนโลยี จังหวัดภูเก็ต จำนวน 7 ห้องเรียน สุ่มกลุ่มตัวอย่าง อย่างง่าย เป็นกลุ่มทดลอง 1 ห้องเรียน จำนวน 40 คน และเป็นกลุ่มควบคุม 1 ห้องเรียน จำนวน 40 คน ผลการวิจัยพบว่า ผู้เรียนที่เรียนด้วยแผนการจัดการเรียนรู้แบบกระบวนการกลุ่มแก้ปัญหามีเหตุผลเชิงจริยธรรมด้านความรับผิดชอบต่อตนเองและสังคมหลังเรียนสูงกว่าก่อนเรียนและสูงกว่ากลุ่มที่เรียนด้วยแผนการจัดการเรียนรู้แบบปกติ อย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .01 และมีเจตคติต่อวิธีการจัดการเรียนรู้แบบกระบวนการกลุ่มแก้ปัญหา เพื่อพัฒนาเหตุผลเชิงจริยธรรมด้านความรับผิดชอบต่อตนเองและสังคมสูงกว่าเกณฑ์ อย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .01

งานวิจัยต่างประเทศ

กลุค และเอเลียเนอร์ (Gluck & Eleanor, 1950, p. 261) ศึกษาเด็กเกรเด็กไม่เกรในเมื่องบอสตัน ผลการศึกษาครั้งนี้ พบว่า ถ้าสถานการณ์ต่าง ๆ ภายในครอบครัว อันได้แก่ความมีระเบียบวินัย การอบรมสั่งสอน ความรักของบิดามารดา ที่มีต่อบุตร และความสามัคคีภายในครอบครัว ไม่เหมาะสมแล้ว โอกาสที่เด็กจะเกรมีถึงร้อยละ 98

เบคเกอร์ (Becker, 1964, pp. 193 - 199 อ้างถึงใน วสัน ปุ่นผล, 2542, หน้า 19) ศึกษาองค์ประกอบเกี่ยวกับการเลี้ยงดูแบบให้ความรัก และการควบคุม พบว่า เด็กที่ได้รับการเลี้ยงดูแบบรักมาก และมีการควบคุมปานกลางนั้น เป็นเด็กที่มีคุณสมบัติที่น่าพอใจมากที่สุด เป็นผู้มีลักษณะเป็นมิตร และให้ความร่วมมือกับผู้อื่น เป็นตัวของตัวเอง และมีความคิดสร้างสรรค์การพัฒนาคุณธรรม จริยธรรมทางวินัยของเด็ก ส่วนผู้ที่ได้รับความรักน้อย และมีการควบคุมมากจะทำให้สุขภาพไม่ดี อาจจะทำให้มีการต่อต้านสูงมีเจตตายนั่นก็ขี้อายหลบหนีสังคม ผู้ที่ได้รับความรักน้อย แต่มีการควบคุมน้อย ก็จะทำให้ไม่รู้จักรับผิดชอบพฤติกรรมของตนเอง ก้าวร้าวสูง

โซลเวย์ (Solway, 1982) ได้ศึกษาเกี่ยวกับความสัมพันธ์ของปัจจัยการปฏิสัมพันธ์ทางสังคมกับระดับการพัฒนาจริยธรรม ได้แก่ ศาสนศึกษา และอิทธิพลของครอบครัว โดยกลุ่มตัวอย่างเป็นนักเรียนหญิงที่อายุ 14 - 19 ปี จำนวน 100 คน สุ่มจากโรงเรียนคาทอลิกในรัฐฮิวสตัน เครื่องมือในการวัดการใช้เหตุผลทางจริยธรรม ได้แก่ แบบวัดการให้เหตุผลทางจริยธรรม แบบวัดการเคร่งครัดทางศาสนา และแบบวัดสิ่งแวดล้อมทางครอบครัว รวมทั้งแบบสอบถามทางด้านเศรษฐกิจของครอบครัว ซึ่งมีตัวแปรที่สัมพันธ์คือ อายุ เกรดเฉลี่ย และจำนวนปีที่เรียนในโรงเรียนคาทอลิก ผลการวิจัยพบว่า มีความสัมพันธ์ระหว่างการพัฒนาทางจริยธรรมกับตัวแปรทางด้านศาสนาศึกษา อิทธิพลของครอบครัว ระดับหัวปัญญา อายุ และระดับเกรดเฉลี่ย

โรมานซ์ (Romance, 1985, pp. 24-42) ได้ศึกษาผลของ โปรแกรมการส่งเสริมพัฒนาการทางจริยธรรมที่มีต่อการพัฒนาจริยธรรมของนักเรียนประถมศึกษา กลุ่มตัวอย่างเป็นนักเรียนเกรด 5 แบ่งเป็น 2 กลุ่ม จำนวน 32 คน โดยแบ่งเป็นกลุ่มควบคุม และกลุ่มทดลอง ทำการทดลอง 8 สัปดาห์ ผลการทดลอง พบว่า โปรแกรมการส่งเสริมพัฒนาการทางจริยธรรมสามารถพัฒนาระดับการให้เหตุผลเชิงจริยธรรมของนักเรียนได้

เพค (Peck, 1985, p. 374 อ้างถึงใน ปรียา ชัยนิยม, 2542, หน้า 20) ศึกษาพฤติกรรมพบว่า การที่เด็กจะมีความรู้สึกรับผิดชอบสูงขึ้นอยู่กับการฝึกวินัยจากการสังเกตพฤติกรรมของพ่อแม่ พบว่า ความใส่ใจซึ่งกันและกันระหว่างพ่อแม่ ลูก การฝึกวินัยอยู่เสมอ หากให้เหตุผลและความคงเส้นคงวา เป็นปัจจัยสำคัญที่จะช่วยให้เกิดความรู้สึกรับผิดชอบสูง ซึ่งการศึกษาเหล่านี้ตรงกับข้อคิดทางจิตวิทยาที่ว่า การฝึกวินัยได้ผล และทำให้เด็กมีการควบคุมจากภายในอย่างแท้จริงจะต้องเป็นการฝึกวินัยโดยอาศัยความรัก ซึ่งจะทำให้เด็กมีพัฒนาการทางด้านความรู้สึกรับผิดชอบสูงซึ่งจะนำไปสู่การพัฒนาการด้านคุณธรรมจริยธรรมทางวินัยอย่างสูงด้วย

โรมิโอ (Romeo, 1987) ได้ศึกษาผลของการสอนด้วยความรู้ในการให้เหตุผลเชิงจริยธรรม กลุ่มตัวอย่างเป็นนักเรียนมัธยมประจำตำบลจำนวน 201 คน ในโรงเรียนแห่งหนึ่งในรัฐไมอามี แบ่งออกเป็นกลุ่มควบคุมและกลุ่มทดลอง ซึ่งกลุ่มทดลองได้รับการสอนและนำเสนอทางด้านแนวคิดการพัฒนาจริยธรรมของโคห์ลเบิร์ก เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย ได้แก่ แบบทดสอบการวัดประเด็นที่เกี่ยวข้องกับจริยธรรมที่ได้พัฒนาโดยเรส (Rest) ซึ่งเป็นการให้เหตุผลเชิงจริยธรรมตามระดับขั้นต่าง ๆ ของทฤษฎีที่โคห์ลเบิร์ก ได้พัฒนาไว้ ผลการวิจัยพบว่า นักเรียนทั้งสองกลุ่มมีการให้เหตุผลเชิงจริยธรรมแตกต่างกันอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติ ส่วนการวัดระดับการพัฒนาตามระดับขั้นทางเหตุผลทางจริยธรรมของทั้งสองกลุ่มไม่มีความแตกต่างกัน และปัจจัยที่เกี่ยวข้องกับเพศ ระดับคะแนนเฉลี่ย ระดับการศึกษาของผู้ปกครอง การนับถือศาสนาของผู้ปกครอง ความเอาใจใส่ของผู้ปกครองต่อการศึกษา การใส่ใจต่อศาสนา กลุ่มของเพื่อนที่นับถือศาสนาเดียวกัน และการเรียนในโรงเรียนประจำตำบล มีความสัมพันธ์กับระดับการให้เหตุผลเชิงจริยธรรม

จัสติค (Justice, 1989) ได้ศึกษาผลของการสอนวรรณกรรมที่เน้นการพัฒนาด้วยการให้เหตุผลตามระดับขั้นของโคห์ลเบิร์กและปัจจัยที่สัมพันธ์กับความฉลาด เพศ ทักษะการเขียน ทักษะการอ่าน และทักษะทางคณิตศาสตร์ กลุ่มตัวอย่างเป็นนักเรียนระดับมัธยมศึกษาที่เรียนภาษาอังกฤษ จำนวน 295 คน โดยแบ่งออกเป็นกลุ่มทดลอง จำนวน 130 คน กลุ่มควบคุมจำนวน 165 คน ใช้เวลาในการทดลอง 7 สัปดาห์ ในช่วงฤดูใบไม้ผลิ ในปี 1988 กลุ่มทดลองได้รับการสอนวรรณกรรมโดยเน้นแนวคิดการพัฒนาจริยธรรมตามทฤษฎีของโคห์ลเบิร์ก ส่วนกลุ่มควบคุมได้รับการสอนแบบปกติ ได้ทำการทดสอบก่อนเรียนและหลังเรียน ด้วยแบบวัดเหตุผลเชิงจริยธรรม แบบวัดทางด้านทักษะความรู้ และแบบประเมินทางด้านทักษะ ผลการวิจัยพบว่า มีความแตกต่างกันทางด้านการพัฒนาเหตุผลเชิงจริยธรรมระหว่างกลุ่มทดลองกับกลุ่มควบคุม และปัจจัยที่เกี่ยวกับความฉลาด เพศ ทักษะการเขียน ทักษะการอ่าน และทักษะทางคณิตศาสตร์มีความสัมพันธ์กับการให้เหตุผลเชิงจริยธรรม

วินเซนต์ (Vincent, 1996, p. 64) ได้ศึกษาวิจัยทดลองการใช้วิธีสอนในชั้นเรียน โดยการทดลองกับนักเรียนเกรด 6 จำนวน 45 คน ทั้งเพศชายและเพศหญิง โดยแบ่งนักเรียนออกเป็นสามกลุ่มเพื่อทดลองวิธีสอนสองวิธี และเป็นกลุ่มควบคุมหนึ่งกลุ่ม กลุ่มทดลองที่ 1 ใช้วิธีสร้างค่านิยม คือ ครูผู้สอนให้นักเรียนอภิปรายโดยใช้เรื่องเกี่ยวกับความขัดแย้งเชิงคุณธรรม จริยธรรมเป็นสิ่งที่กระตุ้นครูคอยชักนำ และเสนอเหตุผลเชิงจริยธรรมในขั้นที่สูงกว่าที่นักเรียนใช้อยู่เสมอ ส่วนกลุ่มที่ 2 ใช้วิธีสอนแบบธรรมดา คือ การพำนักบรมสั่งสอน ใช้เวลาฝึก 10 สัปดาห์ สัปดาห์ละ 1 ชั่วโมง 30 นาที ผลการวิจัยพบว่า วิธีสร้างค่านิยมซึ่งประกอบด้วยการอภิปรายและเสนอความรู้ที่สูงขึ้นชั้นหนึ่งให้ผลยกระดับคุณธรรมจริยธรรมตามขั้นต่าง ๆ ของโคห์ลเบิร์ก ได้ดีกว่ากลุ่มอื่น ๆ อย่างมีนัยสำคัญทางสถิติ

บิสกิน และออสกินสัน (Biskin & Oskinson, n.d. อ้างถึงใน ไชศรี พานิกุล, 2546 หน้า 40 - 41) ได้ทดลองสอนจริยธรรมโดยใช้วิธีการจัดโครงการอภิปรายเกี่ยวกับจริยธรรมที่ตัดสินใจจากจรรยาบรรณคดี และการอ่านเรื่องราวแล้ววัดจริยธรรมตามวิธีของโคห์ลเบิร์ก พบว่าการอภิปรายอย่างเป็นระบบที่ให้โอกาสผู้เรียนให้อยู่ในบทบาทในท้องเรื่อง สามารถเปลี่ยนแปลงการตัดสินใจตามเหตุผลเชิงจริยธรรมในระดับที่สูงขึ้นอย่างมีนัยสำคัญ

แอสซี่ (Assy, n.d. อ้างถึงใน พรทิพย์ นิมมแสง, 2548, หน้า 46) ทำการวิจัยเรื่องการเผชิญหน้าในทัศนะชีวิตจิตใจของ Hannah Arendt's ซึ่งเกี่ยวกับจริยธรรมด้านความรับผิดชอบส่วนบุคคล พบว่า จริยธรรมความรับผิดชอบส่วนบุคคลตั้งอยู่บนพื้นฐานของตัวเองและโลก คือ จิตและประสบการณ์ หลักจริยธรรมความรับผิดชอบส่วนบุคคล คือ หลักจริยธรรมที่ควร

คำนึงถึง ความรับผิดชอบ 3 ระดับ คือ 1) ความรับผิดชอบต่อตัวเอง 2) ความรับผิดชอบในการตัดสินใจ 3) ความรับผิดชอบต่อโลก ซึ่งสอดคล้องกับการแสดงออกของเรา

สรุปได้ว่า จากการศึกษาแนวคิด และทฤษฎีที่เกี่ยวข้องกับคุณธรรมจริยธรรมของนักเรียน เชื่อมโยงกับทฤษฎีการพัฒนาการทางจริยธรรม การพัฒนาหลักเพื่อพัฒนาคุณธรรมและจริยธรรม ทำให้ได้แนวทางการพัฒนาหลักสูตรเพื่อพัฒนาคุณธรรมจริยธรรมของนักเรียนโรงเรียนมัธยมศึกษาในสังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาระยะของเขต 2 ความต้องการของผู้มีส่วนเกี่ยวข้องกับการพัฒนาคุณธรรมจริยธรรมของนักเรียนโรงเรียนมัธยมศึกษาในสังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาระยะของเขต 2 อันจะส่งผลต่อประสิทธิภาพในการนำหลักสูตรไปใช้ในการพัฒนาคุณธรรมจริยธรรมของนักเรียนโรงเรียนมัธยมศึกษาในสังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาระยะของเขต 2 ต่อไป